

Arbejderliv

- Tekstilarbejdere i Herning 1876-1930

Working life

- Textile workers in Herning 1876-1930

Aarhus Universitet

Institut for Historie og Områdestudier 2007

Rikke Mosegaard Jørgensen

Årskortnr.: 20020938

Vejleder: Søren Bitsch Christensen

Indholdsfortegnelse

Kapitel 1. Introduktion

1. 1 Indholdsfortegnelse	s. 1
1. 2 Indledning	s. 3
1. 3 Problemformulering	s. 4
1. 4 Anvendt materiale	s. 6
1.4.1 Faglitteratur	s. 6
1.4.2 Folketællinger	s. 8
1.4.3 Arkivmateriale	s. 9
1.4.3.1 Fagforeningsforhandlingsprotokoller	s. 9
1.4.3.2 Fagforeningskorrespondance	s. 10
1.4.3.3 Erhvervsarkivalier	s. 11
1.4.4 Aviser og fagblade	s. 12
1. 5 Afgrænsninger	s. 13
1. 6 Herning - hedens hovedstad	s. 14
1. 7 Tekstilindustriens udvikling i Herning	s. 15

Kapitel 2. Karakteristik af tekstilarbejderne i Herning

2. 1 Afgrænsninger og præmisser bag analysen af folketællingerne	s. 19
2. 2 Erhvervsbetegnelser	s. 20
2. 3 Kønsarbejdsdeling i tekstilindustrien	s. 22
2. 4 Karakteristik af tekstilarbejderne 1880-1921	
2.4.1 1880-1890: De første tekstilarbejdere	s. 23
2.4.2 1901: Tekstilarbejderne i det nye århundrede	s. 26
2.4.3 1911: Nye ansigter	s. 30
2.4.4 1921: Kendte ansigter	s. 31
2. 5 Kønsarbejdsdelingen i Hernings tekstilindustri	s. 34
2. 6 Delkonklusion	s. 36

Kapitel 3. Arbejdsforholdene på Hernings tekstilfabrikker

3. 1 Arbejdsdagen	s. 39
3. 2 Arbejdsdagen i Herning 1876-1896	s. 40
3. 3 Arbejdsdagen i Herning 1896-1930	s. 42
3. 4 Lønudviklingen for tekstilarbejderne i Herning 1876-1930	s. 45

3. 5 Arbejdsmiljøets udvikling	s. 51
3. 6 Arbejdsmiljøet på tekstilfabrikker i Herning	s. 52
3. 7 Hjemmearbejdere	s. 55
3. 8 Delkonklusion	s. 56
<u>Kapitel 4. Tekstilarbejderne og deres fagforening</u>	s. 58
4. 1 Den danske fagbevægelse	s. 58
4. 2 Faglig organisation blandt tekstilarbejderne i Herning	s. 63
4. 3 Kvindernes organisering og repræsentation i afdelingen	s. 67
4. 4 Fagforeningens opgaver	s. 70
4. 5 Fagforeningens betydning i arbejderne hverdag	s. 74
4. 6 Tekstilarbejdernes motiver bag medlemskabet i Dansk Tekstilarbejderforbund	s. 77
4.6.1 Faglig interesse	s. 78
4.6.2 Økonomisk understøttelse	s. 80
4.6.3 Socialt samvær	s. 82
4.6.4 Agitation	s. 83
4.6.5 Resultater og goder	s. 85
4. 7 Karakteristik af de mest engagerede personer inden for Dansk Tekstilarbejderforbunds afdeling i Herning	s. 86
4. 8 Dansk Tekstilarbejderforbund. Forholdet mellem afdeling og forbund	s. 88
4. 9 Afdelingen i Herning set i forhold til andre afdelinger	s. 93
4. 10 Delkonklusion	s. 95
5. 0 Konklusion	s. 97
6. 0 English summary	s. 100
7. 0 Anvendte kilder og litteratur	s. 102
Bilag I	s. I
Bilag II	s. II
Bilag III	s. III
Bilag IV	s. IV
Bilag V	s. VI

Kapitel 1. Introduktion

1.2 Indledning

”Byen hvor trådene knyttes” – sådan stod der i mange år på Hernings byskilt. Og dette motto er bestemt ikke tilfældigt valgt, tværtimod. For Herning har i mange årtier været stedet, hvor trådene knyttedes i form af den store tekstilindustri, der udviklede sig her og i dag har gjort byen til et tekstilcentrum, ikke længere på produktionsområdet, men på design, uddannelse og produktudvikling. Byen har dog ikke altid været centrum for tekstilindustrien. Den første tekstilfabrik i Herning grundlagdes først i 1876 og var de første mange år en beskedne fabrik. Den virkelige ekspansion af tekstilindustri foregik først i 1920erne og 1930erne, hvilket giver en periode på 40-50 år, hvor industriens første generationer af tekstilarbejdere banede vejen for de kommende ved at opbygge et solidt fundament, der kunne arbejdes videre på.

Problemet har dog ofte været, at skildringen af tekstilindustrien er sket ud fra fabrikanternes synsvinkel og ikke arbejderne. Ønsket med dette speciale har derfor været at skildre forskellige vinkler af de tidligste tekstilarbejderes arbejderliv, hvorfor fabrikanterne blot bliver bipersoner, mens arbejderne selv får hovedrollen. Arbejderne og fabrikanterne kæmpede i begyndelsen af perioden alene mod hinanden, men i slutningen af 1880erne og 1890erne blev de repræsenteret af hvert sit forbund. Dansk Tekstilarbejderforbund¹ oprettedes i 1885 og bestod oprindeligt af Tekstilarbejdernes Fagforening af 1873 i København samt to afdelinger i Horsens og Odense. Forbundet understregede, at det var et industriforbund, der skulle optage alle arbejdere på tekstilfabrikkerne uanset uddannelse og arbejdsfunktion.² Efterhånden voksede medlemstallet, og flere afdelinger oprettedes under forbundet, bl.a. afdelingen i Herning. Modstykket til Dansk Tekstilarbejderforbund var Tekstilfabrikantforeningen, der oprettedes i 1895 som et resultat af Dansk Tekstilarbejderforbunds oprettelse. Foreningen skulle være et værn for fabrikanternes fælles

---

¹ Dansk Tekstilarbejderforbund vekslede mellem de to stavemåder *tekstil* og *textil*, tilsyneladende uden nogen form for systematik. Her benyttes den nutidige stavemåde *tekstil*, dog ikke i citater, hvor den originale stavemåde er bevaret. Det samme gælder Tekstilfabrikantforeningen.

² Møller, 1924, s. 139.

interesser med særlig hensyn til arbejderforholdene og fungere som en modvægt mod overgreb fra fagforeningernes side.³

Specialet er inddelt i 4 kapitler, der præsenteres mere uddybende i den følgende problemformulering. Første kapitel er en introduktion, hvor materiale, problemformulering og Hernings tekstilindustri præsenteres. Andet kapitel er en karakteristik af tekstilarbejderne i perioden 1880-1921, mens tredje kapitel undersøger arbejdsforholdene for tekstilarbejderne i Herning. Endelig omhandler fjerde kapitel tekstilarbejderne og deres fagforening.

1.3 Problemformulering

Tekstilindustri generelt har været et yndet emne for opgaveskrivere, journalister o.a., men den historie, der hidtil er skrevet om tekstilindustrien omhandler mest fabrikanten og hans familie. Sjældent er historien om tekstilindustrien blevet behandlet nedefra fra arbejderens synspunkt. Dette er derfor målet med dette speciale: En undersøgelse af arbejderlivet i tekstilindustrien. Arbejderliv skal i denne henseende forstås som de forhold, hvorom arbejderens liv på dette tidspunkt drejede sig. Livet for en arbejder bestod ikke blot af arbejde og hjemmeliv. Mange andre forhold var en lige så stor del af det liv, en arbejder på dette tidspunkt levede. Det er umuligt at inddrage alle forhold, hvorfor aspekter som fx boligforhold, levevilkår og fritid er udeladt, mens der i stedet fokuseres på arbejdsforhold og fagforeningen.

Til dette formål har det været oplagt at vælge Herning, da området gennem sidste århundrede udviklede sig til Danmarks største tekstilregion med Herning som hovedby. Udviklingen i Herning-området er blevet kaldt ikke mindre end et tekstileventyr. Men uden arbejderne ville eventyret aldrig være gået i opfyldelse. Derfor skal dette speciale omhandle Hernings første tekstilarbejdere i perioden 1876-1930.

En undersøgelse af tekstilarbejderne omfatter brugen af folketællinger, der indeholder oplysninger på individniveau, hvorved arbejderne bag tekstilindustrien kan fremdrages. Ved at finde disse frem er det muligt at undersøge tekstilarbejdernes baggrund, herunder deres alder, civilstand, fødested, erhvervsbetegnelse samt år for tilflytning til byen. Folketællinger fra 1880, 1890, 1901, 1911 og 1921 er medtaget i undersøgelsen, hvorved det samtidig skal

---

³ Christensen, 1945, s. 25.

undersøges, hvorvidt der skete en udvikling i tekstilarbejdernes baggrund fra de første få arbejdere i 1880 til de mange hundreder i 1921.

Denne undersøgelse munder ud i en analyse af arbejdsdelingen mellem kønnene, der for det første skal afsøge en evt. sammenhæng mellem en øget mekanisering på tekstilfabrikkerne og en øget tilgang af kvindelig arbejdskraft. For det andet kan folketællingerne fortælle, om der i denne forbindelse overhovedet forekom en vækst i antallet af kvindelige arbejdere. Og for det tredje kan undersøgelsen påvise, hvorvidt der var tale om en arbejdsdeling mellem kønnene på tekstilfabrikkerne i Herning.

En del af arbejderlivet foregik på arbejdspladsen, hvor arbejdsvilkårene undergik betydelige forandringer i perioden. Af den grund kommer man ikke uden om en undersøgelse af arbejdsforholdene for tekstilarbejderne i Herning, der bl.a. belyses gennem lønningsbøger og overenskomster. Gennem den faglige kamp blev der gradvis tilkæmpet en lang række forbedringer samtidig med, at også den teknologiske udvikling og mekaniseringen i sig selv ændrede arbejdsvilkårene væsentligt. Arbejdstiden blev forkortet og lønnen gradvist forbedret, mens der i arbejdsmiljøet ligeledes skete en udvikling med fx bedre sikkerhed, lys, luft og opvarmede lokaler. I dette kapitel fremdrages specifikt ansættelsesforholdene for arbejderne på Brdr. Lunds Fabrik, da det har vist sig, at en del af disse var ansat under tyendeloven helt op til 1902, hvilket var en unik situation for fabriksarbejdere i byen.

Arbejdsforholdene hang tæt sammen med fagforeningen, som ligeledes var en del af udviklingen i denne periode. Gennem denne fik arbejderne i samlet flok hjælp til at forsøge at forandre deres arbejdsforhold. Én mand kunne intet stille op over for fabrikkerne, men sammen kunne man i det mindste forsøge. Fagforeningen har på dette tidspunkt haft en stor betydning for mange tekstilarbejdere i kampen for et bedre liv, og derfor skal denne organisation ligeledes undersøges. Men igen lægges vægten på arbejderne. Af den grund analyseres og diskuteres arbejdernes motiver bag indmeldelsen i fagforeningen, og der gives en karakteristisk af de personer, der engagerede sig mest i foreningen. Fagforeningen blev en del af tekstilarbejdernes hverdag, men kampen for anerkendelse har været hård i en hverdag, der i forvejen var en daglig kamp. Hvad var baggrunden for at bruge sin kostbare fritid på dette og samtidig risikere jobbet ved at være med i en fagforening? Hvilken betydning fik fagforeningen for arbejderne? Til denne problemstilling består kildematerialet primært af Dansk Tekstilarbejderforbunds forhandlingsprotokol fra Herning-afdelingen samt den

bevarede korrespondance mellem afdelingen og hovedforbundet af Dansk Tekstilarbejderforbund i København.

1.4 Anvendt materiale

Til belysning af specialets problemstillinger er anvendt materiale af forskellig karakter. Dette vil i det følgende blive gennemgået, herunder vil der blive redegjort for de problemer, der kan opstå i tilknytning til anvendelsen heraf. De her nævnte typer af materiale udgør hovedgrundlaget for nærværende undersøgelse, men herudover er der benyttet en række andre værker, som der henvises til gennem undersøgelsen. Disse vil alle være at finde i litteraturlisten.

1.4.1 Faglitteratur

Den historiske forskning om emnet er meget begrænset. Der findes brede fremstillinger af fx Dansk Tekstilarbejderforbund og arbejderbevægelsens historie, men disse rummer kun kort eller ingen omtale af Herning. Den mangelfulde forskning kan skyldes de sparsomme oplysninger og forholdsvis få kilder, der foreligger, men grunden er formentlig også, at Herning i perioden frem til ca. 1930 egentlig ikke var nogen fremstående tekstilby og derfor ikke havde nogen speciel betydning for andre end lokalbefolkningen. Først i perioden efter 1930 udviklede Herning sig til et tekstilcenter i Danmark, hvilket bl.a. ses på den betydelig større forskning, der findes om den senere periode.

Den foreliggende litteratur omhandlende Hernings tekstilarbejdere i perioden op til 1930 kan inddeles i tre kategorier: forskningslitteratur, ikke forskningslitteratur og jubilæumsskrifter/bymonografier.

Den første kategori er meget smal, og jeg har kun gjort brug af en enkelt bog herfra, da der reelt ikke findes meget forskningslitteratur omhandlende perioden eller emnet. Ulla Thyrring har skrevet artiklen *Tekstilindustrien på Herning-egnen indtil 1930'erne*, hvori der ganske kort diskuteres nogle overordnede aspekter ved tekstilindustrien i området.

Den anden og større kategori er ikke skrevet af forskere, hvilket betyder, at noteapparat og litteraturliste er meget begrænset eller ikke eksisterende, hvorved det ofte er svært at gennemskue, hvorfra forfatterne har deres oplysninger. Det har dog været svært at undgå denne litteratur, da der ikke findes bedre bidrag om emnet. Her kan nævnes *Arbejdernes textileventyr* af Jacob Christensen, der selv var tekstilarbejder, *Efter hosebinderne* af Laurids Knudsen, der var oplært trikotagevæver og senere startede egen fabrik, samt *Hundrede års Herning-spind* af Gunnar Jespersen, der er tidligere direktør på Herning Klædefabrik (det tidligere Brdr. Lunds Fabrik). Denne litteratur har især fungeret som oversigtsværker for hele perioden.

Den tredje kategori er jubilæumsskrifter og bymonografier. Her kan nævnes *Textilarbejdere gennem hundrede år - 1896-1996* udgivet af Dansk Beklædnings- og Tekstilarbejderforbunds afdeling i Herning, *Herning Købstad Aar 1913* udgivet i forbindelse med byens udnævnelse til købstad og *Derude vestpå – hvor byen endte* udgivet af Kolorittens lokalhistorie-gruppe. Den første har udelukkende været brugt i begyndelsesfasen, som inspiration til indgangsvinkler, mens de andre har været brugt til at berette om Herning bys udvikling samt belyse visse forhold på byens første fabrikker, der ikke har kunnet belyses vha. andre kilder.

En del af specialet omhandler en karakteristik af tekstilarbejderne i perioden 1880-1921. Denne karakteristik anvendes bl.a. til en nærmere undersøgelse af kønsarbejdsdelingen i tekstilindustrien. Den vigtigste litteratur til dette er Marianne Rostgaard, der har skrevet om kvindearbejde og kønsarbejdsdeling. Hendes undersøgelser findes bl.a. i afhandlingen *Teknologiudvikling og kønsarbejdsdeling indenfor tekstilindustrien i Danmark ca. 1830-1915. Hvordan kvinders arbejde blev til kvindearbejde* fra 1991 samt en række artikler: *Konstruktion af en kønsarbejdsdeling i dansk tekstilindustri* (1994) og *Fagbevægelsen og de kvindelige industriarbejdere* (1997), hvori materialet især er hentet fra Odense.

Slutteligt gøres der brug af en bred vifte af litteratur omhandlende fagbevægelsens historie. For det første standardværket fra 1938 af Henry Bruun: *Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900* samt *Arbejderorganisation og arbejderkaar i Danmark fra 1848 til nutiden* af Even Marstrand fra 1934. For det andet de to nyere værker: *Arbejdskonflikternes historie i Danmark - arbejdskampe og arbejderbevægelse 1870-1940* af Knud Knudsen fra 1999 og *Fremad og atter fremad -: LOs historie 1871-1960* af Henning Tjørnehøj fra 1998. Og for det tredje gør jeg brug af Niels Finn Christiansens værk *Arbejderbevægelsens*

forhistorie: Træk af den tidlige danske arbejderbevægelses politiske og sociale udvikling 1848-1880 fra 1986 til en gennemgang af tiden op til den egentlige arbejderbevægelses opståen.

1.4.2 Folketællinger

De danske folketællinger er gennemført og nedskrevet nogenlunde regelmæssigt fra 1769, og indtil det centrale personregister (CPR) blev etableret i 1974. Folketællingerne indeholder optællinger af Danmarks befolkning, dog med svingende oplysninger. I den første folketælling fra 1769 oplystes der navn, alder, bopæl, stilling i familien, ægteskabelig stilling, titel og erhverv, mens der senere er kommet andre oplysninger til som fx fødested, indkomst- og formueforhold, årstal for tilflytning og arbejdsløshed.⁴

Folketællingerne vil i kapitel 2 blive brugt til en karakteristik af de folk, der arbejdede inden for tekstilindustrien i Herning. Ved brug af folketællinger er det muligt at undersøge, hvem arbejdsstyrken var. De varierende oplysninger, som folketællingerne giver, betyder, at nogle år er mere informative end andre, fx oplyses år for tilflytning til Herning ikke i tællinger før 1901.

Brugen af folketællinger betyder visse problemer. For det første kan der opstå spørgsmål vedrørende skrift og stavning. Blækket kan på visse sider i folketællingslisterne være udtværet eller forsvundet, hvilket gør det meget svært at læse. Ligeledes er stavningen af især navne og stednavne til tider anderledes, end vi kender det i dag. For det første på grund af en anderledes retskrivning, og for det andet kan nedskriveren have fundet en meget kreativ måde at stave sognet eller bynavnet på, hvis han ikke selv har kendt stedet. Vedkommende kan ligeledes have misforstået stednavne, hvis pågældende ikke har været stedkendt og derved have noteret forkert. Dette betyder, at der i min udvælgelse af personer fra folketællingerne kan ske fejl, idet enkelte personer, som ikke arbejdede inden for tekstilindustrien måske medtages og omvendt, at andre, der gjorde ikke medtages. Undersøgelsen skal derfor ikke anses for værende fuldstændig dækkende, men derimod betragtes som et forsøg på at inddæmme de personer i Herning, der har haft deres gang i tekstilindustrien og forsøge at udfærdige en bredere og mere overordnet undersøgelse af, hvem de var.

---

⁴ Degn, 1991, s. 5ff.

Jeg har i min gennemgang af folketællinger dog kunnet komme mere sikkert omkring de fleste af disse generelle usikkerheder. For det første har tællingerne overordnet været meget velbevaret. Der har kun været få sider, hvor blækket ikke længere kunne læses, og for det andet stammer langt de fleste af de personer, som jeg har undersøgt fra området omkring Herning, hvilket ikke giver så stor en usikkerhed i forbindelse med afskrivernes eventuelt manglende kendskab til området, da det må formodes, at afskriverne har været kendt i Herning-området og derfor ikke har noteret forkert.

Jeg har valgt at inddrage folketællingerne som kilde af den grund, at de, når alt tages i betragtning, er den eneste kilde, jeg har, som kan give fortløbende oplysninger om tekstilarbejdernes baggrund gennem hele perioden. Muligheden for at undersøge en lønningsbog fra Brdr. Lunds fabrik er naturligvis til stede, da sådanne eksisterer (se afsnit 1.4.3.3, s. 11). Ved brug af disse kunne jeg se nøjagtig, hvem der arbejdede i en specifik afdeling på Brdr. Lunds Fabrik og derefter finde disse i folketællingerne, hvorved jeg ikke ville få for mange eller for få arbejdere med i min analyse. Problemet ved dette er, at for de år, hvor jeg har en lønningsbog, har jeg ingen folketælling, hvorved jeg alligevel ikke ville kunne få samtlige arbejdere med i undersøgelsen, da nogle arbejdere vil være forsvundet fra fabrikken, og nye være kommet til. For det andet kan lønningslisterne kun oplyse mig navnene på personer, der arbejdede på én fabrik, hvorved min undersøgelse vil blive meget snæver og langt fra inddrage hele arbejdsstyrken inden for tekstilindustrien.

1.4.3 Arkivmateriale

1.4.3.1 Fagforeningsforhandlingsprotokoller

De organisatoriske forhold inden for tekstilindustrien er først og fremmest belyst gennem fagforeningens forhandlingsprotokoller. Jeg har gjort brug af forhandlingsprotokoller fra Dansk Tekstilarbejderforbunds kongresser fra perioden (trykte udgaver) samt en forhandlingsprotokol fra lokalafdelingen i Herning. For denne eksisterer desværre ikke længere et fuldt dækkende materiale, da den første forhandlingsprotokol fra 1896 til 1905 er gået tabt. Derimod er protokollen fra 1905-30 bevaret, hvorfor hovedvægten er lagt på denne periode.

Forhandlingsprotokollen fra afdelingen i Herning refererer generalforsamlinger, bestyrelsesmøder og interne møder mellem fagforeningen og arbejderne på forskellige fabrikker. Protokollen er indtil midten af 1920erne forholdsvis informativ, men herefter refereres møderne meget kort uden større fordybelse i de udtalelser og diskussioner, der er foregået på møderne. Dette er til dels forståeligt, da den sidste del af perioden var en rolig periode for fagforeningen uden store strejker eller lockouter.

Forhandlingsprotokollernes (både fra kongresser og afdeling) pålidelighed må anses for værende meget stor, da sekretæren som et fast punkt oplæste referatet fra forrige møde, som forsamlingen derefter skulle godkende. Denne procedure var ikke blot en formalitet, hvilket fremgår af tilføjelser i forbindelse med godkendelser, hvor nogle medlemmer har været utilfreds med referatet og derefter fået det ændret. Det betyder, at forhandlingsprotokollerne indeholder de ting og diskussioner, som sekretæren og medlemmerne har fundet vigtigst, hvormed noget er udeladt. Ved forsamlingerne har der været en del diskussioner, som nedskriveren ikke har kunnet nå at få med, hvorved det har været op til den enkelte sekretær at afgøre, hvilke dele af diskussionen, der skulle nedskrives. Det medfører, at protokollerne kan være mangelfulde mht. uddybende oplysninger. Men i og med, at medlemmerne ved hvert møde har godkendt referatet, må det betyde, at de vigtigste aspekter af mødet er medtaget, hvorved forhandlingsprotokollerne anses for værende en pålidelig kilde til tekstilarbejderne og deres forhold til fagforeningen.

Den lokale forhandlingsprotokol giver ligeledes mulighed for at se, hvilke funktioner og opgaver fagforeningen har varetaget gennem perioden, og hvordan disse blev vægtet i forhold til hinanden. Samtidig fremtræder også virksomhedsplanet i afdelingens protokol, hvilket kan skildre de lokale arbejdsforhold. Derimod ses det i kongresprotokollerne og den bevarede korrespondance mellem forbundet og afdelingen, hvorledes afdelingen og forbundet hver især har ageret i forskellige situationer, hvorved eventuelle forskelle eller uoverensstemmelser imellem de to parter kan fremdrages.

1.4.3.2 Fagforeningskorrespondance

En anden vigtig kilde til undersøgelsen af tekstilarbejderne og deres fagforening er den bevarede korrespondance mellem afdelingen i Herning og hovedforbundet i København, der

findes på Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. Her findes korrespondance bevaret fra perioden, dog er ikke al korrespondance bevaret, hvilket bemærkes ved en systematisk gennemlæsning, der viser, at nogle sager ikke afsluttes, hvorved vi må formode, at enkelte breve aldrig er blevet arkiveret eller på et tidspunkt er gået tabt fx i forbindelse med arkivflytning. Dette har for mit vedkommende dog ikke haft den store betydning, da de enkelte sagers resultat sjældent har nogen større betydning for min undersøgelse.

Korrespondancen giver mulighed for at undersøge forholdet mellem forbund og afdeling og kan afdække eventuelle forskelligheder i holdninger, samarbejde, politik m.v. Samtidig er den med til at understøtte forhandlingsprotokollen i de tilfælde, hvor denne ikke er uddybende nok, hvormed korrespondancen ligeledes giver et billede af hvilke sager, der er blevet vægtet af afdelingen, og hvilke synspunkter denne har haft til de sager og den udvikling, der har fundet sted.

1.4.3.3 Erhvervsarkivalier

Fastlæggelsen af tekstilarbejdernes lønindtægt sker bedst gennem lønningsbøger, da disse viser specifikke lønninger til hver enkelt arbejder. Desværre er meget få bevaret fra fabrikkerne i Herning. Der findes dog en række lønningsbøger bevaret fra Brdr. Lunds Fabrik fra årene 1917, 1918, 1920, 1922 og 1925. Disse viser den udbetalte løn til ansatte i 3 afdelinger på fabrikken. For spinderiet findes lønningsbøger for både 1917, 1918, 1920 og 1925, mens udbetalinger til væveriets ansatte findes for 1922 og 1925. For appreturen⁵ foreligger kun en lønningsbog for 1925. Disse er de eneste lønningsbøger, det har været muligt at finde fra fabrikkerne i perioden.

De bevarede lønningsbøger fungerer som en god kilde i undersøgelsen af arbejdsforholdene. Bøgerne viser ikke blot den udbetalte løn til hver arbejder, men også hvor mange timers arbejde, det har taget at indtjene lønnen. Desværre er det beklageligt, at de kun eksisterer for en enkelt fabrik, da lønningerne ikke har været den samme på alle fabrikker, eftersom Brdr. Lund som de eneste i byen indtil 1919 var medlem af Tekstilfabrikantforeningen⁶ og dermed stod under de på landsplan vedtagne overenskomster. Derfor er det ligeledes ikke muligt at undersøge arbejdsforholdene på de uorganiserede

---

⁵ Se afsnit 2.2, s. 20.

⁶ Christensen, 1945, bilag 4.

fabrikker, der givetvis har været anderledes end på de organiserede fabrikker. Men sammen med de foreliggende overenskomster mellem Dansk Tekstilarbejderforbund og Tekstilfabrikantforeningen er det bestemt muligt at give et billede af lønudviklingen blandt de organiserede tekstilarbejdere i Herning.

Endvidere har jeg undersøgt Tekstilfabrikantforeningens, Dansk Tarifforenings, Industrifagenes og Dansk Arbejdsgiverforenings arkiver. Disse har jeg dog kun i meget lille omfang kunnet gøre brug af, da Herning stort set ikke omtales. Hertil kommer Arbejdstilsynets korrespondancesager, hvori jeg håbede at finde omtale af brugen af børn og arbejdsulykker på tekstilfabrikker i Herning, men en gennemlæsning viste desværre intet.

1.4.4 Aviser og fagblade

På grund af det begrænsede materiale, der forefindes for perioden, har det været nødvendigt også at inddrage aviser og fagblade.

Her har jeg for det første gjort brug af to af de lokale aviser fra Herning: Herning Folkeblad og Herning Social-Demokrat. Herning Folkeblad udkom første gang i 1869 og bekendte sig til en stærk grundtvigiansk holdning modsat Herning Social-Demokrat, der udkom fra 1905 og frem til 1950, og som navnet fortæller, havde en socialdemokratisk tilgang til stoffet. Jeg har systematisk gennemlæst Herning Social-Demokrat fra 1905-1930, mens der for Herning Folkeblads vedkommende findes registraturer på Herning lokalhistorisk arkiv med overskrifterne fra avisen i perioden 1876-1930, som ligeledes systematisk er gennemlæst. Gennemlæsningerne viser, at Herning Social-Demokrat langt oftere bragte artikler om tekstilarbejderne i Herning på trods af, at avisens dækning af lokalstoffet ofte var forbeholdt nogle få spalter, mens Herning Folkeblad langt fra altid bragte artikler om arbejdernes situation i byen. I efteråret 1896 hører vi fx intet til oprettelsen af en fagforening blandt tekstilarbejderne i byen. Derimod bragte avisen ofte artikler om fabrikanternes situation. I de tilfælde, hvor Herning Folkeblad derfor har bragt artikler om tekstilarbejderne, må det have betydet, at hændelsen eller situationen har haft en betydning i byen.

Jeg har anvendt avismaterialet i forbindelse med undersøgelsen af arbejdsforholdene i den tidlige periode, hvor der endnu ingen fagforening fandtes. På trods af at Herning Folkeblad sjældent bragte artikler om tekstilarbejderne, så findes der nogle få artikler om

arbejdsforholdene fra den tidlige periode. Herning Social-Demokrat udkom desværre først fra 1905. Denne ville højst sandsynligt have berettet mere uddybende om forholdene pga. dens socialdemokratiske baggrund og dens dermed større interesse for arbejderne.

For det andet har jeg gjort brug af tekstilarbejdernes eget fagblad. Dette udkom kvartalsvis fra 1898-1901 og herefter månedsvis. I 1910 skiftede det navn fra *Dansk Textilarbejderforbunds Fagblad* til *Textilarbejderen*. Bladet er gennemgået systematisk fra 1898-1930. Det blev udgivet af Dansk Tekstilarbejderforbund og beskæftigede sig med udviklingen på landsplan, men bragte i hvert nummer samtidig artikler om udviklingen i udlandet. Det var gennem denne, at den enkelte tekstilarbejder fik mulighed for at læse sig til, hvad der foregik mht. kongresser, forhandlinger, strejker m.v. Fagbladet har en tydelig tendens til fordel for arbejderne og mod fabrikterne, men den udkom regelmæssigt og giver derved et fortløbende billede af perioden og de situationer, der forekom, og så længe man i brugen er sig bevidst om tendensen, kan den let benyttes som kilde. Den er her anvendt til yderligere at belyse tekstilarbejdernes arbejderliv enten til understregning af det væsentlige eller i de tilfælde og perioder, hvor det øvrige materiale ikke har vist sig tilstrækkeligt.

1.5 Afgrænsninger

Under udarbejdelsen af det foreliggende speciale er der foretaget en geografisk afgrænsning såvel som en tidsmæssig, for at undersøgelsen kunne holde sig inden for de afgivne formelle regler.

Geografisk er Herning udvalgt pga. byens store betydning inden for tekstilindustri i det 20. århundrede, og pga. at tekstilarbejderne her er blevet glemt i forskningen og historieskrivningen. I almindelighed har litteraturen omhandlende Hernings tekstilindustri været en ensidig beskrivelse, der stort set kun har behandlet industrien set fra fabrikantens øjne. Derfor er det på høje tid med en historieskrivning, der tilgodeser tekstilarbejderne og deres arbejderliv i Herning, da de første generationer af tekstilarbejdere var med til at bane vejen på mange områder for de senere arbejdere og dermed har haft en stor betydning.

Den tidsmæssige afgrænsning er sat til perioden 1876-1930 for at undersøge netop de første generationer af tekstilarbejdere og deres arbejderliv. I 1876 grundlagdes Hernings

første tekstilfabrik; uldspinderiet, der senere blev til Brdr. Lunds Fabrik. Her beskæftigedes byens første tekstilarbejdere.

Periodens afslutning er sat til 1930 af flere grunde. For det første eftersom det er byens første generationer af tekstilarbejdere, der har undersøgelsens interesse, og for det andet eftersom byens tekstilindustri for alvor begyndte at accelerere fra ca. 1930, hvorved en ny epoke startede med oprettelsen af langt flere tekstilfabrikker i byen og ved den verdensomspændende krise, der for alvor satte ind på dette tidspunkt.

Perioden strækker sig derved over 54 år. Det er mange år, der skal belyses, men det er nødvendigt i forsøget på at undersøge tekstilarbejdernes arbejderliv og udviklingen her. Desuden har kildematerialet ikke været så omfattende, at jeg udelukkende kunne undersøge den første generation af tekstilarbejdere i den tidligste industri, hvilket har betydet, at jeg har udvidet perioden til 1930. Af den grund har kildematerialet været en vigtig faktor i specialets tidsmæssige afgrænsning.

Jeg har gennem processen haft en række ideer og vinkler, som jeg har været nødt til at opgive, eftersom materialet ikke har været tilstrækkeligt. Derfor er især mine afsnit om karakteristikkene af tekstilarbejderne og deres forhold til fagforeningen blevet større end egentlig beregnet, idet materialet viste sig at være meget fyldestgørende i forhold til andre tilgange, jeg ellers havde i begyndelsen, hvorfor afsnittet om arbejdsforholdene modsat er mindre omfangsrigt, da materialet til dette afsnit vidste sig at være nærmest ikke eksisterende for den tidlige periode og forholdsvis begrænset til den resterende periode.

1.6 Herning - hedens hovedstad

Herning by har ikke altid været kendt som hedens hovedstad. Nærmest tværtimod. Indtil 1862, hvor landevejen blev anlagt fra Herning over Brande til Vejle, førte byen en beskeden tilværelse. Og selv med landevejens komme og det store Lundemarked, der i 1868 flyttede til byen, var Herning i 1870 fortsat en beskeden landsby. Ved folketællingen dette år havde den blot 246 indbyggere. Byen bestod af ganske lidt bebyggelse og var på dette tidspunkt ikke hovedbyen i det daværende Hammerum Herred.⁷ Afstanden til andre og større byer var stor, og landevejen var den eneste forbindelse, byen havde med omverdenen. Kirken lå afsides, og

---

⁷ Se bilag I.

byen kunne ikke byde på meget andet end en gæstgivergård, et apotek, et posthus og et herredsting.⁸

I 1870erne begyndte situationen så småt at ændre sig. Herning kom tættere på omverdenen med en telegrafstation anlagt i 1871 og en jernbanelinie til Silkeborg etableret i 1877.⁹ Herefter begyndte en kraftig udvikling i Herning, der kan ses i 1878, hvor der blev bygget ikke færre end 38 nye ejendomme i byen.¹⁰

I tiden herefter begyndte udviklingen for alvor i byen. Fra 1870 til 1880 blev selve byens indbyggertal mere end firdoblet,¹¹ og nye tiltag begyndte. I 1872 blev Herning Hede- og Discontobank stiftet. I 1882 byggede man to nye skoler i sognet, da den gamle var blevet for lille med den voksende befolkning, og i 1889 så en ny kirke dagens lys. Disse forandringer i bybilledet fortsatte efter århundredeskiftet med bl.a. gasbelysning i stedet for petroleumslamper, som i 1910 igen blev ændret til elektrisk belysning. I 1899 kloakerede man, og de gamle rendestene og grøfterne langs gaderne forsvandt, mens brøndene forsvandt i 1907, da byen fik vandværk. Og sådan fortsatte forandringerne i byen, der først i 1913 blev udnævnt til købstad.¹²

1.7 Tekstilindustriens udvikling i Herning

Herning-området har op gennem det 20. århundrede markeret sig stærkt inden for den danske tekstilindustri. Baggrunden for industrien stammer tilbage til, før en egentlig tekstilindustri fandtes i Danmark. Den generelle opfattelse af byen har derfor været, at byen siden slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet har været med i front i den danske tekstilindustri, eftersom byen senere blev midtpunktet for landets tekstilindustri. Som følge heraf overraskes man af industrialiseringens meget sene opstart i netop dette område. Reelt var Herning-området underlegen i forhold til det øvrige Danmark mht. oprettelsen af trikotagefabrikker helt indtil 1920'erne, men herefter gik det til gengæld stærkt, og der oprettedes op til dobbelt så mange fabrikker i området i forhold til det øvrige Danmark.¹³

---

⁸ Kolorittens lokalhistoriegruppe, 2000, s. 6ff.

⁹ Jespersen, 1976, s. 16.

¹⁰ Kolorittens lokalhistoriegruppe, 2000, s. 5ff.

¹¹ Folketællingen fra Herning sogn i 1880 viser et befolkningstal på 1064 beboere i selve Herning by.

¹² Thyrring, 1993, s. 12ff.

¹³ Knudsen, 1979, s. 67f.

Før industrien kom til landet, var området i det midtjyske meget tyndt befolket. Så sent som 1870'erne var kun ca. 10 % af arealet opdyrket, resten lå hen som hede og mose. Befolkningen var fattig og levede af egne produkter. Der var dog ting, man nødvendigvis skulle købe som fx salt, tobak og brændevin, og til dette formål brugte man bindetøjet, der gav en indtægt til netop sådanne indkøb. Fåret var husdyret, der gav den uld, som man omarbejdede til garn vha. træderokken.¹⁴ Garnet blev derefter brugt til strikvarer som fx vanter, strømper, undertrøjer og underbukser, der efterfølgende videresolgte af hosekræmmeren. Denne beskæftigelse samlede folk i stuerne om aftenen, mens der strikkes om kap og fortæltes historier og fortællinger. Det var både mænd, kvinder og børn, der strikkede, og de brugte hvert ledigt øjeblik til det.¹⁵

Handlen med bindetøjet var en beskæftigelse, der havde fundet sted i flere hundreder år. I 1741 skrev Chr. 6. under på, at beboerne i de midtjyske egne havde lov til at handle med uld- og linnedvarer. Dette uldhandlerprivilegium havde den betydning, at myndighederne godkendte varer fremstillet af egen husstand som en bibeskæftigelse. Hvis man havde et landbrug ved siden af, kunne familiens strikkeri og handel med disse varer betragtes som et lovligt bierhverv.¹⁶

Fremstillingen af uldvarer tiltrak foretagsomme mænd, bl.a. Nis Clason, der i 1840 flyttede til Skarrild syd for Herning, hvor han opførte en spindefabrik. Her kunne bønderne få deres uld kartet eller spundet til garn, men de sparsommelige midtjyder havde ikke i sinde at give unødige penge ud, så Clason fik i stedet tilladelse til at udvide sin fabrik til en klædefabrik.¹⁷

I Herning var det smeden Poul Andersen, der skulle blive den første til at sætte en dampmaskine i gang i området, da han anlagde spindefabrikken i 1876.¹⁸ Fabrikken havde kun ganske få maskiner, fx en wolfe til at åbne og blande råulden, to håndspindemaskiner, en tvindemaskine, der sammensnoede og opviklede to eller flere tråde til én og dampmaskinen, der ikke var større end 6 H.K. Fabrikken solgtes i 1878 videre til Niels Senius Madsen, som allerede i 1881 atter videresolgte den til Chr. Clemmesen. Han blev dog også hurtig træt af at

---

¹⁴ Jespersen, 1976, s. 11.

¹⁵ Thyrring, 1993, s. 39f.

¹⁶ Thyrring, 1984, s. 112.

¹⁷ Thyrring, 1984, s. 101.

¹⁸ Der har været diskussion om dette årstal, da fabriksbygningen oprindeligt havde årstallet 1873 stående på bygningen. Den tidligere museumsforstander på Herning Museum H. P. Hansen undersøgte kilderne, som ikke berettede om et uldspinderi på dette tidspunkt, og bogen "Herning Sogn og Plads før og nu" fra 1874 nævner heller intet uldspinderi. H. P. Hansen konkluderede derfor, at fabrikken først må være grundlagt i 1876. Fabrikken ændrede efter H. P. Hansens død 3-tallet til et 6-tal, så 1876 i dag står som fabrikkens grundlæggelsesår. (Jespersen, 1976, s. 6ff.).

være fabrikant og byttede i 1883 sin fabrik med Gotfredsens købmandsforretning. Blot 4 måneder senere solgte Gotfredsen fabrikken til I. A. Lund, og med dette salg blev tekstilindustrien for alvor skudt i gang i byen.¹⁹

I.A. Lund gik efter overtagelsen straks i gang med at udskifte og forbedre maskinerne, og hans bror og søster flyttede i 1884 til Herning for at hjælpe til, og allerede året efter blev fabrikken udvidet med en ny fabriksbygning. På dette tidspunkt slog en anden initiativrig mand sig ned i Herning. Søren Truelsen flyttede i 1883 sin omfattende handel med strikvarer til byen og oprettede en trikotagefabrik, Truelsen og Søn. Det var dog Brdr. Lund, der tog førerstillingen i byen.²⁰ I 1893 anskaffede de flere maskiner til fabrikken, hvilket samtidig betød, at dampmaskinen måtte suppleres med en større på 25 H.K. Dette kraftanlæg skulle trække 4 karteværker og 4 selfactor-spindemaskiner.²¹ Tre år senere erhvervede Brdr. Lund de fire første smalle væve og året efter en serie brede, for nu skulle man være klædefabrikanter. Inden århundredeskiftet nåede brødrene at udvide fabrikken yderligere samtidig med, at dampkraften øgedes til 100 H.K.²²

Byens to tekstilfabrikker fik inden århundredeskiftet selskab af en tredje fabrik, F.E. Frandsens trikotagefabrik, der blev bygget i 1899,²³ og kort efter århundredeskiftet kom yderligere en mindre virksomhed i gang i byen, H. H. Henriksens væveri.²⁴ Herefter stagnerede iværksætterlysten i en lang række år, og først hen mod slutningen af 1910erne tog udviklingen atter fart. Hebsgaards trikotagefabrik flyttede til byen i 1917, Niels Krøjgaard anlagde sin virksomhed i 1918,²⁵ og året efter stiftede H. H. Henriksen et nyt aktieselskab: Herning Mekaniske Væveri.²⁶ Inden 1920 fulgte yderligere 4 nye virksomheder, og i 1920erne gik det for alvor stærkt. Erhvervstællingen fra 1925 viser, at der i Herning fandtes 61 virksomheder med en samlet arbejdsstyrke på 763 inden for tekstil og beklædning.²⁷

Sammenlignet med udviklingen af trikotagefabrikker i det øvrige Danmark, så gik udviklingen i Herning og omegn i begyndelsen af århundredet mere langsomt. Ifølge Laurids

---

¹⁹ Jespersen, 1976, s. 18ff.

²⁰ Jespersen, 1976, s. 25f.

²¹ Navnet selfactor er en fordanskning af det engelske "self acting mule". Mule var den mest populære betegnelse på en tidligere type af spindemaskiner, mens self acting henviser til, at maskinen var automatisk, forstået på den måde, at den i modsætning til tidligere konstruktioner selv rullede det spundne garn på spoler. (Hannover, bd. II, 1924-1938, s. 223f).

²² Jespersen, 1976, s. 46.

²³ Knudsen, 1979, s. 27.

²⁴ Knudsen, 1979, s. 38f.

²⁵ Jespersen, 1976, s. 98.

²⁶ Knudsen, 1979, s. 39.

²⁷ Statistisk Tabelværk: Erhvervstællingen 1925, tabel VII, s. 232.

Knudsen blev der oprettet 4 trikotagefabrikker i Hammerum Herred i perioden 1900-1910, mens der i det øvrige Danmark blev startet dobbelt så mange. Dette kan skyldes uldhandlerprivilegiet, som netop gav mulighed for en langsom start, da handlen var en lovlig bibeskæftigelse til fx et landbrug, hvilket kunne sikre en selvfinansiering, når disse uldhandlere og småfabrikanter arbejdede hen imod målet, der i mange tilfælde var start af egen virksomhed.²⁸

Det store boom, der så kom i slutningen af 1920erne og starten af 1930erne, forklares ofte med oprettelsen af Direktoratet for Vareforsyning, idet Valutacentralen hæmmede importtilladelsen af tekstiler for at begrænse den hårde udenlandske konkurrence. Samtidig menes krisen inden for landbruget ligeledes at have hjulpet til ved at frigive en større mængde arbejdskraft, der har medvirket til, at den store ekspansion overhovedet har kunnet finde sted.²⁹

Faktum er, at Herning-området blev centrum for landets største tekstilindustri, som først i slutningen af det 20. århundrede begyndte at aftage i styrke, eftersom flere og flere fabrikker enten lukkede ned eller var nødsaget til at flytte produktionen til udlandet for at kunne konkurrere på priserne. Men egnen er i dag fortsat beklædningsindustriens centrum, dog ikke for produktion, men derimod for design, produktudvikling, trends og uddannelse.

---

²⁸ Thyrring, 1984, s. 112f.

²⁹ Thyrring, 1984, s. 114.

Kapitel 2. Karakteristik af tekstilarbejderne i Herning

Dette kapitel har til formål at undersøge de arbejdende personer inden for tekstilindustrien på individniveau. Hovedkilden til dette er folketællinger fra perioden 1880 til 1921. De udvalgte tællinger er gennemgået systematisk for at fremdrage netop de personer, der har arbejdet inden for tekstilindustrien. Herved er det muligt at undersøge deres baggrund og give et billede af, hvem tekstilarbejderne var, og om tekstilarbejderen i 1880 havde den samme baggrund som tekstilarbejderen i 1921. Gennem denne karakteristik af tekstilarbejderne kan kvindernes andel i industrien efterfølgende undersøges med henblik på en analyse og diskussion af en eventuel sammenhæng mellem kvindernes antal, deres erhverv og den voksende mekanisering, der foregik inden for industrien i perioden.

2.1 Afgrænsninger og præmisser bag analysen af folketællingerne

Da den udvalgte periode strækker sig over mange år, har det ikke været muligt at inddrage samtlige folketællinger fra perioden. I stedet har jeg udvalgt folketællingerne fra hvert 10. år startende med 1880 og sluttende med 1921. Kriterierne herfor har bl.a. været at medtage de folketællinger, der indeholder flest oplysninger. Derfor er 1901, 1911 og 1921 udvalgt, da disse, foruden de gængse oplysninger om navn, alder og fødested, desuden fortæller, hvilket år personerne er flyttet til Herning. 1880 og 1890 indeholder ikke årstal for tilflytning, men er medtaget for at gøre analysen repræsentativ for hele perioden og samtidig vise en evt. udvikling i tekstilarbejdernes baggrund.

Hertil kommer, at jeg i min analyse har været nødt til at anbringe de byer og sogne, der nævnes som fødested i folketællingerne i større kasser for at skabe et overblik over arbejdnernes geografiske baggrund. For at give det bedste overblik har jeg valgt at inddele Danmark i landsogne og købstæder. Landsognene er inddelt i Herning sogn, Herning opland; oplandet er afgrænset vha. herredsbetegnelsen, hvor Herning-området var centrum i Hammerum Herred, herefter det hedengangne Ringkøbing Amt, som er medtaget for at se, hvorvidt arbejderne i øvrigt kom fra Midt- og Vestjylland og til sidst landsogne i henholdsvis Jylland og på øerne. Købstæderne er derimod blot inddelt i købstæder i Jylland og købstæder

på øerne. Skellet mellem købstæder og landsogne er medtaget af den grund, at det kunne være spændende at undersøge, hvorvidt tekstilarbejderne kom til Herning fra landet og mindre byer eller fra købstæderne.

2.2 Erhvervsbetegnelser

Bag ordet tekstilindustri gemmer der sig flere undergrupper som fx klæde- og trikotagefabrikker samt bomulds- og uldspinderier. Den industrielle fremstilling af klæde, der foregik på fabrikker og spinderier, omfattede mange arbejdsprocesser og derved en lang række forskellige erhvervsbetegnelser. I min analyse af folketællingerne har jeg udvalgt bestemte erhvervsbetegnelser, som dækker over erhverv i tekstilindustrien. Herudover er der enkelte erhverv, der ikke umiddelbart falder ind under tekstilindustrien, som fx maskinmester, værkfører, savskærer, pakmester m.v., men som ikke desto mindre er medtaget i min analyse, da der i folketællingerne henvises direkte til deres ansættelse på tekstilfabrikker i Herning.

Processen bag uld, bomuld og andre fibres forarbejdning til tekstil består af tre hovedforløb: For det første skal råvaren spindes til garn, derefter skal garnet væves, og til sidst skal det færdige stof efterbehandles. Jeg skal ikke beskrive samtlige delprocesser, men udelukkende de arbejdsprocesser, der ligger bag de erhvervsbetegnelser, som jeg er stødt på i min gennemlæsning af folketællingerne. Under det første hovedforløb hører kartningen, der havde til formål at sørge for, at fibre i råvaren så vidt muligt lå parallelle samt at fjerne eventuelle urenheder.³⁰ Efter forarbejdningen af råvaren skulle den spindes, dvs. fremstilling af garn. Spinderens arbejde bestod bl.a. i at overvåge maskinen og eventuelt knytte bristet garn sammen igen samt at bytte fyldte spoler ud med tomme.³¹

Efter at råvaren var blevet omdannet til garn, skulle dette væves, hvilket kunne ske på en håndvæv eller på en mekaniseret væv. De fleste væve anvendt i tekstilindustrien var mekaniske. Selve væveprocessen bestod i, at et stykke garn kaldet skudgarn førtes frem og tilbage på tværs af parallelle garner, kaldet kædegarn. Når skudgarnet førtes henholdsvis over og under hver anden af garnerne i kæden og skiftevis på tilbagevejen, blev der dannet en vævning af garnet.³² (Se fig. 1). Såfremt kædegarnet ikke var leveret i bestemte former for

---

³⁰ Hannover, bd. II, 1924-1938, s. 355ff.

³¹ Hannover, bd. II, 1924-1938, s. 177ff og s. 230. Tønsberg, 2004, s. 204f.

³² Hannover, bd. III, 1924-1938, s. 590f.

spoler, måtte det spoles om, inden man herefter kunne påbegynde kædeskæringen, der bestod i, at et antal kædestråde blev skåret af i den ønskede længde, hvilket kunne ske med eller uden maskinkraft. Efter denne proces overførtes det færdigt skårne garn til den bom, kædebommen, som senere skulle anbringes i væven.³³ Arbejdet med at placere kædebommen korrekt i væven, samt at holde vævene i driftmæssig stand var forretterens opgave.³⁴

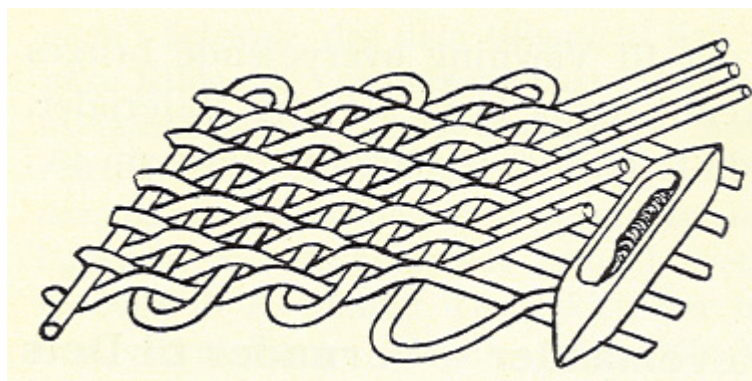

Fig. 1. Indførelse af skudgarn imellem kædegarnene. (*Hannover bd. III, 1924-38, s. 591*).

Efterbehandlingen af klædet omfattede en undersøgelse efter knuder, trådender og andre småfejl, som blev fjernet med en speciel tang, kaldet et noppejern. Processen var rent håndarbejde og kaldtes for rånopning eller grovnoptning.³⁵ Endelig blev klædet eventuelt farvet, og som en sidste proces gik klædet til appreturen. Her fandt bl.a. overskæringen sted, hvor den opkradsede luv, dvs. det filtliggende lag på retsiden af klædet, blev skåret af i samme højde over hele klædet.³⁶

Hertil kom yderligere erhverv som strikkere og syersker. Trikotageindustrien fremstillede strikvarer ved hjælp af flere forskellige strikkemaskiner, fx fladstrikkemaskinen og rundstrikkemaskinen,³⁷ mens syersker kunne være beskæftiget på fx klædefabrikkerne, hvor de syede det færdige klæde sammen til tøj. Begge erhverv blev dog i høj grad ført som hjemmearbejde for en fabrik, hvor de hjemmearbejdende var beskæftigede med strikning eller syning i hånden eller ved manuelt drevne maskiner. Nogle har dog også været beskæftiget direkte på fabrikken.

³³ Hannover, bd. III, 1924-1938, s. 608f.

³⁴ Hannover, bd. III, 1924-1938, s. 851.

³⁵ Lütken, 1913, s. 274.

³⁶ Tønsberg, 2004, s. 204ff.

³⁷ Hannover, bd. III, 1924-1938, s. 959ff.

2.3 Kønsarbejdsdeling i tekstilindustrien

Med periodens industrialisering og voksende mekanisering inden for tekstilindustrien er det oplagt at undersøge kønsarbejdsdelingen på de herningensiske fabrikker for at se, hvorvidt kvinderne overtog mændenes arbejder, efterhånden som det blev mekaniseret samt undersøge, hvilke arbejdsfunktioner mænd og kvinder besad, og om der eventuelt skete en udvikling på dette område.

Fremstilling af tekstil har altid været et kønsblandet fag, idet vi også før industrialiseringen kan finde eksempler på både mandlige og kvindelige arbejdere inden for faget. Der var imidlertid en forskel, da arbejdsdelingen i det førindustrielle miljø i lige så høj grad var en arbejdsdeling mellem land og by. De beskæftigede kvinder inden for tekstil boede oftest på landet og stod bag fremstillingen af uldgarn. Nogle steder vævede kvinderne også selv tøjet. Tekstilm fremstilling i byerne var derimod et håndværk, dvs. et mandefag. Fremstillingen her var dog ikke udelukkende ét håndværk, men flere. Spinding af garn, vævning og efterbehandling af klædet, dvs. farvning og valkning, var delt ud på håndværkere organiseret i forskellige laug, og ifølge laugsforordningerne var det forbudt at oplære en kvinde i et håndværk, så den tidlige kønsarbejdsdeling inden for tekstilm fremstilling handlede i lige så høj grad om geografisk beliggenhed.³⁸

Byernes erhvervsliv og den ekspanderende industri i slutningen af 1800-tallet gav kvinderne mulighed for en levevej, dog ofte under tarvelige vilkår, hvilket i høj grad trak kvinderne ind til byerne, hvor de blev tilknyttet en fabrik. Udviklingen under industrialiseringen betød bl.a., at den kvindelige arbejdskraft trængte sig frem inden for flere tidligere mandsdominerede industrier herunder også tekstilindustrien.³⁹ Den traditionelle forklaring på, at kvinderne fik det arbejde, de gjorde i industrien, er at kvinderne kom ind med mekaniseringen i takt med industrialiseringen. Med denne mekanisering blev det muligt at erstatte faglærte arbejdere med ufaglærte, idet mekaniseringen overflødiggjorde den håndværksmæssige kunnen, da arbejdet i høj grad blev dequalificeret. Og det var i høj grad kvinderne, der fik det nye ufaglærte arbejde, da de kunne betales mindre i løn.⁴⁰

Jeg vil vha. erhvervsbetegnelserne i folketællingerne undersøge, hvorvidt denne teori passer på tekstilindustrien i Herning ved fx at undersøge en profession som væver, der

---

³⁸ Rostgaard, 1994, s. 217f.

³⁹ Hyldtoft, 1984, s. 139 og 192f.

⁴⁰ Rostgaard, 1994, s. 219.

tidligere var et erhverv, der krævede svendeprøve for at blive udlært og som dermed var forbeholdt mændene ifølge laugsforordningerne. Efter industrialiseringen og med mekaniseringens fremkomst omkring 1900-tallet overgik en stor del af det tidligere faglærte arbejde til kvinderne. Med mekaniseringen sad væveren ikke længere ved vævestolen, men stod ved siden af og overvågede blot vævens arbejde. Hvis en tråd sprang eller spolen måtte skiftes, skulle væveren stoppe væven, knytte tråden eller skifte spolen og starte op igen. Oplæring på tekstilfabrikker til dette arbejde tog i almindelighed kun 1-2 uger,⁴¹ hvilket reelt betød, at kvinderne kunne overtage arbejdet. Spørgsmålet er, om dette var tilfældet i Herning.

Gennem folketællingerne kan det samtidig konstateres, hvorvidt antallet af kvinder i tekstilindustrien overhovedet var stigende. Efterhånden som mekaniseringen tog til på fabrikkerne, burde antallet af kvinder samtidig øges, hvis teorien om en sammenhæng mellem en større brug af kvinder i industrien og en øget mekanisering skal holde.

Til slut kan folketællingerne fortælle om tekstilarbejdernes erhvervsfordeling, hvorved det kan undersøges, hvorvidt der overhovedet kan tales om en arbejdsdeling inden for tekstilindustrien i Herning. Og hvis det var tilfældet, kan det undersøges, om arbejdsdelingen forblev den samme gennem perioden, eller om visse erhverv gik fra værende et udbredt mandefag til at være et kvindefag og omvendt.

2.4 Karakteristik af tekstilarbejderne 1880-1921⁴²

2.4.1 1880 og 1890: De første tekstilarbejdere

I 1880 var Herning endnu en by uden stor tekstilindustri, og dette ses tydeligt i folketællingen fra samme år. I alt er der noteret 19 personer som arbejdende inden for tekstil ud af et befolkningstal på 1064 personer i Herning by. Det var på dette tidspunkt fortsat landbruget, der prægede den unge stationsby.

De få personer, der arbejdede med tekstil, var for kvindernes vedkommende hovedsagelig syersker. Kun en enkelt af de i alt 12 kvinder var ikke syerske, men væver. Kendetegnedes var deres unge alder. 9 af de 12 kvinder var under 27 år, og alle på nær en var ugifte. Den sidste var fraskilt. Grunden til dette var, at en ung ugift kvinde ikke kunne forvente at blive forsørget

---

⁴¹ Rostgaard, 1994, s. 224f. Rostgaard, 1991, s. 84.

⁴² Alle tal i dette og følgende afsnit er beregnet ud fra folketællingerne fra 1880, 1890, 1901, 1911 og 1921, der findes på Lokalthistorisk Arkiv, Herning.

af sin familie og havde ingen mand, der kunne tjene penge til husholdningen, hvorfor hun selv måtte gå på arbejde for at tjene pengene til sin tilværelse.

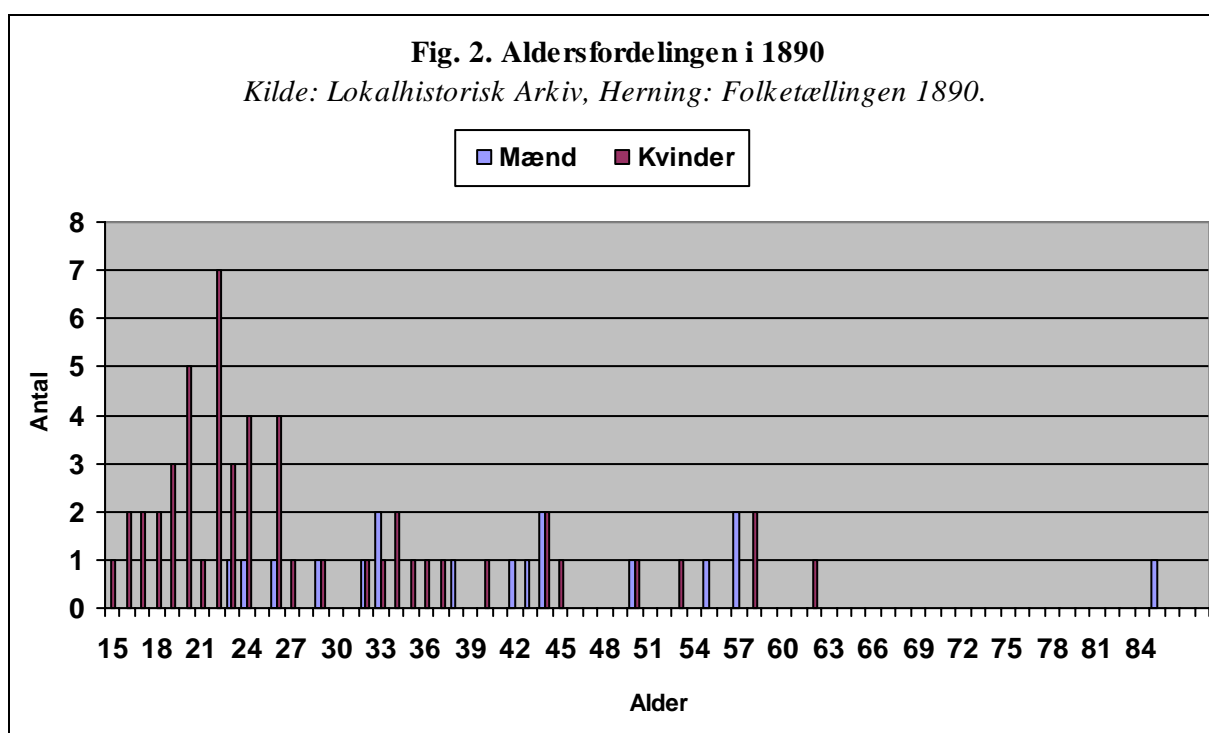
Den sidste oplysning, der gives i folketællingen fra 1880, er arbejderens fødested, og her ses en tydelig tendens. Ikke én kvinde er født uden for Ringkøbing Amt. 5 af de 12 kvinder er født i Herning, og yderligere tre er fra landsogne omkring Herning. Desværre giver de tidlige folketællinger os ikke året for tilflytningen til byen, så det kan ikke konstateres, hvorvidt de 7 kvinder, der ikke er født i byen, er flyttet hertil i årene op til 1880 eller er kommet hertil som små med deres forældre. Tallene viser dog, at tekstilindustrien på dette tidspunkt endnu ikke har været så kraftig, eftersom lokalområdet har kunnet levere størstedelen af den kvindelige arbejdskraft.

Mændenes antal i tekstilindustrien i 1880 var lavere end kvindernes, da kun 7 mænd er registreret som arbejdende inden for dette område. Mændenes situation var modsat kvindernes, idet mændene for det første var ældre end kvinderne. Alle mænd var over 28 år, og næsten 3/4 var over 40 år. Den højere alder kan skyldes, at den tidlige industri gjorde brug af faglært arbejdskraft, idet industrien endnu ikke var blevet fuldt mekaniseret og forenklet. For det andet var samtlige mænd gift. Og for det tredje var mændene i vid udstrækning rejst fra deres fødested i landsogne og købstæder uden for Ringkøbing Amt for at slå sig ned i Herning, hvilket muligvis hænger sammen med mændenes alder. Faglært arbejdskraft har været nemmere at finde i købstæder, hvor tekstilindustrien havde været i gang i længere tid, hvorfor den mandlige arbejdsstyrke i høj grad kom fra områder længere væk. Dog skal det påpeges, at folketællingen ikke nævner, hvornår mændene er flyttet til byen. Uden at vide det kunne samtlige mænd nemt være flyttet til byen som børn og dermed have boet her i mange år.

Kendetegnende for tekstilarbejderne i 1880 er en stor adskillelse mellem køn og erhverv. Kvinderne var syersker, mens mændene var vævere og spindere. Kun en enkelt kvindelig væver var på dette tidspunkt noteret, og dette forhold ændrede sig ikke synderligt ved tællingen ti år senere. På dette tidspunkt arbejdede 4 ud af 52 kvinder som vævere, men fortsat var næsten 80 % af kvinderne beskæftiget ved syning. Herudover var nye erhverv som strikker og spoler dukket op blandt kvinderne. Inden for disse beskæftigedes henholdsvis 5 og 2 kvinder. For mændenes vedkommende var det fortsat de faglærte, der dominerede i 1890, da 14 ud af de i alt 17 mænd var vævere, mens hvervet som farver beskæftigede de resterende 3 mænd. Baggrunden for denne kønsarbejdsdeling kan muligvis tillægges den, på dette

tidspunkt, endnu manglende mekanisering på tekstilfabrikkerne i Herning. På trods af at industrialiseringen var i fuld gang i Danmark, var Herning på dette tidspunkt endnu på begynderstadiet. Der omtales endnu ingen maskinarbejdere, som der senere dukker op, fx maskinstrikkere, maskinmestre m.v. I bogen *Herning Købstad Aar 1913* berettes der, at man på Brdr. Lunds Fabrik i 1890 kun havde en 12 H.K. dampmaskine, samt nogle håndspindemaskiner,⁴³ og Gunnar Jespersen beretter om fabrikken Truelsen og Søn, at virksomhedens maskiner de første mange år blev trukket ved håndkraft.⁴⁴ Industrien har derfor været præget af faglærte mandlige arbejdere inden for de traditionelle håndværksfag som fx væver og spinder, hvori kvinder ikke kunne oplæres ifølge laugsforordningerne.

Ved optællingen i 1890 var der dog sket en stor vækst af arbejdere inden for tekstilindustrien. Fra 19 beskæftigede i 1880 var antallet mere end tredoblet i 1890 til 69. Og det var fortsat kvinderne, der dominerede, idet kun 17 af de 69 personer var mandlige arbejdere. Heller ikke aldersfordelingen havde ændret sig synderligt i forhold til 1880.

For mændenes vedkommende var aldersgennemsnittet fortsat højt, da godt halvdelen havde passeret de 40 år. Tendensen fra 1880 gjorde sig ligeledes gældende for kvinderne, idet

⁴³ *Herning Købstad Aar 1913*, 1988, s. 38.

⁴⁴ Jespersen, 1976, s. 28.

70 % var under 30 år og den yngste helt ned til 15 år. Samtidig var størstedelen af kvinderne fortsat ugifte, mens det forholdt sig præcis omvendt for mændenes vedkommende. Dette forhold kan have en sammenhæng med arbejdernes alder, da kvinderne var så meget yngre end mændene, at de endnu har kunnet nå at gifte sig. En sådan tendens er dog svær at konkludere ud fra folketællingerne, da det ikke er de samme kvinder, der gennem årene arbejdede inden for tekstilindustrien. I 1901 var det fortfarende de ugifte kvinder, der dominerede, mens de få gifte kvinder, der forekom, ikke kan findes som ugifte i tællingen fra 1890. Jeg har forsøgt at finde de gifte kvinder fra 1901 i tællingen fra 1890 ved at sammenholde kvindernes fornavne, fødested og alder, da det må forventes, at kvinderne tog deres mands efternavn ved deres giftermål og derfor ikke længere gjorde brug af deres pigenavne. Ved hjælp af denne fremgangsmåde har jeg ikke fundet nogen overensstemmelser mellem de to tællinger. Årsagen til dette kan skyldes, at kvinderne forsørgede sig selv, mens de var ugifte og derfor befandt sig på arbejdsmarkedet, mens de efter deres giftermål forlod jobbet og derfor ikke forekommer i tællingen fra 1901. Som følge heraf kan det konkluderes, at der skete en stor udskiftning i tekstilpersonalet.

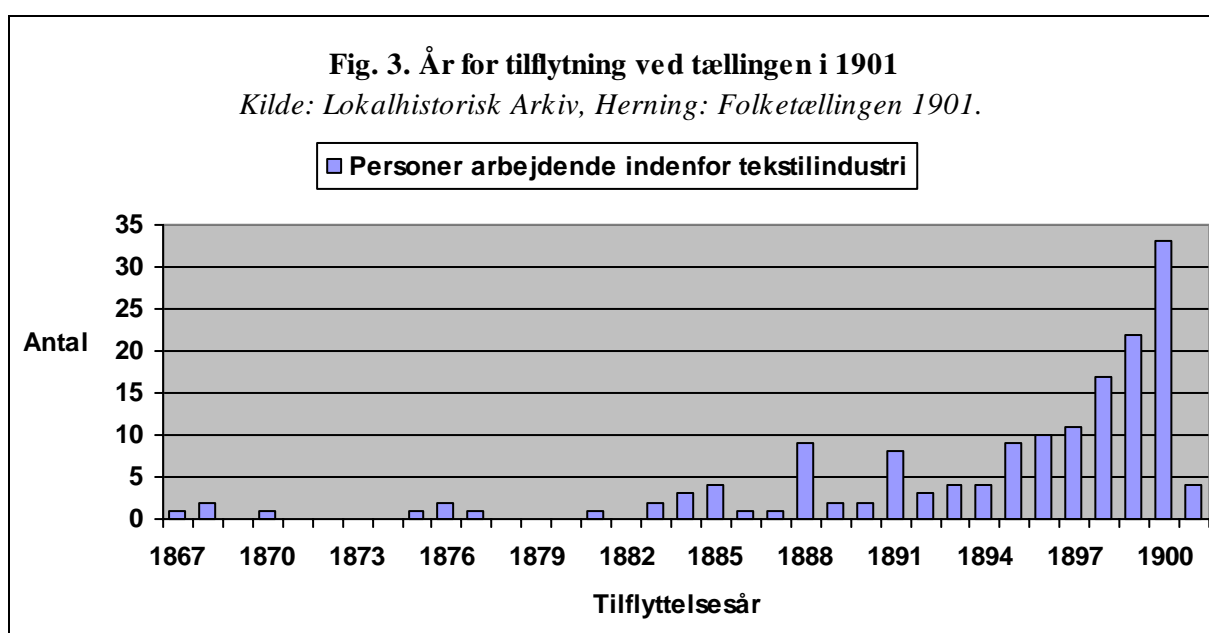
Det eneste punkt, hvor arbejdernes forhold ændrede sig en smule i forhold til situationen i 1880, var mht. fødested. Hvor mændene tidligere hovedsagelig var tilflyttere fra områder uden for Ringkøbing Amt, så kom 58 % i 1890 fra Herning og landsogne i oplandet. Tallene for kvinderne havde derimod ikke ændret sig synderligt, idet næsten 70 % fortsat var tilflyttere fra området inden for Ringkøbing Amt og her langt de fleste fra Herning opland.

2.4.2 1901: Tekstilarbejderne i det nye århundrede

Folketællingerne efter 1890 medtager nye oplysninger, som gør det muligt at få svar på nogle af de tidligere ubesvarede spørgsmål. Disse oplyser nu, hvilket år personen er flyttet til Herning, hvilket betyder, at tekstilarbejdernes ankomst til Herning, samt hvor gamle de har været ved tilflytningen, nu kan undersøges.

For det første kan det undersøges, hvornår tekstilarbejderne kom til Herning. Det store tilflytningsboom foregik især i de sidste år op til folketællingen i 1901. Fra 1896 til 1901 var 61 % af tekstilarbejderne fra tællingen i 1901 flyttet til Herning. Kun 5 % var kommet til Herning før 1880 og kan højst sandsynligt ikke tilskrives den gruppe af personer, der flyttede

til Herning for at få arbejde ved tekstilindustrien, da der på dette tidspunkt stort set ikke eksisterede nogen industri. 16 % var kommet til Herning i perioden 1880 til 1890. Det er fortsat en lille procentdel, og antageligvis var det heller ikke tekstilindustrien, der på dette tidspunkt trak folk til byen. De personer, der i tællingen fra 1901 stod noteret som flyttet til Herning mellem 1880 og 1890, kan ikke findes i tællingen fra 1890 som værende arbejdende inden for tekstilindustrien, så muligvis har disse arbejdet andre steder, inden de på et tidspunkt begyndte at arbejde i tekstilindustrien og dermed blev noteret inden for dette erhverv ved tællingen i 1901.

For det andet kan det undersøges, hvorvidt tekstilarbejderne flyttede til Herning med deres forældre, mens de var børn, eller om de selv valgte det, evt. på grund af muligheden for at få arbejde i den hastigt voksende by. Folketællingen fra 1901 viser 186 personer arbejdende inden for tekstil. Af disse kan de 30 ikke medtages, da de enten er født i Herning, ikke har opgivet det år, de er flyttet til byen eller deres alder. Af de resterende personer er langt størstedelen først flyttet til Herning, efter de er fyldt 20 år. Kun 11 personer er flyttet til byen, mens de har været 14 år eller derunder og er dermed højst sandsynligt kommet hertil på grund af deres forældre. Ca. 16 % er kommet til byen, mens de har været i alderen 15 til 19 år. Denne gruppe er svær at klassificere, idet de unge på dette tidspunkt ikke nødvendigvis var flyttet fra deres fødehjem og derfor kunne være flyttet til byen sammen med deres forældre. På den anden side var de gamle nok til at komme ud at arbejde og kunne derfor være rejst

alene til Herning for at arbejde på fabrik eller lignende. Gruppen af unge er dog så lille, at det under alle omstændigheder betyder, at hovedparten af tekstilarbejderne i 1901 selv har valgt at flytte til byen, evt. på grund af jobmulighederne.

For kvindernes vedkommende kom stadig størstedelen af tilflytterne fra Herning, landsognene omkring og fra det øvrige Ringkøbing Amt. Kun godt 1/10 kom til Herning fra landsogne og købstæder uden for amtet. Det samme billede var gældende for mændene, men andelen af tilflyttere fra områder uden for amtet var større og lå på 1/3. Modsat tællingen i 1890, hvor nogle få kvinder kom fra købstæder, hovedstaden og udlandet, var der i 1901 nogle få mænd herfra og samtidig også nogle få kvinder. Samlet set kom dog kun ca. 6 % af tekstilarbejderne fra købstæder, hovedstaden eller udlandet. Det var fortsat landsognene omkring Herning og i resten af Jylland, der trak de fleste arbejdere til Herning, hvilket sandsynligvis hænger sammen med den øgede brug af ufaglært arbejdskraft på fabrikkerne, der i høj grad kunne hentes fra landsognene i lokalområdet. Hele 80 % af den ufaglærte arbejdsstyrke var født i sogne inden for Ringkøbing Amt.

Hvad angår arbejdernes civilstand, så faldt de ugifte kvinders andel fra 82 % i 1890 til 64 % i 1901. Mændenes forhold var omvendt, men med den samme tendens. Langt størsteparten var gift, men som hos kvinderne fandtes der dog en dalende procentandel fra 1890 til 1901, her var tallene henholdsvis 82 % og 63 %. Grunden til brugen af flere gifte kvinder er svær at konstatere, men langt over halvdelen af de gifte kvinder var beskæftiget som syerske eller strikkerske, hvilket kunne tyde på, at de gifte kvinder måske var hjemmearbejdende, eftersom netop disse to erhverv ofte foregik i hjemmet. På denne måde har disse kvinder kunnet kombinere deres job med arbejdet og børnepasningen derhjemme, mens fabrikanten har kunnet betale dem en lavere løn, da de hjemmearbejdende ofte ikke var medlem af en fagforening.⁴⁵ For mændenes vedkommende hænger den dalende andel af gifte mænd formentlig sammen med mændenes alder, der samtidig var faldende, hvorfor flere endnu ikke har nået at gifte sig.

Mændenes alder faldt nemlig i perioden fra 1890 til 1901. Hvor halvdelen af mændene i 1890 havde passeret de 40 år, var dette tal i 1901 faldet til kun 1/4. Mændene blev yngre. Fra 1890 til 1901 skete der en fordobling i antallet af mænd under 30 år. Den mandlige arbejders gennemsnitsalder faldt derfor i perioden fra 42 til 34 år. Baggrunden for denne brug af yngre mænd i stedet for de mere modne mænd, der havde domineret de tidligere tællinger, kan

---

⁴⁵ Se i øvrigt afsnit 3.7, s. 55.

hænge sammen med den øgede mekanisering. Yngre ufaglærte mænd kunne antages til at styre maskinerne, hvilket samtidig betød, at de modne og mere erfarne mænd, hvoraf en del har været faglærte, ikke længere var nødvendige. Ifølge tallene fra 1880 og 1890 var gennemsnitlig ca. halvdelen af mændene i 40erne eller 50erne. Fabriksejerne kan have antaget disse erfarne mænd på fabrikkerne i de første år, eftersom det hele har været nyt for alle parter, hvorfor det kan have været en fordel med erfarne, faglærte mænd til at hjælpe fabrikken i gang. Efterhånden som mekaniseringen begyndte, kunne fabriksejerne i stedet tage ufaglært arbejdskraft ind og dermed spare penge i lønninger, da ufaglærte kunne betales en lavere løn end faglærte.

Kvindernes alder faldt derimod ikke i denne periode. Andelen af kvinder under 30 år faldt fra 69 % til 52 %. På trods af dette var kvinderne dog fortsat i den yngre ende af skalaen. Sammenlagt var $\frac{3}{4}$ under 40 år. Men kvindernes gennemsnitsalder var steget fra 28 til 33 år, hvilket kan tilskrives den større brug af gifte kvinder, der ofte var ældre end de ugifte. Af de ugifte var næsten 80 % under 30 år, mens tallet for de gifte kvinder kun var 30 %. Så den større brug af gifte kvinder har betydet færre kvinder under de 30 år.

Erhvervsmæssigt var ca. 60 % af kvinderne beskæftiget som syersker i 1901. Og de erhverv, som i øvrigt beskæftigede kvinderne i 1890, beskæftigede fortfarande kvinderne. Der fandtes også fortsat en vis kønsarbejdsdeling sted. Fx registreredes ingen mandlige syersker, spolere eller håndarbejdere. Modsat udfyldte ingen kvinder hvervet som mester, spinder, værkfører eller farver. Det vidner om en, på nogle områder, stærk kønsdeling af arbejdet inden for tekstilindustrien. Dog var der erhverv som fx strikker og væver, der synes at kunne bestrides af både mænd og kvinder. Hvervet som væver blev dog fortsat hovedsagelig udført af mændene. Denne kønsarbejdsdeling overrasker ikke nogen med tanke på de roller, kønnene er blevet opdraget i gennem tiderne. Kvindens rolle har været tæt forbundet med huset og de opgaver, der forekom her, som fx håndarbejdet, mens mændene har klaret det mere fysiske arbejde uden for. Arbejdsdelingen på tekstilfabrikkerne i 1901 var derfor blot en fortsættelse af disse roller.

2.4.3 1911: Nye ansigter

Antallet af tekstilarbejdere var i 1911 steget til 284 personer, hvoraf de 198 var kvinder. Hovederhvervet blandt kvinderne var fortsat syning, mens andelen af kvindelige vævere, maskinstrikkere og spolere var faldet og nu kun beskæftigede 6 kvinder. Blandt mændene var væverne fortsat den største professionsgruppe, hvor 1/3 af mændene beskæftigedes. En anden stor gruppe blandt mændene var fabriks- og tekstilarbejderne, dvs. de ufaglærte beskæftiget ved forskelligt rundt om på fabrikkerne. Denne gruppe var vokset betydeligt fra ca. 10 % i 1901 til 25 % i 1911. Den samme stigning fandtes ikke hos kvinderne, hvor andelen lå på samme niveau i 1911, som den havde gjort i 1901.

Geografisk var der for kvindernes vedkommende sket en stigning i antallet af tekstilarbejdere født i Herning, mens antallet født i oplandet, amtet og det øvrige Jylland faldt en smule. Sammenlagt gav det et fald i antallet af kvinder født inden for amtet, men faldet var dog så lille, at fortsat ca. 80 % af kvinderne kom herfra. Også blandt mændene var der tale om et lille fald i antallet af tilflyttere født inden for amtet, men godt halvdelen kom dog fortsat herfra. Derimod ses sammenlagt for begge køn en stigning i antallet af tekstilarbejdere født i købstæder, landsogne på øerne og København. Det var ikke længere blot oplandet omkring Herning, der leverede arbejdskraften til tekstilindustrien, hvilket indikerer, at fabrikkerne har vokset sig større og dermed har været kendt i de øvrige Danmark samtidig med, at lokalområdet ikke længere har kunnet levere nok arbejdskraft til fabrikkerne.

Hvor der anes en forandring i arbejdnernes geografiske baggrund, var situationen anderledes i forhold til arbejdnernes civilstatus, hvor andelen af ugifte kvinder og gifte mænd tangerede tallene fra 1901. Derimod faldt antallet af yngre personer hos begge køn. For mændenes vedkommende faldt antallet af personer under 30 år med godt 5 % i forhold til 1901, mens antallet af personer over de 40 år atter steg. Hos kvinderne var billedet det samme. Antallet af kvinder under 30 år faldt med 10 %, mens der var en stigning på ca. 5 % af kvinder, der havde passeret de 40 år.

Mht. til tilflytningstidspunktet var tendensen fra 1901 fortsat gældende. I de sidste fem år før tællingen i 1911 var halvdelen af tekstilarbejderne flyttet til Herning. Og medtager man yderligere fem år, så man har perioden 1901-1911, viser det sig, at ca. 70 % af arbejderne var flyttet til byen i denne periode. Dette tal viser den store udskiftning blandt personalet på tekstilfabrikkerne, idet kun 30 % af arbejderne fra tællingen i 1911 har været bosat i Herning

ved tællingen i 1901 og har dermed haft muligheden for også at have været ansat på dette tidspunkt. Men tallene viser samtidig, at der fortsat kom mange tilflyttere til Herning i 1911, hvilket indikerer, at byen har haft jobmuligheder inden for den voksende tekstilindustri.

2.4.4 1921: Kendte ansigter

Ved tællingen i 1921 begynder der for alvor at vise sig gengangere blandt de ansatte i tekstilindustrien, og dette faktum understøttes ved undersøgelse af tilflytningsåret. I 1921 faldt andelen af tilflyttere inden for de sidste ti år op til tællingen, så tallet nu var nede på 60 %. Dermed steg andelen af tekstilarbejdere, der havde boet i Herning længere end 10 år på tællingstidspunktet fra 20 % i 1901 til det dobbelte i 1921, hvilket selvfølgelig giver større muligheder for at finde gengangere mellem tællingerne.

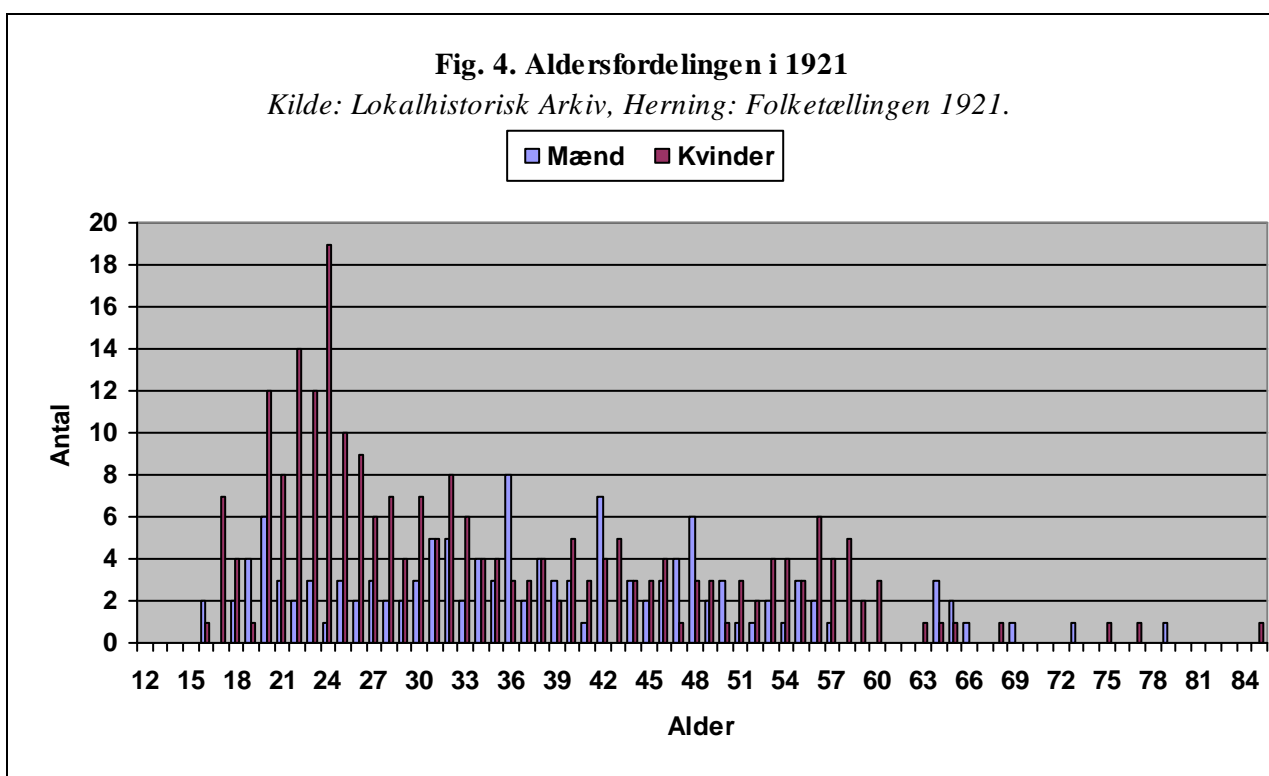
I perioden op til 1911 var der, med undtagelse af perioden 1880 til 1890, ikke mange gengangere blandt tekstilarbejderne. Fra tællingen i 1880 til tællingen i 1890 gik 3 af mændene igen, hvilket betød, at ca. 15 % af personalet i 1880 fortsat beskæftigedes inden for samme erhverv ti år senere. Sammenholdes på samme måde årene 1890 og 1901 var der 4 gengangere, hvilket betyder, at kun 6 % var blevet i erhvervet. Tallet steg en smule i perioden 1901 til 1911, men det var først for alvor i perioden 1911 til 1921, at der ses en større stigning i antallet af gengangere blandt tekstilarbejderne. 40 personer går her igen, hvilket svarer til, at 14 % af tekstilarbejderne fra 1911 fortsat arbejdede inden for tekstilindustrien i 1921. Der er dog ikke tale om en stor tendens til, at de ansatte forblev i branchen, men det kan konstateres, at der gennem det meste af perioden var tale om en stigende tendens, hvilket samtidig ses i det stigende antal jubilæumsartikler, der dukker op i aviserne, som henviser til personers ansættelse på en tekstilfabrik i 10, 20 eller 25 år. Af de personer, der forblev i branchen, skiftede stort set ingen erhvervstitel gennem perioden. Var man væver i 1911, var man det også i 1921, og det samme gjorde sig gældende for syersker, strikkere, fabriksarbejdere m.fl. Kun ganske få avancerede i systemet. Et eksempel er Lars Svendsen, den eneste person, der optræder i alle tællingerne fra 1890 og frem. Han stod ved tællingen i 1890 opført som strømpevæver. Ti år senere var han væver. I 1911 strikkemester og endelig i 1921 værkfører.

Arbejdsdelingen havde imidlertid ikke ændret sig meget i 1921. Mændenes hovederhverv var fortsat væver, strikker og fabriksarbejder. Der var dog sket et fald i antallet af mænd

beskæftigede som spindere, men dette kan til dels forklares ved, at enkelte kvinder i 1921 for første gang stod noteret under dette erhverv. Ellers bevægede mændene sig ind i en række nye erhverv som forretter, tilskærer, kædeskærer, karter og montør. Det var ikke store styrker af mændene, der beskæftigedes her, idet blot en enkelt eller to stod noteret under hvert erhverv.

Blandt kvinderne var der ligeledes en nogenlunde kongruent tilstand, da hovedparten stadig var syersker, strikkere og fabriksarbejdere. Der forekom dog et fald af beskæftigede inden for alle tre erhverv, hvilket kan tilskrives en række nye erhverv blandt de kvindelige arbejdere, bl.a. nobberske, kædeskærer, karter, tvinderske m.fl. Fortsat var der dog en stærk kønsarbejdsdeling inden for industrien. Mændene havde stadig eneret på erhverv som farver, værkfører, mester m.fl., mens kvinderne fortsat tildeltes det mindst kvalificerede arbejde som karter, spoler, nobberske osv. En ændring var der dog sket, da hvervet som spinder for første gang besattes af kvinder. Op til 1921 havde dette job ellers udelukkende været besat af mænd.

Aldersmæssigt skete der en forskydning i tendensen fra tidligere tællinger. I 1921 ophørte tilbøjeligheden til at bruge yngre mænd frem for de modne og mere erfarne. Mændene i industrien begyndte igen at blive ældre. Ved tællingen var der langt færre unge mænd under 30 år, mens andelen af mænd i 40erne næsten var fordoblet i forhold til 1911. For kvinderne

var billedet omvendt, idet andelen af kvinder under 40 år stort set var den samme som i 1911, mens andelen af kvinder under 30 år var steget, hvorved denne gruppe udgjorde næsten halvdelen af den kvindelige arbejdskraft. Ændringen hænger sandsynligvis sammen med det faktum, at antallet af ugifte kvinder steg markant i 1921. Næsten 80 % af kvinderne var ugifte, mens mændenes civilstatus ikke havde ændret sig i forhold til de forrige to tællinger.

Baggrunden for denne ændring i tekstilarbejdernes alder kan være svær at udlede. Det kunne have en sammenhæng med den store arbejdsløshed, der fandtes i starten af 1920erne. I 1921 registreredes det i folketællingen, hvem der var arbejdsløs, og heraf ses, at 14 % af tekstilarbejderne var uden arbejde på tællingstidspunktet. Fabrikanterne har pga. dårlige tider været nødsaget til at skære ned på personalet, og de har måske afskediget de yngre ufaglærte mænd først, da de lidt ældre og mere erfarne mænd har været vigtigere at beholde i første omgang. Fabrikanten kan også have afskediget de unge ugifte mænd først, da de gifte mænd havde en familie at forsørge og derfor var mere afhængig af jobbet. 1920erne var en periode med ustabile produktionsforhold, hvor der skiftevis var meget, lidt og normal beskæftigelse og i sådan en situation, var det vigtigt for fabrikanten at have en fastboende, stedbunden arbejdsstyrke, der ikke søgte væk, når arbejdstiden blev sat ned. I så fald ville der ikke have været kapacitet til at følge med, når der ind imellem alligevel indløb større ordrer. Og netop sådan en arbejdsstyrke var de gifte mænd, der var bundet til byen pga. deres familie. I 1925 oplevede arbejderne hos Brdr. Lund en indskrænkning i arbejdstiden, og det nævnes, at mestre udførte almindeligt arbejde,⁴⁶ hvilket viser, at de lidt ældre faglærte mænd har overtaget de yngre ufaglærtes arbejde i en periode, hvor beskæftigelsen var lav. I og med at fabrikanten beholdt de erfarne mænd, har han måske i stedet valgt at ansætte flere yngre kvinder, der modsat de faglærte og ufaglærte mænd ikke skulle have så meget i løn, hvorved der kunne spares lidt. Disse har sammen med de faglærte overtaget det arbejde, som de yngre mænd indtil da havde haft.

Geografisk faldt antallet af kvinder født inden for Ringkøbing Amt. I stedet kom en større andel til Herning fra de øvrige landsogne i Jylland. Hos mændene var det derimod tilflyttere fra området inden for Ringkøbing Amt, der steg, hvilket samtidig betød et fald i andelen af tilflyttere fra landsogne på øerne og købstæder generelt.

Som ved tællingerne fra 1901 og 1911 skete der ikke den store forskydning i tilflytternes alder. I 1921 var knap 10 % af tilflyttere 14 år eller derunder, da de kom til byen, mens ca. 12

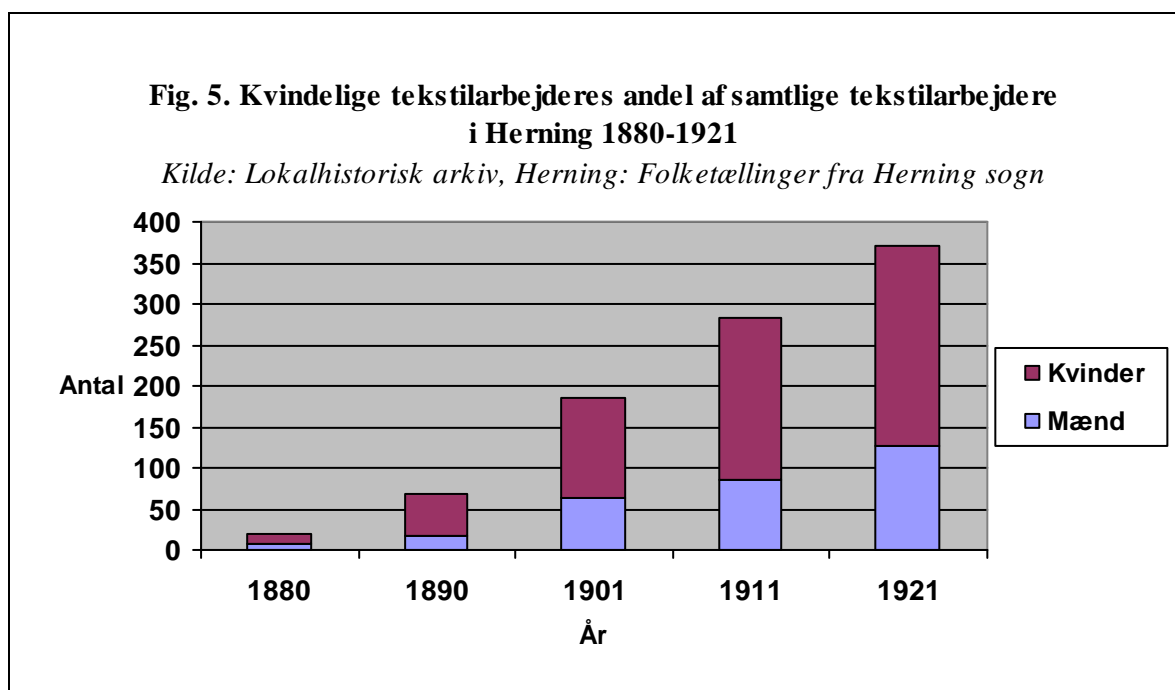
---

⁴⁶ Privateje: Forhandlingsprotokol, 28/10-1925.

% var mellem 15 og 19 år. Så der har ikke været tale om nogen nævneværdig ændring på dette område. Det var fortsat en mindre del, der er flyttede hertil sammen med deres forældre.

2.5 Kønsarbejdsdelingen i Hernings tekstilindustri

Kvindernes antal i tekstilindustrien er gennem hele perioden stigende. Fra 12 beskæftigede i 1880 til 243 i 1921. Det er samtidig karakteristisk, at kvindernes antal langt oversteg mændenes for alle år. Denne store overvægt kan især tilskrives de mange syersker tilknyttet industrien, der gennem hele perioden udgjorde over halvdelen af de kvindelige arbejdere. En sammenhæng mellem stigningen af kvindelig arbejdskraft i tekstilindustrien og den begyndende mekanisering kan dog ikke påvises, eftersom kvinderne netop ikke fik fat i de tidligere mandefag som væver og spinder, der efterhånden mekaniseredes. Kun 4 kvinder arbejdede som vævere i 1890, hvilket reelt var et fald i forhold til 1880, og i tællingerne fra 1901 og 1911 faldt antallet af kvindelige vævere fortsat. Kun i 1921 ses en lille stigning, men denne er så lille, at der fortsat ikke er tale om mere end 6 kvindelige vævere ud af en samlet arbejdsstyrke på 243 kvinder.

Teorien om mekanisering og den deraf følgende større brug af kvinder i industrien viser sig dermed ikke direkte i Hernings tekstilindustri. På trods af en øget mekanisering fra brug af en 6 H.K. dampmaskine i 1883 på Brdr. Lunds Fabrik til en dampmaskine med 350 H.K. i 1911, samt indførelsen af mekaniske vævestole m.m.,⁴⁷ så steg antallet af kvindelige arbejdere ikke inden for mekaniserede fag som væver, maskinstrikker m.fl. Det tyder derfor ikke på, at fabrikanterne i Herning erstattede mandlige faglærte arbejdere med ufaglærte kvinder. Derimod kan det konstateres, at kvinderne i stedet blev ansat som spolere, nobbersker og fabriksarbejdere, dvs. hjælpearbejdere, hvilket ikke havde noget som sådan med mekaniseringen at gøre. Dog viser dette, at kvinderne i høj grad fik det mindst kvalificerede arbejde, hvormed den traditionelle forklaring alligevel viser sig på dette ene område, selvom det mindst kvalificerede arbejde i dette tilfælde ikke var inden for de erhverv, der mekaniseredes.

Samtidig forblev der en klar kønsarbejdsdeling på tekstilfabrikkerne. Kvinderne var gennem hele perioden beskæftiget ved syning, nopning, spoling m.v., dvs. det, der krævede omhu og fingerfærdighed, mens mændene var vævere, spindere, farvere, mestre og værkførere. Kun i den sidste tælling fra 1921 bevæger kvinderne sig en smule ind i mændenes fag, da to kvinder her arbejdede som spindere. Ligeledes var der gennem hele perioden kvindelige vævere, men det i så lille et antal, at der ikke kan tales om, at kønsarbejdsdelingen ophævedes. Det var blot nogle få, der adskilte sig fra den generelle tendens om en klar arbejdsdeling blandt kønnene inden for tekstilindustrien i Herning.

Hvorvidt Hernings tekstilindustri adskiller sig fra det generelle billede af landets tekstilindustri, hvad angår en speciel kønsarbejdsdeling, er ikke muligt at fastslå, idet kønsarbejdsdelingen langt fra var ens hen over landet. Umiddelbart er en af de fabrikker, der nærmer sig mest det billede, vi ser i Herning, Hørsholm Klædefabrik, hvor også størstedelen af mændene var spindere og vævere, mens kvinderne beskæftigedes i hjælpearbejdet. På Brede Klædefabrik var der derimod et større antal kvindelige vævere end mandlige, hvilket kunne tyde på, at kvinderne her er kommet ind i et tidligere mandefag med mekaniseringen. Helt anderledes var billedet på Brandts Klædefabrik, hvor spindingen var klart kvindedomineret, mens ikke en eneste kvinde var at finde som væver.⁴⁸ Der fandtes dermed ikke et klart mønster for hvilke fag, der i takt med mekaniseringen blev henholdsvis kvinde-

---

⁴⁷ *Herning Købstad Aar 1913*, 1988, s. 38-39. Erhvervsarkivet: Dansk Tarifforening, risikonr. 1891, inspektion 1911.

⁴⁸ Tønsberg, 2004, tabel 17, s. 90.

og mandefag. Hvem der beskæftigedes med hvad, har øjensynlig været op til den enkelte fabrikant.

2.6 Delkonklusion

Analysen af tekstilarbejdernes baggrund vha. folketællingerne viser klart en udvikling i arbejderens baggrund i perioden 1880-1921.

For det første sker der en forskydning i den geografiske rekruttering, idet der fra 1890 sker et fald i antallet af tekstilarbejdere født i Herning og tilflyttere fra købstæder. Dette kan skyldes, at industrien i begyndelsen ikke har været så stor, og derfor har fabrikkerne kunnet rekruttere en stor del af arbejdskraften fra lokalområdet, mens det samtidig har været nødvendigt med en del faglærte arbejdere, der oftest kom fra købstæder, som havde erfaringen inden for tekstilindustrien og dermed har været et aktiv for en nystartet fabrik. Efterhånden har disse ikke længere været en fordel for fabrikkerne, da industrien mekaniseredes mere og mere, og man kunne i stedet antage ufaglærte eller kvinder til at udføre det meste arbejde. Dette hænger sammen med stigningen i tilflyttere fra landsogne, der i 1921 når 68 % af den samlede arbejdsstyrke. Herfra hentes nemlig i høj grad den ufaglærte arbejdskraft.

For det andet ses en tendens til, at arbejdsstyrken efterhånden forbliver på fabrikkerne og i byen i længere tid, da antallet af gengangere i folketællingerne stiger samtidig med, at antallet af arbejdere, der har boet i byen i mere end 10 år på tællingstidspunktet, fordobles i perioden 1901 til 1921.

For det tredje sker der en ændring i arbejderens alder. I 1880 var kvinderne unge og mændene mere modne, idet 75 % af kvinderne var under 27 år, mens 75 % af mændene derimod havde passeret de 40 år. De efterfølgende folketællinger viser, at dette forhold ændrede sig, idet kvinderne blev ældre og mændene yngre. Dog viser folketællingen i 1921, at tendensen fra 1880 atter indtræffer, eftersom kvinder igen bliver yngre og mændene ældre. Dette kan hænge sammen med den øgede arbejdsløshed, der indtraf i begyndelsen af 1920'erne, hvor fabrikkerne beholdt de ældre og mere erfarne mænd i produktionen og erstattede de yngre mænd med unge kvinder, der kunne lønnes langt lavere. Også på andre områder viser analysen visse ligheder mellem tekstilarbejderne fra begyndelsen af perioden og tekstilarbejderne fra slutningen af perioden.

For det første rekrutteredes hovedparten af arbejderne gennem hele perioden fra områder inden for amtet, dvs. at arbejderne hentedes fra lokalområderne, og ikke som man måske kunne forvente, efterhånden som industrien voksede, fra områder længere væk i Jylland eller fra øerne.

For det andet viser analysen, at tekstilarbejdernes alder ved tilflytningen for hovedpartens vedkommende gennem perioden, hvor det kan undersøges, var over 20 år, hvorved det kan konstateres, at de på eget initiativ flyttede til byen og ikke sammen med deres forældre, hvilket kunne indikere, at de er flyttet pga. ønsket om arbejde evt. ved tekstilindustrien.

Til sidst kan det konstateres, at teorien om kønsarbejdsdeling kun til dels passer for Hernings vedkommende. Analysen viser en stigende brug af kvinder inden for industrien, kvinderne fik i høj grad det ukvalificerede hjælpearbejde på fabrikkerne, og der fandtes en skarp kønsarbejdsdeling med erhverv kun for kvinder, fx syerske og nobberske og erhverv stort set kun besat af mænd, fx væver. Derimod lader det ikke til, at kvindernes indtog på fabrikkerne hænger direkte sammen med mekaniseringen, eftersom disse ikke fik fat i det mekaniserede arbejde, som industrien efterhånden bragte med sig. Et erhverv som væver, der mekaniseredes, beskæftigede fx kun ganske få kvinder.

Kapitel 3. Arbejdsforholdene på Hernings tekstilfabrikker

I perioden 1876 til 1930 skete der en fantastisk udvikling i den almindelige arbejders liv. Både arbejdsvilkår og arbejdsformer gennemgik betydelige forandringer. Gennem den faglige kamp fik arbejderne hjælp til i samlet flok at forsøge at ændre arbejdsforholdene, der før fagforeningens opståen udelukkende bestemtes af arbejdsgiveren. Og forbedringerne kom gradvist ligesom den tekniske udvikling og mekaniseringen var med til at omlægge arbejdsforholdene. Ved hjælp fra især fagforeningen lykkedes det arbejderne at nedsætte arbejdstiden, forbedre lønnen og forandre arbejdsmiljøet.

Denne udvikling skete også i Herning blandt tekstilarbejderne, og det er dette kapitels formål at undersøge de specifikke arbejdsforhold i byen. Da langt størstedelen af kildematerialet omhandler Brdr. Lunds Fabrik, vil hovedvægten af undersøgelsen behandle forholdene på denne arbejdsplads og dermed de organiserede arbejdere, eftersom arbejderne her var med til at danne den lokale fagforening, men så vidt muligt inddrages også de øvrige fabrikker i byen. Udviklingen på Brdr. Lunds Fabrik skal desuden inddrages, eftersom denne var helt unik. Indtil ca. århundredeskiftet var størstedelen af arbejderne her ansat i et tyendeforhold og dermed underlagt tyendeloven. Senere med fagforeningens oprettelse kunne den del af arbejderne, der ikke var ansat i et tyendeforhold, komme med i de gældende overenskomster, der fastsattes mellem fabrikanterne og den lokale fagforening. Først fra 1905 blev arbejdsforholdene for alle arbejdere på fabrikken bestemt gennem de på landsplan fastsatte overenskomster mellem Dansk Tekstilarbejderforbund og Tekstilfabrikantforeningen, da fabrikanterne på dette tidspunkt ikke længere fastholdt de ansatte i et tyendeforhold.

Kilderne til dette afsnit er i første omgang overenskomster mellem Dansk Tekstilarbejderforbund og Tekstilfabrikantforeningen samt lønningslister fra Brdr. Lunds Fabrik. Desværre findes ingen bevarede lønningslister eller lign. fra byens første to fabrikker i den tidlige periode. En undersøgelse af de specifikke forhold i denne periode er i stedet forsøgt gjort vha. aviser, fagblade, erindringer m.m. og må derfor betragtes som værende blot et forsøg på at indkredse de herningensiske arbejdsforhold og ikke en nøjagtig fastsættelse af de reelle forhold, da de førnævnte kilder ikke kan anses for værende troværdige på samme måde som bevarede overenskomster og lønningslister. Det foreliggende kildemateriale

betyder samtidig, at det ikke har været muligt at undersøge arbejdsforholdene blandt de uorganiserede arbejdere, hvorfor undersøgelsen i stedet er bygget op på de organiserede arbejderes forhold.

3.1 Arbejdsdagen

I perioden 1876 til 1930 skete der en mærkbar reduktion af arbejdsdagens længde af flere grunde. For det første pga. arbejderbevægelsens kamp for en daglig arbejdstid på 8 timer, hvilket Louis Pio første gang agiterede for i 1872.⁴⁹ Og for det andet pga. ændringer i arbejdsproduktiviteten, dvs. en øget mekanisering og i arbejdsintensiteten, dvs. et øget arbejdstempo. Tabel 1 viser tekstilarbejdernes gennemsnitlige arbejdstid i perioden 1882 til 1919, hvor det ses, at arbejdstiden faldt fra 11 timer dagligt til 8 timer. I det følgende skelnes der af praktiske grunde mellem arbejdstid og arbejdsdag. Arbejdstiden er de effektive arbejdstimer fraregnet hvil og pauser, mens arbejdsdagen omfatter alle timer fra arbejdets begyndelse om morgenen til fyraften inkl. hvil og pauser.

Tabel 1. Den gennemsnitlige arbejdstid for tekstilarbejdere i perioden 1882-1919

Årstal	1882	1892	1898	1911	1919
Arbejdstid	11	10-10½	10-10½	9,6	8,0

Kilde: For årene 1882-1898: Nørregaard, 1943, s. 463.

For årene 1911 og 1919: Jensen, 1935, s. 214 og 284.

Arbejderbevægelsens krav om en forkortelse af arbejdstiden begrundedes bl.a. med, at arbejderne kunne få mere tid til familielivet, udvide deres åndelige horisont og erhverve sig en højere kultur. Den vigtigste forudsætning bag kravet var dog den teknologiske udvikling, der gav mulighed for en mere effektiv arbejdsdag.⁵⁰

Arbejdsdagen på langt de fleste arbejdspladser i Danmark i begyndelsen af perioden startede kl. 6, mens fyraften oftest var kl. 19. Den såkaldte slavetime fra kl. 18-19 var det

⁴⁹ Nielsen, 1991, s. 13.

⁵⁰ Nørregaard, 1943, s. 456.

første sted, arbejderbevægelsen vendte blikket, og i København forsvandt denne allerede i løbet af 1870erne hos de faglærte, mens fyraften kl. 18 på landsplan først var normen omkring år 1900. Dagens hvil og pauser var stort set overalt i landet 2 timer fordelt over hele dagen, efter indførelsen af 12 timers arbejdsdagen afkortedes disse de fleste steder til 1½ time.⁵¹

I en række fag nøjedes man ikke med at arbejde hverdage, men inddrog også søn- og helligdage. På trods af Helligdagsloven af 1845 og dens afløser Loven om offentlig Fred paa Folkekirkens Helligdage af 1876 hindredes meget få virksomheder i at bruge søn- og helligdagsarbejde pga. adskillige undtagelsesbestemmelser i lovene samt det faktum, at overtrædelser blev håndteret blidt. Arbejderbevægelsen gik også på dette område ind og forsøgte så vidt muligt at få det afskaffet, men det blev staten, der greb ind; først med Fabriksloven af 1873, der forbød søn- og helligdagsarbejde for børn. Dernæst Lærlingeloven af 1889, der forbød det for lærlinge efter kl. 9 og for det tredje med Helligdagsloven af 1891, der ændrede i den tidligere lov af 1876.⁵²

3.2 Arbejdsdagen i Herning 1876-1896

Det er vanskeligt at afgøre, hvorledes arbejdstiden har været for de første tekstilarbejdere i Herning fra 1876 og frem til fagforeningens oprettelse i 1896, da næsten ingen kilder er bevaret fra perioden. Vi ved dog, at en stor del af arbejderne på Brdr. Lunds Fabrik har været ansat som tjenestetyende, idet et brev fra 1902 fra fagforeningens formand til Dansk Tekstilarbejderforbund beretter, at 1/3 af arbejderne stod i fagforening, mens resten enten var lærlinge eller tjenestetyende og derfor ikke kunne være medlem, da disse var ansat under helt specielle vilkår.⁵³ Selvom Brdr. Lund beskæftigede sit tyende på fabrikken, var de fortsat underlagt tyendeloven fra 1854, hvilket betød, at fabrikanterne havde fuld råderet over deres arbejdskraft. Loven slog desuden fast, at hvis husbonden (fabrikanten) blot havde en mistanke om, at tyendet havde ytret sig imod ham eller gjort andet, der kunne skade ham, kunne han nægte at tage tyendet i tjeneste og forlange den udbetalte løn tilbage.⁵⁴ På grund af denne specielle ansættelsesform var arbejderne underlagt fabrikanternes betingelser, hvis de ikke

---

⁵¹ Nørregaard, 1943, s. 461.

⁵² Nørregaard, 1943, s. 465ff.

⁵³ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 7, 22/7-1902.

⁵⁴ Tyende-loven af 1854, § 15 og 26.

ønskede at blive afskediget eller få tilbageholdt deres løn. Tyendeloven var ikke blot gældende på landet, men også i købstæderne, og den kunne anvendes uden for det egentlige tyendeforhold, som vi kender til, fx også over for lærlinge og håndværkssvende.⁵⁵

Det er svært at fastslå grunden til denne specielle ansættelsesform, der var gældende for den første generation af tekstilarbejdere hos Brdr. Lund, men man kan forestille sig, at eftersom fabrikken startede i Herning, mens byen endnu var en lille by og mere eller mindre kun præget af landbrug, har fabrikkerne blot overført ansættelsesforholdene fra landet, i dette tilfælde tyendeforholdet, til den nye stationsbys endnu unge industri. De første ansatte, hvoraf en del kom fra Herning-området, har højst sandsynligt ikke tidligere været ansat på en fabrik og vidste derfor heller ikke noget om ansættelsesforhold, hvorfor disse sikkert ikke har protesteret mod forholdene. De har måske været ansat i et tyendeforhold tidligere, af hvilken grund de ikke fandt det mærkeligt at fortsætte i et sådant. Desuden har en meget stor andel af de ansatte kvinder været ugifte, hvorfor det samtidig har været relevant at opretholde tyendeordningen, da de så kunne få kost og logi hos fabrikkerne. I den tidligste fase har nogle af pigerne samtidig med fabriksarbejdet udført andet arbejde, fx husligt for fabrikkerne,⁵⁶ og blev måske af denne grund ansat i et tyendeforhold. Ansættelsesformen hos Brdr. Lund var dog et unikt tilfælde, som jeg ikke er stødt på andre steder.

I 1952 bragte Herning Folkeblad et interview med Svenning Svenningsen,⁵⁷ der kunne fejre 60 års jubilæum på Brdr. Lunds Fabrik. Han kan berette, at arbejdstiden i 1892 var ubestemt. Man arbejdede døgnet rundt, hvis det var nødvendigt, hvilket også omfattede søn- og helligdage. Og som Svenning Svenningsen påpegede, skete overarbejdet uden ekstrabetaling. Svenningsens erindringer skal selvfølgelig tages med store forbehold, da der er gået så mange år, men der er ingen tvivl om, at arbejderne i Herning før fagforeningens oprettelse ikke har haft meget at skulle have sagt, hvad angik deres arbejdsforhold. Hvis de ikke ville tage overarbejde, kunne fabrikkerne true med afskedigelse, hvilket ville efterlade arbejderen uden penge til at forsørge sig selv og en evt. familie. Arbejderne i denne periode har sandsynligvis accepteret længere og flere arbejdsdage, hvis det var fabrikantens ønske, udelukkende af den grund, at de var afhængige af en fast indkomst og endnu manglende en fagforening, der kunne støtte dem, hvilket ses i en udtalelse fra Dansk Tekstilarbejderforbunds formand i 1902 i et svar til afdelingen: ”Med hensyn til at I mener at

---

⁵⁵ Tyende-loven af 1854, § 60.

⁵⁶ Jespersen, 1976, s. 50.

⁵⁷ *Herning Folkeblad*, 22/3-52.

der ikke er noget at gjøre naar Fabrikanterne gjør Forsøg paa at trykke Lønnen ned, saa er ikke ganske korrekt, thi selv om I ingen Priskurant har, saa har vi alligevel Lov til at gjøre al den Modstand vi kan, naar der prøves paa sligt.”⁵⁸ Arbejderne i Herning mente ikke, de kunne gøre så meget over for arbejdsgiverne. De har været vant til, at arbejdsgiverne har haft den fulde magt, før fagforeningen kom til, og i 1902 levede mange af dem fortsat i denne tro.

3.3 Arbejdsdagen i Herning 1896-1930

I 1896 oprettedes en fagforening for tekstilarbejdere i Herning, hvilket kom til at betyde bedre arbejdsforhold for arbejderne. Dette var dog kun gældende for arbejderne på Brdr. Lunds Fabrik. Arbejderne på trikotagefabrikken Truelsen og Søn indmeldte sig ikke i fagforeningen før langt senere, og derfor forhandlede fagforeningen udelukkende med Brdr. Lund de første mange år. Fabrikant Truelsen kunne fortsat bestemme enerådigt over sine arbejdere, hvorimod Brdr. Lund nu blev tvunget i forhandling med fagforeningen og arbejderne, hvilket førte til fastsættelse af en overenskomst mellem arbejderne og arbejdsgiverne, der skulle overholdes af begge parter, hvorved Brdr. Lund ikke længere kunne diktere over arbejderne. Overenskomsten, der blev gældende fra 1. oktober 1897, fastsatte en arbejdsdag fra kl. 6-19 med 2 timers spise- og hviletid og sikrede arbejderne en overarbejdsbetaling på 25 øre i timen. Dette gav en ugentlig arbejdstid på 66 timer.⁵⁹

Selv om fagforeningen sørgede for, at arbejderne fik en klar fastsættelse af deres arbejdstid, var Brdr. Lund dog alligevel nogenlunde ene om at fastsætte lønninger og arbejdstid, naturligvis med hensyntagen til udbud og efterspørgsel, da de endnu ikke var medlem af Tekstilfabrikantforeningen og dermed ikke behøvede at rette sig ind efter de foreliggende landsdækkende overenskomster mellem denne og Dansk Tekstilarbejderforbund. Dette forhold ændrede sig i 1905, da fabrikanterne indmeldte sig i Tekstilfabrikantforeningen⁶⁰ og derved blev nødt til at forhandle løntariffer og arbejdstid i overensstemmelse med det forlig, der netop var fremkommet efter en længere strejke i tekstilfaget.⁶¹ Indmeldelsen gav et positivt resultat til tekstilarbejderne i Herning, da Brdr.

---

⁵⁸ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 7, 24/7-1902.

⁵⁹ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 2, 9/9-1897.

⁶⁰ Christensen, 1945, s. XVIII.

⁶¹ Denne strejke deltog tekstilarbejderne i Herning ikke i. Se i øvrigt afsnit 4.2, s. 63.

Lund nu skulle rette deres lønninger og arbejdstid ind efter den på landsplan vedtagne overenskomst. Dette fik en indvirkning på arbejdernes arbejdstid. I 1905 umiddelbart før fabrikkens indmeldelse i Tekstilfabrikantforeningen var arbejdstiden 10,5 time dagligt inklusiv lørdag, hvilket gav en ugentlig arbejdstid på 63 timer. Frokostpausen var sat ned til 1 time, hvilket arbejderne var meget utilfredse med. De forsøgte at få det ændret til 1½ time, hvilket lykkedes, dog med en række betingelser fra Brdr. Lunds side, der viste, hvordan arbejdsgiverne fortsat styrede arbejderne. Fx måtte arbejderne ikke tale sammen under arbejdet, med mindre det var nødvendigt for arbejdet, de måtte hverken spise eller drikke i arbejdstiden, og så måtte arbejderne bestræbe sig på at levere lige så meget og lige så godt arbejde som tidligere, selv om arbejdstiden forkortedes med ½ time dagligt.⁶²

I overenskomsten mellem Dansk Tekstilarbejderforbund og Tekstilfabrikantforeningen fra 1905 stod der imidlertid: ”Den nu på fabrikkerne gældende arbejdstid bliver uforandret, dog skal der på de fabrikker, som arbejde 60 timer pr. uge eller derover, i årene 1906 og 1907 finde en forkortelse af arbejdstiden sted med tre timer pr. uge eller ½ time om dagen i 4 af årets 12 måneder, og derefter skal denne forkortelse af arbejdstiden for de nævnte fabrikker udvides til 6 af årets måneder.”⁶³ Hos Brdr. Lund oversteg den ugentlige arbejdstid 60 timer, og det diskuteredes derfor på generalforsamlingen den 20. marts 1906, hvorledes medlemmerne ønskede arbejdstiden forkortet. Vi hører dog ikke mere til denne diskussion, men i 1907 berettes det, at arbejderne holdt fri 3 timer tidligere hver lørdag,⁶⁴ så arbejdstidens forkortelse valgte arbejderne at bruge på en længere weekend. Tidligere arbejdede man om lørdagen til kl. 18 som de øvrige dage, men efter overenskomsten i 1905 og Brdr. Lunds indmeldelse i Tekstilfabrikantforeningen fik arbejderne nogle måneder om året i stedet fri kl. 15 om lørdagen.⁶⁵

I løbet af 1910'erne faldt arbejdstiden yderligere. I 1911 vedtoges en ny landsdækkende overenskomst, der betød, at arbejdstiden fastsattes til 58 timer ugentlig hos Brdr. Lund,⁶⁶ og det ses efterhånden, hvordan arbejderne begyndte at få medbestemmelse. I 1917 afholdtes en ekstraordinær generalforsamling i fagforeningen for at drøfte en forlængelse af arbejdstiden ønsket af fabrikkens ledelse.⁶⁷ Arbejderne accepterede på visse betingelser. De uge- og

---

⁶² ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 9, 11/5-1905 og 15/5-1905.

⁶³ Erhvervsarkivet: Industrifagene.

⁶⁴ Privateje: Forhandlingsprotokol, 17/6-1907.

⁶⁵ Privateje: Forhandlingsprotokol, 1/6-1907.

⁶⁶ Erhvervsarkivet: Industrifagene.

⁶⁷ Privateje: Forhandlingsprotokol, 20/1-1917.

timelønnede ønskede kun at gå med, hvis overarbejdet blev betalt med 2 kr. ekstra ugentligt i dyrtidshjælp og 15 øre mere i timen for overarbejde. Hvorvidt ledelsen gik med til disse betingelser, melder kilderne intet om, men det viser, at arbejderne ikke længere lod sig diktere af fabrikanten. Når denne ønskede ændringer, begyndte arbejderne i stedet at stille krav, der skulle imødekommes af fabrikanten, hvis ændringerne skulle foretages.

I 1919 beretter kilderne for første gang om indførelsen af 8-timersdagen, der trådte i kraft på Hebsgaards Fabrik ved indførelsen af en arbejdstid fra 8-12 og 13.30-17.30.⁶⁸ Også overenskomsten mellem Dansk Tekstilarbejderforbund og Truelsen og Søn fra 1919 foreskrev en 48 timers arbejdsuge.⁶⁹ Dermed implementeredes også i Herning aftalen om 8-timersdagen, som Dansk Arbejdsgiverforening og De samvirkende Fagforbund indgik i maj 1919.

Efterhånden som arbejdstiden forkortedes, begyndte arbejderne at stille andre krav mht. arbejdstiden. På tekstilarbejdernes kongres i 1910 blev det foreslået at kræve en uges ferie med fuld løn ved de kommende lønforhandlinger i 1911.⁷⁰ Dette gennemførtes ikke, og på forbundets ekstraordinære kongres i 1919 var punktet atter på dagsordenen.⁷¹ Der skulle dog gå 19 år, før det lykkedes at sikre alle arbejdere 14 dages ferie ved lov, hvilket skete i 1938 med indførelsen af Ferieloven.⁷²

I Herning stilledes det første forslag om sommerferie på Brdr. Lunds Fabrik i 1918. Det vedtoges at ansøge om en 3 dages ferie uden nedsættelse af lønnen med henvisning til, at det var indført på andre fabrikker.⁷³ Desværre beretter kilderne ikke videre om dette forsøg på at få en ferie, hvorfor det ikke vides, om forsøget lykkedes for arbejderne. Året efter nævnes ønsket om ferie dog igen, og denne gang lød begæringen på hele 8 dages ferie med fuld løn. Et medlem mente dog, at 3 dage måtte være rigeligt, da han regnede det for vanskeligt at få 8 dage.⁷⁴ Dette kunne give indtryk af, at forslaget året før var blevet gennemført, når forslaget atter dukkede op året efter og samtidig, at forslaget nu lød på 8 dage og ikke blot 3. Var forslaget om 3 dages ferie i 1918 ikke blevet accepteret af fabrikanterne, er det svært at forestille sig, at arbejderne kun et år efter forlanger 8 dage med fuld løn. I stedet ville afdelingen sandsynligvis have forsøgt sig med mindre.

---

⁶⁸ Privateje: Forhandlingsprotokol, 8/12-1919.

⁶⁹ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 50, 1/1-1919.

⁷⁰ *Forhandlingsprotokol*, 1910, s. 18.

⁷¹ Jensen, 1935, s. 296.

⁷² Tjørnehøj, 1998, s. 395.

⁷³ Privateje: Forhandlingsprotokol, 21/6-1918.

⁷⁴ Privateje: Forhandlingsprotokol, 11/7-1919.

3.4 Lønudviklingen for tekstilarbejderne i Herning 1876-1930

Lønudviklingen hos tekstilarbejderne i Herning i perioden 1876-1897 er stort set umulig at fastslå, da næsten ingen kilder er bevaret. Interviewet med Svenning Svenningsen i Herning Folkeblad⁷⁵ er den eneste kilde, der beretter om lønforholdene i perioden, og hans udtalelser skal som sagt tages med store forbehold, idet det er 60 år gamle erindringer. Svenningsen fortæller om en ugeløn på 6-8 kr. i 1892 samt kost og logi. Udbetalingen af løn i form af kost og logi var en udpræget patriarkalsk lønningsmetode, hvor arbejdsgiveren dækkede arbejderens væsentligste fornødenheder, hvorved arbejderen kun behøvede lidt penge til tøj og evt. til fornøjelser.⁷⁶ Hos Brdr. Lund var kost og logi en del af lønnen for de af arbejderne, der var ansat som tjenestetyende. H.H. Henriksen, der i 1896 blev ansat som vævemester, opsgavde sin stilling efter få år bl.a. pga. ansættelsesforholdene, der indebar, at han til dels gik ind i et tyendeforhold, hvilket betød at kosten, der var en del af lønnen, skulle indtages hjemme hos fabrikanterne, hvorved kone og børn derhjemme måtte lave mad til sig selv.⁷⁷

Med fagforeningens oprettelse i 1896 fik arbejderne på Brdr. Lunds Fabrik for første gang en overenskomst med deres arbejdsgiver. Den var ikke omfattende, men fastsatte dog arbejdslønnen for de mandlige arbejdere efter 3 måneders ansættelse på fabrikken. For de ufaglærte lød den ugentlige løn på 13,65 kr. og for de faglærte 15,75 kr. Hertil betaltes for overarbejde 25 øre i timen.⁷⁸ Faglærte betaltes dermed bedre end ufaglærte, mens kvindernes lønningsforhold på dette tidspunkt ikke har haft den store betydning for fagforeningen eller fabrikanterne, eftersom ingen af parterne har fundet det væsentligt at få det nævnt i overenskomsten. På dette tidspunkt har der ellers været ansat en del kvinder på fabrikken. Personalebilledet fra 1894 viser 12 arbejdende kvinder på fabrikken (se nedenfor). Den nye overenskomst var dog ikke gældende for samtlige arbejdere på fabrikken, da en del på dette tidspunkt fortsat har været ansat som tyende og dermed ikke har været underlagt de gældende overenskomster forhandlet mellem Brdr. Lund og fagforeningen. Disse har i stedet været underlagt de gældende tyenderegler og dermed haft en individuel kontrakt med fabrikanterne. Fagforeningen og den vedtagne overenskomst fik dermed ingen indflydelse på deres

---

⁷⁵ Se afsnit 3.2, s. 41.

⁷⁶ Nørregaard, 1943, s. 479f.

⁷⁷ Knudsen, 1979, s. 38.

⁷⁸ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 2, 9/9-1897.

arbejdsforhold på dette tidspunkt. Grunden til, at kvinderne ikke nævntes i overenskomsten, kunne dermed skyldes, at de alle var ansat som tjenestetyende.

Personalebillede fra Brdr. Lunds Fabrik 1894. De to fabrikanter ses midt i forreste række. (Jespersen, 1976, s. 45).

Fagforeningens oprettelse gav ikke omgående lønninger, der var på højde med, hvad andre tekstilfabrikker i landet betalte, og først i 1906 fik arbejderne hos Brdr. Lund udarbejdet og vedtaget deres første priskurant,⁷⁹ hvilket dog ikke var specielt sent for afdelingen. Overalt tog det tid for de nyoprettede fagforeninger og fabrikanterne at vænne sig til de nye forhold, hvilket bl.a. betød, at udarbejdelsen af priskuranter ikke altid havde første prioritet. I Odense afdeling gik der fx 9 år, før det lykkedes at få vedtaget priskuranter med de forskellige fabrikker.⁸⁰ I Herning skete det fredeligt, selvom Brdr. Lund forsøgte at vise sin utilfredshed ved ikke at betale efter priskuranten før en uge efter dens vedtagelse,⁸¹ mens kampen var

⁷⁹ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 10, 30/3-1906.

Priskuranter angav akkordlønnen for forskellige typer af arbejde, fx vævningen af forskellige varetyper og var en lokal aftale, der oftest kun var gældende for en enkelt virksomhed. (Christensen, 1998, s. 211).

⁸⁰ Christensen, 1985, s. 18ff.

⁸¹ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 10, 22/4-1906.

hårdere andre steder.⁸² Desværre eksisterer der intet eksemplar af den første vedtagne priskurant, og vi ved derfor ikke, hvorledes lønniveauet har været.

I forbindelse med overenskomstforhandlingerne på landsplan i 1911 forhandlede der samtidig om lønnen hos Brdr. Lund. Her blev man enige om, at vævernes lønninger skulle fortsætte uforandret, mens spinderne fik 20 kr. om ugen og mandlige kartere 19 kr. om ugen.⁸³ De øvrige arbejdere blev ugelønnet efter provinsskalaerne,⁸⁴ hvilket betød, at deres løn afhang af køn, alder og anciennitet. Som det ses i bilag II, var der stor forskel på mænd og kvinders løn samt måden, hvorpå de aflønnedes. For mændenes vedkommende skete det efter alder, mens det for kvindernes vedkommende var ancienniteten, der bestemte lønniveauet. Derudover lønnedes unge mænd langt bedre end unge kvinder. Hvis to 14-årige, en dreng og en pige, ansattes på Brdr. Lunds Fabrik samtidigt, ville drengen efter 3 års ansættelse få 13 kr. om ugen, mens pigen kun ville få 11,5 kr. Denne ulighed blev mere markant, så snart arbejderne var over 18 år, idet en uøvet arbejdsmand her blev lønnet med 17,5 kr. om ugen, mens en kvindelig uøvet måtte nøjes med 9,5 kr., selvom arbejdstiden var den samme. De kvindelige arbejdere kunne maksimalt komme op at tjene 12,5 kr. ugentligt, hvorimod hendes mandlige kollega havde en grundløn på 19 kr. ugentligt.

For årene 1917, 1918 og 1920 findes der lønningsbøger for spinderiet på Brdr. Lunds Fabrik.⁸⁵ For begge køn ses en stigning i lønniveauet i forhold til 1911. I juli 1917 tjente de kvindelige arbejdere 13,65 kr. om ugen (58 timer), mens de mandlige fag- og ufaglærte henholdsvis fik 32,12 kr. og 20,32 kr. om ugen. I juli måned året efter tjente de kvindelige arbejdere 18,56 kr. på en 58-timers arbejdsuge. For de fag- og ufaglærte var lønnen henholdsvis 32,48 kr. og 27,26 kr. om ugen. Og endelig var de kvindelige ugelønninger i juli 1920 steget til 46,56 kr. for en 48 timers arbejdsuge, mens den mandlige faglærte arbejder fik 75,36 kr. og den ufaglærte 69,60 kr. om ugen.

For væveriet forefindes en enkelt lønningsbog fra 1922,⁸⁶ der viser, at kvinderne fortsat betaltes langt mindre end mændene, idet de kvindelige arbejdere i denne afdeling havde en timeløn på 67 øre, dvs. 32,16 kr. pr. uge (48 timer). De faglærte mænd tjente 73,68 kr., mens de ufaglærte fik 67,10 kr. For året 1925 findes lønskalaer for henholdsvis appreturen, væveriet

---

⁸² På Dessaus fabrik i Odense endte forhandlingerne med en 6 ugers lockout, før fabrikanten gik ind på arbejdernes forslag. (Christensen, 1985, s. 20.)

⁸³ Erhvervsarkivet: Tekstilfabrikantforeningen, forhandlingsprotokol 1911.

⁸⁴ Se bilag II.

⁸⁵ Se bilag III.

⁸⁶ Se bilag III.

og spinderiet.⁸⁷ Her ses, at den samme ugeløn på 55,20 kr. for en 48 timers arbejdsuge blev givet i spinderiet og i appreturen, mens arbejderne i væveriet fik 51,84 kr. Dette var dog kun gældende for de mandlige faglærte arbejdere. De ufaglærte fik i alle tre afdelinger 49,92 kr. ugentligt, mens de kvindelige arbejdere måtte nøjes med en ugeløn på 34,08 kr.

For årene op til 1930 findes ingen konkrete lønningstal for tekstilarbejderne i Herning, men det må formodes, at de organiserede fabrikker, der var medlem af Tekstilfabrikantforeningen, har fulgt de gældende overenskomster mellem denne og Dansk Tekstilarbejderforbund. Perioden kan dog betegnes som stille og uden nogen egentlig lønbevægelse. I 1927 skete der dog en lønreduktion på 3 % i henhold til den gældende overenskomst, eftersom pristallet dette år viste en nedgang.⁸⁸

Lønniveauet steg således gennem perioden op til 1920, hvorefter det faldt. Stigningen skyldtes i høj grad fagforeningen, der var med til at presse lønnen op og sørge for, at lønningerne modsvarede priserne, hvorimod faldet skyldtes flere faktorer. For det første prisfaldet, som så småt begyndte i 1920, og som kom til at betyde driftsstandsninger landet over, hvilket førte til større arbejdsløshed blandt tekstilarbejderne. Tekstilindustriens beskæftigelsesgrad faldt fra 96,5 % i juli 1920 til bare 28 % i marts 1921.⁸⁹ For det andet fik disse forhold konsekvenser ved overenskomstforhandlingerne i 1921, der førte til en lockout, som også involverede Herning. Resultatet var et skridt tilbage for arbejderne, idet den nye overenskomst gav store lønreduktioner. For årene 1921-22 blev tekstilarbejdernes lønninger efter Fabrikantforeningens statistik reduceret med ca. 30 % for mænd og ca. 35 % for kvinder.⁹⁰ På Brdr. Lunds Fabrik var tallene dog ikke så høje for mændenes vedkommende. Fra 1920-22 faldt de faglærte og ufaglærte mænds løn kun henholdsvis 2,5 % og 3,5 %. For kvinderne var der derimod tale om et stort fald, idet lønningerne her i samme periode gik ned med 31 %.⁹¹

Går vi tilbage og ser på den overordnede lønstigning i perioden fra 1897 og frem, kan denne stigning ikke samtidig tolkes som en stigning i arbejdernes levestandard. Dette kan man ikke sige noget om, før man betragter reallønsudviklingen, der er gengivet for hele perioden i bilag V. Reallønnen viser kun en stigning på 58 % i perioden 1897-1925, hvor den nominelle

---

⁸⁷ Se bilag IV.

⁸⁸ *Beretning om Dansk Tekstilarbejderforbunds virksomhed: 1924-1927, 1927-1931.*

⁸⁹ Jensen, 1935, s. 299ff.

⁹⁰ Jensen, 1935, s. 314.

⁹¹ Beregningerne er gjort vha. bilag III.

løn i samme periode steg med gennemsnitlig 257 %. (Dette tal gælder fag- og ufaglærte mænd, da kvindernes nominelle løn ikke kendes i perioden før 1911. Se tabel 2).

Fra 1897 til 1911 ses en stigning i reallønnen, der afløstes af et fald forårsaget af den 5-årige overenskomst indgået i 1911, der yderligere forstærkedes af de kraftige prisstigninger, der fulgte med 1. verdenskrig, og som ikke blev modsvaret af tilsvarende lønstigninger, idet overenskomsten fastfrøs lønniveauet frem til 1916.⁹² Overenskomsten i 1920 gav derimod en stor lønmæssig fremgang,⁹³ hvilket ses i stigningen i den nominelle løn i 1920 i forhold til 1918 og ved en stigning i reallønnen på 56 % fra 1918-1920. Den økonomiske krise, der fulgte i kølvandet på 1. verdenskrig, ses i reallønnens fald i årene 1923-24, som atter steg i årene op mod 1930. Der skete dermed en stigning i arbejdernes indtægt både nominelt og reelt. Stigningen i den reelle løn var dog ikke så stor, som man umiddelbart kunne tro ved at betragte stigningen i den nominelle løn.

Tabel 2. Den procentvise stigning i pengelønnen for arbejdere på Brdr. Lunds Fabrik i perioden 1897-1911.

	1897-1911	1911-1925
Faglærte mænd	27 %	176 %
Ufaglærte mænd	39 %	163 %
Kvinder	*	173 %

Kilde: Udregnet på grundlag af bilag II, III og IV samt overenskomsten fra Brdr. Lunds Fabrik 1897

(ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 2, 9/9-1897).

* For kvinderne findes ingen tal fra perioden før 1911.

Lønnen var stigende gennem perioden, men der var ikke desto mindre en forskel i arbejdslønnen for mænd og kvinder. Selvom kvindernes lønninger ligesom mændenes steg, nåede kvindelønnen aldrig at udgøre mere end max. 68 % af de ufaglærtes løn og endnu mindre i sammenligning med de faglærte. Årsagen til dette kan ses i tabel 2. Her ses, at den procentvise lønstigning, der fandt sted i perioden 1911-25, næsten var den samme for både

⁹² Tjørnehøj, 1998, s. 149.

⁹³ Jensen, 1935, s. 293f.

faglærte, ufaglærte og kvinder, hvorfor kvindernes lønninger ikke steg synderligt i forhold til mændenes. Lønstigningen foregik ikke på samme tid for de tre grupper gennem perioden, hvilket ses i tabel 3. Fra 1911 til 1917 steg de faglærtes nominelle løn markant med 60 %, mens de to øvrige grupper, de ufaglærte og kvinderne, hver især kun havde en lønfremgang på under 10 %. Fra 1917 til 1918 steg de faglærtes løn derimod kun ganske lidt, hvorimod de øvrige steg med gennemsnitlig 35 %. Hvad der samtidig er iøjnefaldende, er kvindernes meget markante lønfald fra 1920-22, hvor mændenes løn næsten ikke faldt. Dette ændredes dog i 1925, hvor de faglærtes lønninger faldt med 25 % og de ufaglærtes med 34 %. Modsat steg kvindernes lønninger med 6 %, hvilket betød, at det lønfald, der skete i perioden 1920-25, gav de ufaglærte det dårligste resultat, mens kvinderne fik det bedste resultat, eftersom deres lønninger gennemsnitlig faldt mindst.⁹⁴ Dette kan have en sammenhæng med, at det var kvinderne, der fortsat var dårligst lønnet, hvorfor deres lønninger faldt mindst.

Slutteligt skal det påpeges, at lønningerne for de få kvinder, der var beskæftiget med et tidligere faglært erhverv, som fx væver, ikke kendes. Det vides derfor ikke, hvorvidt disse er blevet lønnet bedre end de øvrige kvinder.

Tabel 3. Den procentvise stigning i pengelønnen for arbejdere på Brdr. Lunds Fabrik 1911-25.

	1911-17	1917-18	1918-20	1920-22	1922-25
Faglærte mænd	60 %	1 %	132 %	-2,5 %	-25 %
Ufaglærte mænd	7 %	34 %	155 %	-3,5 %	-34 %
Kvinder	9 %	36 %	150 %	-31 %	6 %

Kilde: Udregnet på grundlag af bilag 2-4.

⁹⁴ Tallene er udregnet på grundlag af bilag II, III og IV.

3.5 Arbejdsmiljøets udvikling

Arbejdsmiljøet forbedredes en del i perioden gennem initiativer fra forskellig side. Statsmagten vedtog i 1873 den første lov om arbejderbeskyttelse, som dog kun omfattede børn og unge, men denne betød bl.a., at fabriksarbejde blev forbudt for børn under 10 år, børn mellem 10 og 14 år måtte højst arbejde 6 timer om dagen og unge mellem 14 og 18 år højst 10 timer om dagen. Samtidig påkrævedes en afskærmning af maskiner. Til at føre tilsyn med, at loven overholdtes, ansattes to arbejdsinspektører, der skulle kontrollere hele landet.⁹⁵ I 1889 kom Maskinbeskyttelsesloven, da antallet af maskinulykker fortsat var høje. Denne bestemte, at maskiner skulle have deres løbende dele afskærmet, og at børn under 16 år ikke måtte arbejde med maskiner, der betegnedes som farlige.⁹⁶ Fabriksloven fra 1873 blev afløst af en ny i 1901, der forbød fabriksarbejde for børn under 12 år samtidig med, at arbejdstiden forkortedes til max. 5 ½ time for børn under 14 år. Samtidig indeholdt den nye lov krav om arbejdsforholdene for alle arbejdere og ikke længere blot for børn og unge. Der var fx krav om ventilation, spiserum og belysning.⁹⁷ I 1908 udsendtes desuden et særligt regulativ for tekstilfabrikker,⁹⁸ der supplerede bestemmelserne i loven af 1901. Heri blev lagt vægt på rengøring, lys, udluftning og andre hygiejniske forhold. Fabriksloven revideredes atter i 1913, hvilket betød, at børn, der gik i skole, ikke længere måtte arbejde på fabrik, og at embedslæger skulle vurdere de sundhedsmæssige forhold på fabrikkerne.⁹⁹ Loven var dog på mange områder fortsat mangelfuld, og først i 1955 afløstes den af en ny arbejderbeskyttelseslov, der omfattede alle arbejdere.¹⁰⁰

Fabrikslovenes bestemmelser sørgede bl.a. Dansk Tekstilarbejderforbund for, at arbejderne kendte til gennem fagbladet. Fx bragte bladet en artikel i 1913 om en ulykke på en tekstilfabrik, hvor en arbejder blev fanget af en roterende aksel. I denne forbindelse mente forbundet ikke, at ledelsen på fabrikken havde haft sikkerhedsudstyret i orden. I bladet bragtes derfor en bemærkning om arbejderens stilling. Det fortaltes, at arbejderne i de tilfælde, hvor lovpligtige sikkerhedsforanstaltninger ikke fandtes, havde ret til at indstille arbejdet, indtil

---

⁹⁵ Lov nr. 74 af 23. maj 1873.

⁹⁶ Lov nr. 56 af 12. april 1889.

⁹⁷ Lov nr. 71 af 11. april 1901.

⁹⁸ Gengivet i *Dansk Tekstilarbejderforbunds Fagblad*, nr. 2, 1908.

⁹⁹ Lov nr. 143 af 29. april 1913.

¹⁰⁰ Tjørnehøj, 1998, s. 150.

sikkerheden var bragt i orden.¹⁰¹ Arbejdernes uvidenhed om deres egne rettigheder forsøgte fagbladet dermed at rette op på, så arbejderne bedre kunne kræve sin ret.

Arbejdsmiljøet forbedredes samtidig vha. teknologien. Der skete en gradvis overgang fra central kraftoverføring via aksler og drivremme til enkeltdrift med en elektromotor monteret på hver maskine, hvilket fjernede en stor del af risikoen for at komme i klemme og få legemsdele revet af eller beskadiget. Dette gav samtidig mere og bedre lys, da de mange roterende remme skyggede for lysindfaldet i lokalerne og gav et uroligt lys pga. de flakkende skygger.¹⁰²

Til sidst skete der forbedringer, hvad angik hygiejneforanstaltninger, idet regulativet for tekstilfabrikker af 1908 påbød, at der ved nyopførelser og moderniseringer skulle indrettes tilstrækkeligt med klosetter og pissoirer, samt så vidt muligt indrettes garderoberum. Endvidere kunne Fabrikstilsynet kræve, at der blev indrettet spiserum med opvarmning.

Udviklingen var dog ikke blot positiv, idet forbedringerne inden for arbejdsmiljøet samtidig betød et øget arbejdstempo og monotone arbejdsprocesser ved de nye maskiner. Alt i alt gav de teknologiske forandringer dog et bedre arbejdsmiljø til langt de fleste arbejdere, eftersom arbejdsforholdene forbedredes, hvorved arbejdernes sundhedstilstand klart løftedes i takt med udviklingen.

3.6 Arbejdsmiljøet på tekstilfabrikker i Herning

I den tidlige periode er det begrænset, hvor meget kontrol der har været af arbejdsforholdene på fabrikkerne i Herning. Arbejdsinspektøren, der var tilknyttet Jylland, nævner ikke specifikt Herning i sine rapporter,¹⁰³ men om det skyldes, at han ikke har tilset forholdene, eller at sikkerheden har været som den skulle, vides ikke med sikkerhed. Det er dog mest sandsynligt, at det første har været tilfældet, idet aviserne fra perioden kan berette om op til flere arbejdsulykker på tekstilfabrikkerne i Herning. I 1885 skete en maskinulykke på Brdr. Lunds Fabrik, hvor en arbejder mistede tommelfingeren,¹⁰⁴ og sikkerheden var fortsat ikke optimal i 1895, hvor en 15-årig pige på samme fabrik fik sin hånd ind i en maskine. Hånden blev stærkt

---

¹⁰¹ *Textilarbejderen*, nr. 12, 1913.

¹⁰² Hannover, bd. II, 1924-38, s. 310.

¹⁰³ Rigsarkivet: Arbejdstilsynet.

¹⁰⁴ *Herning Folkeblad*, 13/7-1885.

beskadiget og fingrene ødelagt.¹⁰⁵ Og flere maskinulykker nævnes i pressen efter århundredeskiftet.¹⁰⁶ Den afskærmning af maskiner, Fabrikksloven af 1873 påbød, lader ikke til at være implementeret, hvilket en manglende kontrol kunne være årsagen til. To inspektører, der skulle kontrollere hele landet, har betydet meget få eller slet ingen besøg på fabrikkerne i Herning. Heller ikke Maskinbeskyttelsesloven syntes at være implementeret til fulde i Herning, når der efter 1889 fortsat forekom en række maskinulykker.

I 1898 vedtoges den første Ulykkesforsikringslov. Denne omfattede bl.a. alle fabriksarbejdere og gjaldt for personer med indkomster under 2.400 kr. Arbejdere, der blev ramt af en arbejdsulykke, kunne herigennem få tilkendt dagpenge eller ved varigt nedsat arbejdsevne få erstatning.¹⁰⁷ Brdr. Lund var i denne henseende forud, idet den indgåede overenskomst fra 1897 foreskrev, at fabrikkerne holdt arbejderne ulykkesforsikrede uden noget fradrag i lønnen.¹⁰⁸ Hvor meget forsikringen reelt dækkede, nævnes dog ikke i overenskomsten. Ulykkesforsikringsloven videreudvikledes i 1916, hvor den blev gældende for alle, dvs. den blev til en egentlig social forsikring, dog var erhvervs sygdomme endnu ikke omfattet af loven.¹⁰⁹ En sådan forsikring skulle tegnes af arbejdsgiveren, hvilket de forskellige fabrikker i Herning gjorde. I 1917 indmeldte Brdr. Lund sig i Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring, hvorigennem fabrikkerne forsikrede samtlige personer beskæftiget på fabrikken. I 1923 kom yderligere Hebsgaard og Herning Mekaniske Væveri med. Truelsen og Søn indmeldte sig dog ikke. Under anmærkninger i policebogen fra Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring står der, at dette skyldtes principielle grunde. Hvorvidt fabrikken har været forsikret andetsteds eller slet ikke, vides ikke.¹¹⁰

Den teknologiske udvikling betød også bedre arbejdsforhold for de herningensiske tekstilarbejdere. I 1897 berettes det, at man hos Brdr. Lund har fået indlagt elektrisk lys i hele fabrikken. Dog melder samme kilde også om et utroligt spektakel i vævesalen, der kunne ødelægge trommehinderne.¹¹¹ Hos byens anden store fabrikant, Truelsen og Søn, meldes der først om brug af elektrisk lys i 1913. Indtil da var belysningen gas og visse steder petroleumslamper.¹¹² Opvarmningen på samme fabrik skete vha. kakkelovne. Disse blev

---

¹⁰⁵ *Herning Folkeblad*, 26/10-1895.

¹⁰⁶ Fx *Herning Social-Demokrat*, 6/12-1906, 13/8-1907, 22/10-1908 og 9/10-1909.

¹⁰⁷ Tjørnehøj, 1998, s. 94f.

¹⁰⁸ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 2, 9/9-1897.

¹⁰⁹ Tjørnehøj, 1998, s. 94f.

¹¹⁰ Erhvervsarkivet: Tekstilfabrikantforeningen, Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring 1917-19.

¹¹¹ *Herning Folkeblad*, 4/2-1897.

¹¹² Erhvervsarkivet: Dansk Tarifforening, risiko nr. 1224, inspektion 1913.

udskiftet med central opvarmning i 1909.¹¹³ Derimod lader det til, at opvarmningen på Brdr. Lunds Fabrik har været mere mangelfuld, idet arbejderne i væveriet så sent som i 1908 ønskede, at fagforeningen henstillede til Brdr. Lund om at indlægge varmerør. Henstillingen førte dog ikke til noget, og 3 måneder senere var sagen atter på dagsordenen.¹¹⁴ Også ventilationen på fabrikken var dårlig, idet der klagedes over dette i 1907 i spinderiet og året efter i væveriet.¹¹⁵ Det lod ikke til, at sådanne forhold var på fabrikanternes dagsorden. For spinderiet og væveriets vedkommende blev varmen og ventilationen formentlig ordnet, da forhandlingsprotokollen ikke har emnet på dagsordenen igen, men fra arbejderne i et nybygget væveri hos Brdr. Lund klagedes der i 1916 over forholdene med varme og ventilation. Og året før blev der fra arbejdernes side påtalt forskellige forhold i samme væveri, der burde ændres, da de var ulovlige.¹¹⁶ Arbejdsforholdene har på dette tidspunkt fortsat ikke været en selvfølge for fabrikanterne, når de i en ny bygning ikke har sørget for at indlægge varme og ordentlig ventilation.

Langt størstedelen af klagerne over arbejdsforholdene på fabrikkerne i Herning blev ordnet via værkføreren i afdelingen eller gennem den lokale fagforening. Korrespondancen mellem hovedforbundet og Herning afdelingen drejede sig sjældent om selve arbejdsmiljøet. Som oftest forblev dette et lokalt anliggende. Arbejdsulykker på tekstilfabrikkerne nævnes ikke i aviserne i slutningen af perioden, hvilket kunne tyde på, at sikkerheden på fabrikkerne var blevet betydelig forbedret gennem perioden. Sidste gang en ulykke på en tekstilfabrik omtales i pressen, er i 1923, hvor en væver fik en hånd i klemme i en væv og måtte på hospitalet for at syes.¹¹⁷ Det samme gør sig gældende for klagerne fra arbejderne om forhold som varme, ventilation, hygiejne m.v. Sidste gang dette omtales i forhandlingsprotokollen er i 1919, hvorfor disse klager ligeledes må have været dalende hen imod slutningen af perioden, sandsynligvis pga. forbedrede arbejdsforhold.

Den teknologiske udvikling betød samtidig en øget mekanisering på tekstilfabrikkerne. Hos Brdr. Lund havde man i 1883 en dampmaskine på 6 H.K., et sæt kartemaskiner og 2 sæt håndspindemaskiner.¹¹⁸ I 1905 var dampkraften forøget til 150 H.K., fabrikken havde 7 kartemaskiner, og håndspindemaskinerne var udskiftet med 7 selfactorer. I 1911 var

---

¹¹³ Erhvervsarkivet: Dansk Tarifforening, risiko nr. 1224, inspektion 1909.

¹¹⁴ Privateje: Forhandlingsprotokol, 28/7-1908 og 14/10-1908.

¹¹⁵ Privateje: Forhandlingsprotokol, 27/7-1907 og 28/7-1908.

¹¹⁶ Privateje: Forhandlingsprotokol, 20/10-1916 og 17/7-1915.

¹¹⁷ *Herning Social-Demokrat*, 23/2-1923.

¹¹⁸ *Herning Købstad Aar 1913*, 1988, s. 38.

dampkraften nået op på 350 H.K., og mekaniseringen var for alvor sat ind. Fabrikken benyttede ud over selfactorerne nu også mekaniske væve, som man på dette tidspunkt havde 19 stk. af.¹¹⁹ Hos Truelsen og Søn skete der ligeledes en mekanisering. I 1901 arbejdedes der vha. en enkelt gasmotor på 4 H.K. I 1924 var der derimod 8 elektromotorer på mellem 1,5 og 12 H.K. I 1901 var de 10 strikkemaskiner hånddrevne, mens man i 1924 arbejdede ved maskindrevne maskiner både i væveriet, strikkeriet og systuen.¹²⁰

3.7 Hjemmearbejdere

En gruppe arbejdere, der faldt uden for diverse lønskalaer, overenskomster, dyrtidshjælp og arbejdsbestemmelser, var de mange hjemmearbejdere, hvoraf langt størstedelen var kvinder. Disse var ofte ikke medlem af fagforeningen af flere grunde.¹²¹ Lønforhold, arbejdstid og arbejdsmiljø var langt fra de forhold, som de organiserede arbejdere kendte til. Lønnen blev ikke betalt efter overenskomster, og da størstedelen af arbejderne ikke var organiseret og arbejdede alene, var lønnen meget lav. Dette var især gældende, eftersom mange af hjemmearbejderne var kvinder og oftest kvinder, der boede alene, som skulle forsørge sig selv og eventuelle børn. Som den række af isolerede småproducenter disse kvinder var, havde de svært ved at slutte sig sammen til organiseret modstand og kunne derfor ikke ændre på den udbytning, som de blev udsat for fra fabrikanternes side i form af en meget lav løn og meget få rettigheder. Arbejdsforholdene blev ikke som på fabrikkerne inspiceret efter forordning af § 1 i Fabrikloven af 1901, da arbejdet foregik hjemme hos de arbejdende selv, hvilket betød, at arbejdslokalet mange steder var det samme rum, som man sov i og ellers opholdt sig i. Arbejdstiden var ofte fra tidlig morgen til sen aften, da arbejdet var så dårligt lønnet, at kvinderne var tvunget til at arbejde længere for at kunne tjene penge nok til at leve for.¹²²

Pga. denne sektors opbygning var det stort set umuligt at gennemføre en fast reguleret arbejdstid eller de lovmæssige sundheds- og sikkerhedsbestemmelser, der ellers gjaldt i tekstilindustrien. Samtidig er det svært at undersøge de hjemmearbejdendes forhold, da kilderne som oftest ikke omtaler dette. Vi ved dog, at hjemmearbejdere inden for

---

¹¹⁹ Erhvervsarkivet: Dansk Tarifforening, risiko nr. 1891, inspektioner 1905 og 1911.

¹²⁰ Erhvervsarkivet: Dansk Tarifforening, risiko nr. 1224, inspektioner 1901 og 1924.

¹²¹ Se afsnit 4.3, s. 67.

¹²² Tjørnehøj, 1998, s. 42f.

tekstilindustrien i Herning var et velkendt fænomen langt op i perioden. I 1919 omtaltes det som værende meget udbredt på fabrikken Truelsen og Søn,¹²³ men der synes ikke at være gjort tiltag mod en nedlæggelse af dette arbejde, da et brev fra fagforeningens formand til forbundet i 1922 beretter, at der hos Truelsen og Søn fortsat er ansat lige så mange hjemmearbejdere, som der er på selve fabrikken.¹²⁴ Formanden bad på dette tidspunkt om hjælp fra forbundet til at få hjemmearbejdet nedlagt, men hvorvidt der denne gang fandt reelle tiltag sted, melder kilderne intet om.

3.8 Delkonklusion

Perioden 1876-1930 viser en lang række forbedringer i arbejdsforholdene blandt tekstilarbejderne i Herning såvel som i resten af landet. Arbejdstiden blev reduceret fra 11 timer dagligt i 1897 til 8 timer i 1919, og i slutningen af 1910'erne begyndte der at tales om ferie for arbejderne. En decideret ferielov vedtoges dog først ved lov i 1938. Samtidig fandt en stigning i lønnen sted for både faglærte og ufaglærte mænd samt kvinder. For mændenes vedkommende findes der tal for perioden 1897-1925, og her ses en gennemsnitlig stigning på 257 % i den nominelle løn. Stigningen er dog ikke så markant, hvis man ser på reallønnen, hvor udviklingen var på 58 % i samme periode.

En anden udvikling, der fandt sted, var inden for arbejdsmiljøet, hvor Brdr. Lund var den første tekstilfabrik i byen, som installerede elektrisk lys, hvor der tidligere havde været gjort brug af gas- eller petroleumslamper. Hos Truelsen og Søn skiftede man opvarmning via kakkelovne ud med central opvarmning i 1909. Hos Brdr. Lund skete udviklingen dog ikke så hurtigt som arbejderne kunne ønske sig det, idet kilderne flere gange omtaler arbejdernes utilfredshed med manglende varme og ventilation. Gennem perioden må det samtidig formodes, at sikkerheden på fabrikkerne forbedredes, idet omtalen af arbejdsulykker i aviser og øvrige kilder ophører. Fabrikkerne begyndte ligeledes at ulykkesforsikre deres arbejdere, dog lader det ikke til, at dette var tilfældet hos Truelsen og Søn.

Kilderne melder, på trods af diverse forbedringer, om klager over arbejdsmiljøet fra arbejderne gennem det meste af perioden. Klagerne har dog sjældent været omfangsrige, da de stort set altid ordnedes enten på fabrikken via værkføreren eller gennem den lokale

---

¹²³ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 42, 8/6-1919.

¹²⁴ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 64, 25/3-1922.

fagforening. Kilderne melder stort set ikke om klager, der blev ført videre til forbundet, hvorfor det er sandsynligt, at fabrikanterne har været gode til at fuldføre arbejdernes ønsker mht. arbejdsmiljøet.

Kapitel 4. Tekstilarbejderne og deres fagforening

Fagforeningerne, der oprettedes i stort antal i årtierne op til århundredeskiftet, fik stor betydning for alle arbejdere, herunder også tekstilarbejderne, eftersom de skabte basis for et bedre liv og samtidig gav en helt ny fællesskabsfølelse arbejderne imellem, som man ikke tidligere havde set. Da tekstilarbejderne i Herning fik en fagforening i 1896, betød det, at arbejderne for første gang fik et fagforbund, der var interesseret i at hjælpe ved bl.a. at forbedre arbejdsforholdene og derved skabe bedre rammer for arbejdernes hverdag.

Kapitel 4 har to formål. For det første skal fagforeningens betydning for tekstilarbejderne i Herning undersøges. Herunder de opgaver, fagforeningen påtog sig, og i hvor høj grad arbejderne lod sig organisere. Dette munder ud i en diskussion af de motiver, der har ligget bag arbejdernes indmeldelse i den lokale fagforening og et forsøg på at karakterisere de arbejdere, som engagerede sig mest i fagforeningen.

For det andet skal forholdet mellem den lokale afdeling i Herning og hovedforbundet analyseres med henblik på afdelingens stilling både i forbundet og blandt de øvrige afdelinger i landet. Hovedkilderne til kapitlet er Dansk Tekstilarbejderforbunds forhandlingsprotokol fra Herning afdeling og korrespondancen mellem forbundet og den lokale afdeling. Hertil er der gjort brug af den generelle forskningslitteratur om fagbevægelsen.

4.1 Den danske fagbevægelse

Faglige organisationer har været kendt i Danmark længe før det 19. århundrede. Før de egentlige fagbevægelser opstod, var langt de fleste arbejdere (håndværkere) organiseret i deres pågældende fags laug, der fungerede som en selskabelig forening, men samtidig også som syge- og begravelseskasse.¹²⁵ Forholdet mellem mester og svend på dette tidspunkt kan dog ikke sammenlignes med det forhold, der kom med industrialiseringen: arbejdsgiver og arbejder. Mesterens kapital var ofte beskeden, hvilket tvang ham til at arbejde side om side med sine hyrede svende og lærlinge. Svenden og lærlingens stilling var samtidig også

---

¹²⁵ Marstrand, 1934, s. 21.

anderledes end den senere arbejders, idet deres stilling var et trin i deres uddannelse og dermed en vej, de skulle betræde for selv en dag at kunne blive mester.¹²⁶

Næringsloven af 1857 betød, at laugstvangen ophævedes, og en tidlig fagbevægelse begyndte at tone frem. Denne tidlige organisering, som fremkom uden for laugene i 1850erne og 1860erne, var ikke præget af arbejderklassen selv, men derimod af det liberale borgerskab, som organiserede arbejderne i arbejderforeninger. Karakteristisk for disse foreninger var, at de sigtede på dannelse og oplysning af arbejderne efter den overbevisning, at dette ville holde socialismen borte fra den danske arbejderklasse. Samtidig anerkendte nogle af foreningerne dog, at oplysning alene ikke ville få de materielle problemer blandt arbejderne til at forsvinde, og derfor tog bl.a. "Arbejderforeningen af 1860" initiativ til oprettelsen af understøttelseskasser og boligselskaber for arbejderne.¹²⁷

Disse foreninger tog Louis Pio skarp afstand fra i 1871 i det første nummer af hans "Socialistiske Blade". Han var af den mening, at arbejderdannelse handlede om at oplyse arbejderne om de lovlige midler, der var til rådighed, hvorigennem arbejderne kunne beskytte sig mod sin arbejdsgiver samt oplysning om arbejdernes resultater i andre lande og adgang til at udtrykke sin mening i pressen og politisk. Derfor, mente Pio, måtte arbejderne selv stå bag oprettelsen af foreninger, hvilket skete samme år, da en dansk afdeling af 1. Internationale oprettedes. Og ikke blot de københavnske arbejdere begyndte at organisere sig, også provinsen fulgte med i 1871, hvor afdelinger dannedes i Ålborg, Randers, Århus, Skanderborg, Horsens, Vejle, Odense, Roskilde og Nakskov.¹²⁸

Grundlaget bag fagbevægelsens eksistens på dette tidspunkt var den erkendelse, at alle arbejdere havde fælles interesser, hvorfra sammenholdet og solidariteten skulle komme. Herudover var det vigtigt med medlemskontingenter, for at bevægelsen økonomisk kunne hjælpe medlemmerne i kampen for bedre løn og en kortere arbejdstid. Emner, der først og fremmest blev kæmpet for gennem strejker.¹²⁹

Arbejderbevægelsen rykkede stærkt frem i Danmark i starten af 1870erne, men allerede i 1873 blev 1. Internationale forbudt ved lov og pionererne Louis Pio, Povl Geleff og Harald Brix fængslet. Myndighederne formodede, bevægelsen ville falde sammen uden dens ledere, men her tog de fejl. Efter ledernes fængsling måtte arbejderne selv videreføre organiseringen,

---

¹²⁶ Bruun, 1977, s. 12.

¹²⁷ Christiansen, 1986, s. 47ff.

¹²⁸ Tjørnehøj, 1998, s. 28ff.

¹²⁹ Bruun, 1977, s. 486ff.

og modsat myndighedernes forventning lykkedes det for arbejderne. De oprettede fortsat nye faglige sektioner, og begyndte samtidig en ny form for organisationsdannelse, de selvstændige fagforeninger uden for Internationalen. Alene i 1873 blev der dannet ikke mindre end 20 fagforeninger i København. I denne nye betegnelse ”fagforening” lå dog budskabet, at bevægelserne fortsat regnede sig for værende socialistiske. De var dannet af arbejderne selv og behøvede ikke støtte fra småborgerlige ledere, men kunne selv kæmpe for at varetage arbejderens interesser.¹³⁰

Der var en række karakteristiske træk ved disse organisationer fra 1870erne. For det første havde de en dobbeltstilling. Foruden at fungere som fagforeninger var de også en form for socialistiske vælgerforeninger indtil 1878, hvor arbejderbevægelsen deltes i to: et parti og en fagbevægelse. Et andet træk var forskellen i organiseringen mellem de forskellige fag. 1870ernes fagbevægelse kan kaldes for en håndværkerbevægelse, da stort set alle håndværksfag var organiseret i 1875, hvorimod industrifagene (som fx glas-, papir- og porcelænsfagene) savnede organisation. Af de 65 københavnske fagforeninger, der oprettedes i 1870erne, hørte kun ca. 10 til industrien. Og endnu svagere var to andre arbejdergrupper; de ufaglærte arbejdsmænd og de kvindelige arbejdere.¹³¹

Organiseringen blandt disse grupper forbedredes ikke efter 1876, hvor en økonomisk nedgangstid satte ind. Tværtimod blev de følgende år hårde for arbejderbevægelsen. Arbejdsløsheden steg, arbejdsgivere opsagde de overenskomster, som de nye fagforeninger havde kæmpet for, og massive lønreduktioner gennemførtes. Fagforeningerne var endnu så skrøbelige, at de ikke kunne organisere et modspil, hvilket førte til, at mange medlemmer meldte sig ud af fagforeningerne og svækkede bevægelsen yderligere. Først omkring 1880 indledtes genopbygningen af den faglige organisering. Mange steder, især i provinsen, skulle fagforeningerne oprettes helt fra bunden igen. Men på dette tidspunkt begyndte fagbevægelsen at blive en massebevægelse, hvilket især kan tillægges de ufaglærte, kvinderne og tyendet, som på dette tidspunkt for alvor begyndte at organisere sig.¹³² I midten af 1880erne startedes samtidig en centralisering af fagforeningerne, der fandt sted med oprettelsen af De samvirkende Fagforeninger i 1886 i København. Denne blev en forløber for

---

¹³⁰ Christiansen, 1986, s. 133ff.

¹³¹ Bruun, 1977, s. 277ff.

¹³² Tjørnehøj, 1998, s. 57ff.

landsorganisationen De samvirkende Fagforbund (DsF), der oprettedes i 1898 og repræsenterede knap 70.000 medlemmer fra 40 fagforbund.¹³³

Fagforeningernes fremstød i 1880erne og 1890erne betød, at arbejdsgiverne også organiserede sig. De dannede landsorganisationen Dansk Arbejdsgiverforening (DA) i 1898.¹³⁴ Den helt store styrkeprøve mellem de to forbund kom til at stå i 1899 med den store lockout. Den direkte anledning til denne var snedkerstrejker i 7 mindre jyske byer, hvor arbejderne havde forkastet den netop vedtagne overenskomst, hvilket førte til lockout i snedkerfaget over hele landet. Det lykkedes imidlertid DsF at få de jyske snedkere til at vedtage overenskomsten, men i stedet meldte de københavnske bygningsnedkere sig ud af Snedkerforbundet og dermed ud af DsF. Dette brugte DA som begrundelse for at fremsætte et ultimatum med 8 punkter, som blev sendt til DsF, der afviste dem. Denne afvisning betød, at DA dagen efter erklærede lockout i en række byggefag og i jernindustrien. Efterhånden som striden fortsatte, blev op mod 70.000 medlemmer i DsF lockoutede. Konflikten kom til at vare i fire måneder, indtil parterne i september indgik et forlig, der i de kommende årtier lagde rammerne for det danske arbejdsmarked. Septemberforliget betød, at DA og DsF anerkendte hinandens berettigelse til at beordre eller godkende arbejdsstandsning, hvilket betød, at arbejdsgiverne nu anerkendte arbejderne ret til at organisere sig. Samtidig betød det enden på spontane aktioner, idet der vedtoges regler for varsling og iværksættelse af strejker og lockouter, der betød, at de to organisationer nu havde pligt til ikke at støtte konflikter, der var i strid med bestemmelserne. Og endelig fastsattes centrale overenskomster som hovedformen for løn- og arbejdsvilkår.¹³⁵

De første år efter storlockouten var forholdsvis rolige, og fagbevægelsen udvidede sin virksomhed til etableringen af kooperative virksomheder, bl.a. bryggeriet Stjernen i 1902. I perioden fra 1898 til 1910 fordoblede DsF sit medlemstal fra 50.000 til 100.000.¹³⁶ De konflikter, der fandt sted, havde i modsætning til konflikterne i slutningen af 1890erne, der karakteriseredes som angrebskampe fra arbejderne side, et præg af forsvarskampe, hvor arbejderne modsatte sig lønreduktioner og forsvarede organisationsretten m.v. På trods af at større konflikter fandt sted i 1905, 1907 og 1911, oversteg det samlede antal tabte arbejdsdage i perioden 1900-1915 ikke året 1899.¹³⁷

---

¹³³ Tjørnehøj, 1998, s. 99ff.

¹³⁴ Knudsen, 1999, s. 61.

¹³⁵ Tjørnehøj, 1998, s. 112ff.

¹³⁶ Tjørnehøj, 1998, s. 138ff.

¹³⁷ Knudsen, 1999, s. 94ff.

Krigsårene fra 1914 til 1918 blev for fagbevægelsen kendetegnet ved overenskomstforhandlingerne i 1916. I 1911 havde arbejdsgiverne fået gennemført 5-årige overenskomster, hvilket betød, at et meget stort antal overenskomster skulle fornyes på samme tid i 1916. Alligevel kom det ikke til noget stort oprør. Selvom det kom til arbejdsstandsninger i enkelte fag, forløb overenskomstforhandlingerne forholdsvis fredeligt. Hvad der derimod ikke forløb fredeligt, var kampen for 8-timersdagen, der begyndte i 1918. I april fremsatte murersvendene krav til mestrene om indførelse af en "engelsk uge" i sommerhalvåret, hvilket betød, at arbejdsdagen skulle slutte kl. 12 om lørdagen. Der blev indledt forhandlinger, men disse trak i langdrag, hvilket førte til, at arbejderne tog sagen i egen hånd og besluttede at gå hjem kl. 12 om lørdagen på trods af mestrenes trusler om at rejse sag mod dem i Voldgiftsretten. Retten fastslog efterfølgende, at murersvendenes aktion var overenskomststridig og idømte fagforeningen en bøde på 1.000 kr., men det standsede ikke murerne, og i maj og juni kom flere bygningsarbejdere med i kampen. Efter flere og højere bøder måtte murersvendenes fagforening dog til sidst overgive sig efter en bøde på 60.000 kr., der betød, at fagforeningen erklæredes konkurs.¹³⁸

Dette betød imidlertid ikke, at murerne var færdige med at sætte krav om arbejdstidens længde. Allerede i 1919 gik de i strejke med kravet om 8-timersdagen, hvorefter arbejdsgiverne lockoutede dem. Og denne gang gav det resultat. Efter intense forhandlinger indgik DA og DsF i maj 1919 en aftale om 8-timers arbejdsdagen. Det blev en mærkedag for fagbevægelsen.¹³⁹

Hvor årene 1914-1918 var forløbet nogenlunde rolige, blev de første år efter 1. verdenskrig i højere grad præget af konflikter. Alene i 1919 blev antallet af konflikter næsten fordoblet i forhold til året før.¹⁴⁰ Og i 1921 og 1922 var der storlockout, som medførte lønreduktioner for arbejderne. For de lavestlønnede var der tale om en lønnedgang på op til 20 %. 1923 og 1924 blev fredelige år, inden en storkonflikt igen ramte fagbevægelsen i 1925. Dette blev den største konflikt siden 1899.¹⁴¹ Arbejdsgiverne opsagde i slutningen af 1924 alle overenskomster og stillede krav om lønreduktioner på 10-12 % på visse områder. Fagbevægelsen ønskede dækning af dyrtiden og tillæg til de laveste lønninger, så der opnåedes ingen enighed om en ny overenskomst. Arbejderne udsendte strejkevarsler og

---

¹³⁸ Knudsen, 1999, s. 134ff.

¹³⁹ Tjørnehøj, 1998, s. 213.

¹⁴⁰ Knudsen, 1999, tabel 5.1, s. 133.

¹⁴¹ Tjørnehøj, 1998, s. 235ff.

arbejdsgiverne lockoutvarsler, som trådte i kraft 18. marts 1925. Først den 5. juni sluttede kampen. Resultatet blev, at fagbevægelsen bevarede status quo mht. løn- og arbejdsvilkår, og det endelige forlig var stort set enslydende med DsF's oprindelige krav om pristalsregulering og tillæg til de laveste lønninger. Den stærke magt, der lå hos fagforeningerne i denne periode, skal ses i sammenhæng med den daværende socialdemokratiske regering. Det var nemmere for fagforeningerne at arbejde sig fremad med en socialdemokratisk regering i ryggen, og det kom da også frem efter konflikten afslutning, at regeringen havde haft planer om et provisorisk lovindgreb, hvis forligsmandens forslag var blevet forkastet.¹⁴²

I de følgende år indtil 1930 faldt antallet af konflikter. Overenskomstforhandlingerne forløb fredeligt, men fagbevægelsen svækkedes på grund af den høje arbejdsløshed og den dermed nedsatte aktionskraft. Samtidig kom der i 1926 en venstregering under Madsen-Mygdal, som i høj grad bragte nedskæringer inden for de sociale områder, hvilket ikke gav fagbevægelsen lyst til at indlede store aktioner af frygt for yderligere nedskæringer.¹⁴³

4.2 Faglig organisation blandt tekstilarbejderne i Herning¹⁴⁴

Farver Holst og farver Larsen meddelte i et brev til Dansk Tekstilarbejderforbund den 27. august 1896,¹⁴⁵ at de havde oprettet en fagforening i Herning med det ønske at komme ind under Dansk Tekstilarbejderforbund. Deres begæring blev efterkommet, og hermed begyndte den første fagforening i Herning for tekstilarbejdere. Samtlige medlemmer, som på dette tidspunkt talte 15 personer, arbejdede på Brdr. Lunds Fabrik, der var den førende tekstilfabrik i byen.¹⁴⁶ Fagforeningens første resultat blev en overenskomst med fabrikanterne Lund i 1897,¹⁴⁷ hvori man enedes om løn og arbejdstid. Der har sikkert været flere forhandlinger mellem de to parter efterfølgende, men der kendes meget lidt til de første år, da afdelingens første forhandlingsprotokol fra 1896-1905 er gået tabt.

Ved strejken i tekstilfaget fra juli til december 1905, der omfattede 4.000 tekstilarbejdere over hele landet, deltog arbejderne i Herning ikke. Grunden til dette skyldtes ikke fabrikkens

---

¹⁴² Knudsen, 1999, s. 198ff.

¹⁴³ Tjørnehøj, 1998, s. 288ff.

¹⁴⁴ Hvor andet ikke er anført, stammer oplysningerne i kapitel 4 fra Herning afdelings fagforeningsforhandlingsprotokol 1905-1930 (privateje).

¹⁴⁵ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 1, 27/8-1896.

¹⁴⁶ *Textilarbejderen*, jubilæumsudgave 1910.

¹⁴⁷ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 2, 9/9-1897.

manglende medlemskab i Tekstilfabrikantforeningen, da Brdr. Lund blev indmeldt 1. juni 1905.¹⁴⁸ Arbejderne i Herning gav dog kollegaerne deres fulde støtte ved at stemme enstemmigt for en sanktionering af arbejdsnedlæggelsen, men deltage ville de ikke.¹⁴⁹ I oktober var hovedbestyrelsesmedlem A. Andersen i byen, hvor han holdt foredrag og påviste vigtigheden af at føre denne strejke, men afdelingen gik heller ikke af denne grund med i kampen.¹⁵⁰ Da strejken afsluttedes i december med forholdsvis gode resultater til arbejderne, betød det, at afdelingen på den ene side havde holdt sig uden for kampen og på den anden side, at de alligevel fik lov til at nyde godt af de resultater, kampen førte med sig. Imens de øvrige tekstilarbejdere strejkede, valgte afdelingen i Herning at forberede sin egen lønkamp mod Brdr. Lund, som de begyndte forhandlinger med i begyndelsen af 1906. Det blev intense forhandlinger, der endte med et positivt resultat for arbejderne. Brdr. Lunds oprindelige priskurantforslag blev forkastet, og da fabrikanterne et halvt år tidligere var blevet medlem af Tekstilfabrikantforeningen, var de nødsaget til at følge dennes overenskomst med Dansk Tekstilarbejderforbund, hvilket betød betydelige procentforhøjelser i lønnen, eftersom medlemmerne i Tekstilfabrikantforeningen betalte en højere løn end det forslag, Brdr. Lund oprindeligt havde tilbudt arbejderne.

Efter forhandlingerne i 1906 oplevede afdelingen nogle rolige år, der blev brudt i 1910/11 i forbindelse med lønforhandlinger. Især 1910 blev et travlt år, hvor der ud over bestyrelsesmøder, to ordinære generalforsamlinger samtidig blev afholdt 11 ekstraordinære generalforsamlinger. Forhandlingerne endte med et acceptabelt resultat for arbejderne, da man efter mange møder med fabrikanterne enedes om en ny priskurant, der ikke gav en lønreduktion til arbejderne.

I de første mange år drejede de behandlede sager og forhandlinger sig kun om en enkelt virksomhed, nemlig Brdr. Lunds Fabrik, der i forhandlingsprotokollen blot omtaltes som ”fabrikken”. Først i 1915 blev en arbejder, der ikke var ansat på ”fabrikken” medlem af fagforeningen.¹⁵¹ Han kom i stedet fra trikotagefabrikken Truelsen og Søn. Det var dog først i 1918, at tekstilarbejdere fra de øvrige fabrikker i byen for alvor begyndte at indmelde sig i fagforeningen.

---

¹⁴⁸ Christensen, 1945, bilag XV.

¹⁴⁹ Privateje: Forhandlingsprotokol, 17/6-1905.

¹⁵⁰ *Herning Social-Demokrat*, 16/10-1905.

¹⁵¹ I 1908 var 14 personer fra nabobyen Hammerum dog blevet medlem af fagforeningen i Herning, men disse meldte sig meget hurtigt ud igen.

I 1921 kunne afdelingen fejre 25 års jubilæum, hvilket skete med kaffebord, koncert og humoristisk oplæsning. Det var stilhed før stormen, idet 1922 blev indledt med en lockout af tekstilarbejderne i Herning og resten af landet, eftersom de havde forkastet et overenskomstforslag. Lockouten trådte i kraft den 14. februar og omfattede 266 tekstilarbejdere i Herning.¹⁵² Den afsluttedes først i midten af april, hvilket betød en hård tid for tekstilarbejderne. De første uger havde man endnu ikke modtaget lockout-understøttelse fra forbundet, så det hjalp betydeligt, da afdelingen den 28. februar modtog 3.000 kr., som man havde til gode hos forbundet. Beløbet blev fordelt mellem medlemmerne med 15 kr. til hver. Resultatet af de 9 ugers kamp blev en lønreduktion, dog ikke på de 35-40 % som arbejdsgivernes første udspil havde lydt på, og samtidig lykkedes det arbejderne at opretholde 8-timersdagen,¹⁵³ som arbejderne over hele landet havde fået tilkæmpet sig i 1919, og som første gang nævnes indført i Herning i december 1919 på Hebsgaards Fabrik.¹⁵⁴

Lockouten i 1922 efterfulgtes af endnu en i 1925, der ligeledes omfattede tekstilarbejderne i hele landet. Den begyndte i april, hvor fabrikanterne denne gang forkastede et overenskomstforslag, som tekstilarbejderne ellers havde vedtaget, og fortsatte frem til 1. juni, hvor et nyt forslag blev vedtaget af begge parter. Resultatet af kampen nævnes ikke i forhandlingsprotokollen fra Herning, men på landsplan opnåede tekstilarbejderne et forlig, der bevarede status quo. Afdelingen havde i første omgang stemt for at udsende 2. strejkevarsel, men stemte næsten enstemmigt for forligsmandens forslag i marts efter anbefaling fra forbundet, da stemningen i afdelingen ikke var for en lønkamp. Et medlem udtrykte, at "...det var bedre at vedtage det [overenskomstforslaget] end komme ud i en stor Lønkamp."¹⁵⁵ Under lockouten støttede afdelingen sine medlemmer ved at udbetale 5 kr. ekstra til hvert medlem som tillægshjælp til den ordinære understøttelse. Da regnskabet efterfølgende blev gjort op, havde lockouten kostet foreningskassen 6.258,11 kr. i udbetalt understøttelse til medlemmerne.¹⁵⁶

I slutningen af 1910'erne og begyndelsen af 1920'erne begyndte arbejderne på de øvrige tekstilfabrikker i Herning for alvor at lade sig organisere. 50 arbejdere fra Truelsen og Søn indmeldte sig i 1918, og året efter begyndte flere af de mindre tekstilfabrikkers arbejdere at melde sig ind. Disse indmeldelser førte i mange tilfælde til arbejdsstandsninger fra

---

¹⁵² ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 210, læg 4a, 1922.

¹⁵³ Tjørnehøj, 1998, s. 243.

¹⁵⁴ Privateje: Forhandlingsprotokol, 8/12-1919.

¹⁵⁵ Privateje: Forhandlingsprotokol, 25/2-1925 og 18/3-1925.

¹⁵⁶ Privateje: Forhandlingsprotokol, 28/10-1925.

arbejdernes side, idet mange af fabrikanterne ikke var villige til at forhandle en overenskomst med fagforeningen, eller også kunne de to parter ikke blive enige om en aftale. Fabrikanterne var i mange tilfælde ikke parate til at lade fagforeningen diktere en overenskomst og ønskede ingen indblanding fra hverken fagforeningen eller arbejdernes side. De mange indmeldelser fra Truelsen og Søn i 1918 førte dog ikke til nogen strejke på trods af fabrikantens forsøg på at få fagforeningen ud af sin fabrik. Bl.a. udbetalte fabrikanten 200-300 kr. i dyrtidstillæg til hver arbejder, som førte til, at en del udmeldte sig af fagforeningen, hvilket afdelingen mente, skete efter påvirkning fra ledelsen. Hvis arbejderne ønskede dyrtidstillægget, var den skjulte hentydning, at de måtte opgive fagforeningen. Ved et senere møde enedes parterne dog om, at firmaet ikke måtte lægge arbejderne hindringer i vejen mht. at lade sig organisere, hvorefter vi ikke hører mere til denne sag.¹⁵⁷

På de mindre fabrikker havde fabrikanterne derimod en meget større modvilje og kampgejst mod fagforeningen og gik ofte længere i forsøget på at holde fagforeningen væk fra deres fabrikker. Baggrunden kan være, at de mindre fabrikker ikke var så pengestærke og ville miste en stor indtjening ved at skulle hæve lønningerne, hvorimod en fabrik som Truelsen og Søn har været solidt funderet i slutningen af 1910'erne og derfor har haft råd til at hæve lønningerne. Det første sted, hvor forhandlinger mellem fagforening og fabrikant førte til arbejdsstandsning, var på trikotagefabrikken Niels Krøjgaard i 1919.¹⁵⁸ Strejken varede dog ikke længere end 3½ dag, hvorefter man blev enige om en overenskomst for fabrikkens arbejdere. I starten af 1920'erne fortsatte disse små arbejdsstandsninger på forskellige fabrikker, efterhånden som arbejderne de forskellige steder lod sig organisere. Strejkerne var dog altid kortvarige, idet fabrikanterne valgte at indgå overenskomster med fagforeningen.¹⁵⁹

Den sene organisering af mange mindre fabrikker var ikke usædvanlig. Også andre steder i landet opnåede fagforeningerne først sent en organisering af arbejderne på disse fabrikker samt en overenskomst med fabrikanterne. Fx i Odense, hvor arbejderne på 4 tekstilfabrikker først indmeldte sig i fagforeningen i 1918 efter en del agitationsmøder.¹⁶⁰ Det betød, at mange fagforeninger fik en stor arbejdsbyrde i begyndelsen af 1920'erne pga. de mange forhandlinger, der skulle føres på forskellige fabrikker. Dette ses også i Herning, hvor medlemmerne på flere generalforsamlinger skulle tage stilling til udbetaling af gratialer.

---

¹⁵⁷ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 42, 31/12-1918 og 3/1-1919.

¹⁵⁸ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 46, uden datering.

¹⁵⁹ Strejkerne fandt sted på fabrikkerne S. Hebsgaard, Møller Christensen, Elias G. Jensen og Co. og A. Jepsen.

¹⁶⁰ Christensen, 1985, s. 41.

Således i 1920, hvor formanden fik 100 kr. ekstra i løn pga. det store arbejde, han havde gjort i det forløbne år,¹⁶¹ og i 1923, hvor de bestyrelsesmedlemmer, der havde arbejdet i udvalg vedrørende diverse forhandlinger med forskellige fabrikker, fik udbetalt 25 kr. hver for deres ekstra arbejde.¹⁶² I perioden fra 1920 til 1923 førte afdelingen forhandlinger med 10 forskellige fabrikker,¹⁶³ som i halvdelen af tilfældene førte til arbejdsstandsninger grundet uenigheder i forhandlingerne eller pga. fabrikanternes manglende overholdelse af de vedtagne overenskomster.

De sidste år op til 1930 var præget af stor arbejdsløshed inden for tekstilfaget, hvilket var kendetegnende for hele landet. Perioden gennem 1920erne var generelt dårlig for tekstilindustrien, hvilket kan aflæses i medlemstallet i fagforeningen. I Herning faldt tallet fra 281 medlemmer i 1922 til 245 i 1927.¹⁶⁴ Den samme tendens var gældende på landsplan, idet antallet af organiserede i 1919 var 11.375, mens dette tal i 1925 var faldet til 10.098.¹⁶⁵ Samtidig lå arbejdsløshedsprocenten i Herning i 1921 allerede på 14 %, ¹⁶⁶ et tal der er steget yderligere op gennem 1920erne. Ellers var situationen rolig gennem årtiet, og man stoppede ikke fornøjelserne pga. nedgangstiderne. I 1926 forhørte formanden sig om, hvorvidt medlemmerne ønskede at afholde den årlige stiftelsesfest, da det normalt ikke kunne gøres uden at give underskud, og at de altid kunne få brug for pengene til vigtigere ting, men medlemmerne stemte for, at festen skulle afholdes, og det blev den.¹⁶⁷

4.3 Kvindernes organisering og repræsentation i afdelingen

Tekstilindustrien på landsplan beskæftigede overvejende kvinder, hvilket ses i tabel 4. Derfor skal det i det følgende undersøges, hvorvidt kvinderne dominerede fagforeningen i Herning. De eksisterende kilder fortæller ikke, at nogen kvinder var med i fagforeningens oprettelsesfase, og generelt viser undersøgelsen, at der har været færre kvindelige medlemmer

---

¹⁶¹ Privateje: Forhandlingsprotokol, 15/10-1920.

¹⁶² Privateje: Forhandlingsprotokol, 20/4-1923.

¹⁶³ Disse fabrikker var Niels Krøjgaard, Adolf Loch, S. Hebsgaard, Herning Mekaniske Væveri, Elias G. Jensen og Co., Frandsen og Kampmann, Møller Christensen, Brdr. Kildsgaards Linnedfabrik, Strikkeriet Nielsen og A. Jepsen.

¹⁶⁴ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 210, læg 4a, 1922. Privateje: Forhandlingsprotokol, 11/5-1927.

¹⁶⁵ J.J. Møller, 1924, bilag. Geisler, 1981, s. 76.

¹⁶⁶ Folketællingen 1921 har noteret, hvilke personer, der har været arbejdsløse på tællingstidspunktet.

¹⁶⁷ Privateje: Forhandlingsprotokol, 11/6-1926.

end mandlige i fagforeningen, hvilket skyldtes, at kvinderne af flere grunde, som fx lønforhold, civilstatus og arbejdssted, ikke lod sig organisere i første omgang.

Tabel 4. Arbejdernes fordeling i tekstilindustrien på landsplan

	1897	1906	1914	1925
Samlet antal arbejdere	12.533	14.289	13.728	11.146
Heraf kvinder	7.782	9.269	9.706	7.644

Kilde: Geisler, 1979, bilag 2.

For det første tjente kvinderne betydelig mindre end mændene. I overenskomsten mellem Tekstilfabrikantforeningen og Dansk Tekstilarbejderforbund fra 1911 var den ugentlige arbejds løn for uøvede nyansatte mænd 17,50 kr., mens kvinderne ved antagelsen fik 9,50 kr. om ugen.¹⁶⁸ Dermed var det simpelthen sværere for en kvinde at få råd til betale fagforeningskontingentet, end det var for en mandlig kollega.

For det andet valgte mange gifte kvindelige tekstilarbejdere fagforeningen fra, da de ikke har haft behovet, eftersom manden var medlem eller på grund af, at der ikke har været penge nok til at betale to kontingenter, hvis økonomien skulle hænge sammen.

For det tredje har en stor del af de kvindelige tekstilarbejdere været hjemmearbejdende, hvorved de ikke har haft megen kontakt til andre tekstilarbejdere i modsætning til de kvinder, der arbejdede direkte på fabrikkerne, som derved havde lettere ved at organisere sig. Problemet var samtidig i de første mange år, at fagforeningen ikke kunne gøre så meget for de hjemmearbejdende. I 1919 klagedes der fx over, at hjemmearbejdere ikke kom i betragtning til dyrtidshjælp og andre goder.¹⁶⁹ Så de mange hjemmearbejdende kvinder har haft for lidt ud af at stå i fagforening. Hertil kommer samtidig, at for en del af de hjemmearbejdende har arbejdet kun været tænkt som en biindtægt til mandens indtjening eller som en ekstra indkomst til alderdoms- eller fattigdomsunderstøttelsen, hvorved de ikke har haft den samme

¹⁶⁸ Se bilag II.

¹⁶⁹ Privateje: Forhandlingsprotokol, 3/10-1919.

interesse i at organisere sig som de kvinder, hvor arbejdet var en egentlig erhvervsbeskæftigelse, der skulle forsørge en familie.

På trods af disse forhindringer involverede kvinderne i Herning sig alligevel i fagforeningen. På grund af den manglende protokol fra de første år kan organiseringen i denne periode ikke fastslås, men i perioden 1905-1930 var der 31 gange, hvor kvinder var repræsenteret i fagforeningens bestyrelse. Der var dog mange gengangere heriblandt, hvilket betyder, at der reelt kun var 17 forskellige kvinder repræsenteret gennem perioden. Fem kvinder var engageret i bestyrelsen i årene 1905-07, mens 12 var i perioden 1917-29. Det betyder, at der har været en længere periode, hvor kvinderne ikke har været repræsenteret i bestyrelsen. I forhandlingsprotokollen er det svært at se, hvorvidt dette skyldes, at ingen kvinder ønskede at opstille, eller at de fik for få stemmer. Det tyder dog på, at kvinderne simpelthen ikke mødte op til generalforsamlingerne, idet formanden ved den ordinære generalforsamling den 25. oktober 1914 beklagede, at der aldrig var kvinder til stede ved møderne. Samtidig klages der over den generelle tilslutning til møderne blandt medlemmerne i 1909, hvor det var blevet en kendsgerning, at medlemmernes interesse i møderne var aftagende.¹⁷⁰ Til samme møde var der formandsvalg, hvor de to opstillede kandidater tilsammen fik blot 16 stemmer, så mange fremmødte har der ikke været, da medlemstallet på dette tidspunkt var knap 100.¹⁷¹ Og tendensen var gældende ved en lang række møder i perioden 1909 til 1920.

Heller ikke de forskellige nedsatte udvalg havde mange kvinder med. Kun 10 gange lod kvinder sig repræsentere i udvalg gennem hele perioden fra 1905-30. Denne deltagelse betød dog, at 10 nye kvinder engagerede sig i fagforeningen, så i alt 27 kvinder i perioden 1905-30 involverede sig i fagforeningsarbejde. Der har dog kun været tale om arbejde i enten bestyrelsen eller diverse udvalg. Kvinder besad på intet tidspunkt posten som formand, kasserer, revisor eller næstformand. Heller ikke på noget tidspunkt stillede de op eller blev foreslået til en sådan post. Det lader til, at kvinderne har været ønsket i fagforeningen, men dog kun til en vis grænse. De kunne vælges til bestyrelsen, men ikke til nogen af de større og mere ansvarsfulde poster. Baggrunden til manglen på kvinder på disse poster og de få kvinder generelt til møderne kunne desuden skyldes kvindernes manglende interesse for fagforeningsarbejdet og manglende tid. Modsat mændene havde en del kvinder i princippet to job. For det første som tekstilarbejdere og for det andet som hustru og moder. Det var

---

¹⁷⁰ Privateje: Forhandlingsprotokol 19/5-1909.

¹⁷¹ Privateje: Forhandlingsprotokol 8/2-1908 og 15/6-1909.

udelukkende kvinderne, der passede hjemmet, også selv om de samtidig var udearbejdende. Dermed havde kvinderne langt mindre fritid end mændene, hvilket kan have afholdt dem fra det ekstra arbejde i fagforeningen. Ikke før 1984 valgtes den første kvindelige formand i afdelingen, mens den første kvindelige kasserer valgtes to år senere.¹⁷²

Det generelle billede af kvindernes organisering i Dansk Tekstilarbejderforbund viser, at kvinderne udgjorde flertallet af tekstilarbejdere, men at deres organisationsprocent i hele perioden lå under mændenes samtidig med, at de var langsommere til at organisere sig, hvilket ses i tabel 5. Samtidig var kvindernes repræsentation i afdelingernes ledelse meget lig situationen i Herning, dvs. at kvinderne var underrepræsenterede. Dog skilte nogle få afdelinger sig ud. I Aalborg havde man fx 5 kvindelige næstformænd, en kvindelig kasserer og en kvindelig sekretær i perioden op til 1930.¹⁷³

Tabel 5. Medlemsorganisation i Dansk Tekstilarbejderforbund 1897-1925

	MÆND			KVINDER		
	org.	uorg.	org. pct.	org.	uorg.	org. pct.
1897	1140	3004	27,51	760	6879	9,95
1906	1803	2601	40,94	1887	6511	22,47
1914	2321	1584	59,44	3113	6397	32,73
1919	3984	311	92,76	7391	3070	70,65
1925	3373	129	96,32	6725	919	87,98

Kilde: Geisler, 1981, s. 76.

4.4 Fagforeningens opgaver

Fagforeningen betød en forandring i både tekstilarbejderens fritids- og arbejdsliv, idet den varetog en lang række opgaver, der fik stor betydning for tekstilarbejderen. I det følgende skal

¹⁷² Nielsen, 1996, s. 83f.

¹⁷³ Geisler, 1981, s. 83f.

foreningens opgaver klarlægges, hvorefter det skal undersøges, hvilken betydning disse opgaver fik for arbejderen.

Fagforeningen og arbejderbevægelsens vigtigste og helt grundlæggende opgave var at varetage arbejdernes interesser, hvilket skete gennem forhandlinger med de forskellige fabrikker, hvor man forsøgte at hæve lønnen, forbedre arbejdsmiljøet og nedsætte arbejdstiden. Denne opgave var fremtrædende gennem hele perioden, men det var især i fagforeningens første år, at dette stod øverst på dagsordenen. Fabrikkerne havde før fagforeningens oprettelse enerådigt kunnet bestemme arbejdsforholdene, og derfor er det klart, at fabrikkerne har modarbejdet fagforeningen, da de ikke har været vant til, at andre har haft muligheden for at blande sig. Som mange andre fabrikker har også Brdr. Lund forsøgt at ødelægge fagforeningen ved først og fremmest at afholde arbejderne fra at blive medlem. Ved forhandlingerne om en ny overenskomst i 1899 var et af kravene fra Brdr. Lund, at fagforeningen skulle udstøde medlemmer efter deres ordre, og en regel på fabrikken har været, at arbejderne skulle kontrollere hinanden og meddele fabrikkerne, når der skete noget forkert.¹⁷⁴ Dette har været en klar modarbejdelse fra Brdr. Lunds side med det formål at få fjernet fagforeningen og sammenholdet arbejderne i mellem. Gennem årene gjorde Brdr. Lund yderligere modstand, men på trods af dette lader det til, at de samtidig har været til at forhandle med, da kilderne ikke nævner noget om arbejdsstandsning eller lockout i forbindelse med Brdr. Lunds Fabrik før 1920'erne, hvor de to store landsdækkende lockouts fandt sted. Brdr. Lund tænkte desuden på deres arbejdere under 1. verdenskrig, hvor fabrikken donerede 2000 kr. årligt til fagforeningen til fordeling blandt arbejderne.¹⁷⁵

Arbejdsgivernes modstand har krævet meget af fagforeningens tid i begyndelsen og dermed også meget af medlemmernes i forvejen sparsomme fritid, hvilket var både positivt og negativt for tekstilarbejderne. Det negative bestod i det faktum, at arbejderne især i fagforeningens begyndelse havde meget lidt fritid. Med en arbejdsdag fra kl. 6 til 19 og kun fri om søndagen, betød medlemskab af fagforeningen, at den sparsomme fritid ofte blev inddraget til bestyrelsesmøder, generalforsamlinger og forhandlinger med fabrikkerne. Det positive islæt var, at arbejderne fik skabt et internt sammenhold, der gav venskab og kollegial støtte samt, at medlemskabet gav mulighed for en række oplevelser med de øvrige medlemmer og familien, når fagforeningen arrangerede udflugter og festlige sammenkomster.

---

¹⁷⁴ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 2, uden datering.

¹⁷⁵ Privateje: Forhandlingsprotokol, 22/12-1915, 21/12-1916, 20/12-1917 og 2/12-1918.

Efterhånden som fabrikanterne indså, at fagforeningen var kommet for at blive, blev der mere roligt, og samtidig fik afdelingen flere penge i kassen, hvilket betød, at der lanceredes nye opgaver for fagforeningen. Et medlem foreslog ved generalforsamlingen d. 19. april 1911 oprettelsen af en fornøjelseskasse, hvilket vedtoges. Baggrunden til forslaget skyldtes dog ikke udelukkende ønsket om at have flere penge til at afholde fester, udflugter m.v. for, men var lige så meget en måde at holde de penge, der tjentes på afdelingens maskerader og andre festivitas, væk fra forbundets kasse, som det ikke ansås for rimeligt, at forbundet skulle have del i. Allerede inden oprettelsen af fornøjelseskassen var fagforeningen dog involveret i sociale arrangementer i form af årlige juletræsfester, stiftelsesfester, sommerudflugter, baller m.v. Især i begyndelsen fungerede en del af arrangementerne som indsamling af penge til kassen, men efterhånden blev det ren og skær fornøjelse for medlemmerne, idet foreningen ikke længere stilede efter et overskud, men i stedet lod medlemmerne betale for festen til en lav pris, hvorefter foreningens kasse dækkede underskuddet. Denne måde at bringe medlemmerne sammen på var bestemt ikke en unik idé, som afdelingen i Herning havde fundet på. Sådanne former for sammenkomster fandt sted i de fleste fagforeninger. Fx afholdt afdelingen i Vejle en årlig juletræsfest for børnene med efterfølgende bal for de voksne, nøjagtig som i Herning.¹⁷⁶

Kampen mod arbejdsgiverne fortsatte dog på trods af selskabelighederne og forblev en stor opgave for fagforeningen, idet denne fungerede som en klageinstitution, hvor medlemmerne kunne fremsætte deres klager, som bestyrelsen derefter kunne påtale over for fabrikanten, eller de kunne sætte sig i forbindelse med forbundet, hvis problemet ikke kunne magtes af afdelingen, eller hvis man ikke kunne opnå enighed med fabrikanten. En del klager fra arbejderne omhandlede arbejdsforholdene på fabrikken. På generalforsamlingen den 28. juli 1908 bad væverne fagforeningen om hjælp til at påtale manglende varmerør og ventilation i væveriet, da arbejdernes egne henvendelser til ledelsen ikke havde givet resultat. Bestyrelsens påtale har dog heller ikke givet resultat, da problemet atter var på dagsordenen i oktober samme år.¹⁷⁷ Andre klager var mere omfattende og kunne ikke klares med en påtale. I januar 1912 klagede en del medlemmer over et nyt materiale, som de mente, Brdr. Lund betalte forkert løn for. Fabrikanterne holdt på deres, og arbejderne kom ingen vegne, hvorefter de bad fagforeningen om hjælp, hvilket førte til, at forbundet blev involveret, da heller ikke afdelingen kunne snakke sig tilrette med fabrikanterne. Hvordan sagen endte, vides ikke.

---

¹⁷⁶ Hansen, 1996, s. 76.

¹⁷⁷ Privateje: Forhandlingsprotokol, 14/10-1908.

Korrespondancen nævner ikke noget resultat, og forhandlingsprotokollen omtaler blot en forhandling, der har fundet sted, men nævner heller ikke resultatet.¹⁷⁸

Fagforeningen var ligeledes med i forhandlingerne med fabrikanterne om priskuranter og generelle overenskomster. Disse forhandlinger førte nogle år til, at uenigheder mellem parterne endte i strejke eller lockout. I sådanne tilfælde mistede arbejderne sin indtægt, og her var fagforeningens opgave at hjælpe økonomisk, så arbejderne kunne klare sig og ikke overgav sig til arbejdsgiverens betingelser, fordi pågældende manglede penge til at forsørge sig selv og en evt. familie. En arbejdsløshedskasse blev desuden oprettet inden for forbundet i 1907, men også før den tid støttede afdelingen sine medlemmer og kollegaer i andre afdelinger økonomisk. Et medlem, der i 1905 var kommet til skade på arbejdet, fik eftergivet sin restance til fagforeningen,¹⁷⁹ mens afdelingen ved den store strejke i tekstilfaget i 1905 blandt andet støttede de strejkende ved at hæve deres eget kontingent til forbundet. Medlemmer med en indtægt på over 15 kr. blev hævet med 1 kr. og medlemmer med indtægter under 15 kr. med 50 øre.¹⁸⁰

Fagforeningens økonomiske hjælp til medlemmerne betød, at arbejderne ikke længere var bundet til deres arbejdsgiver på samme måde som tidligere. De kunne bedre klare sig på deres egne vilkår, når de vidste, at de ved fx arbejdsløshed kunne forvente at få en økonomisk håndsrækning fra arbejdsløshedskassen eller ekstra hjælp fra fagforeningens lokale kasse i tilfælde af andre uforudsete hændelser. Dette betød samtidig, at de stod bedre i kampen mod arbejdsgiveren, der ikke længere kunne afholde arbejderne fra at gå i strejke, da fagforeningen støttede dem økonomisk.

Selvom fagforeningens vigtigste opgave var at varetage arbejderne interesser, så havde fagforeningen en anden vigtig opgave, der i høj grad var med til at styrke kampen for arbejderne interesser. Helt overordnet ønskede fagforeningen i Herning, men også forbundet, at få samtlige arbejdere organiseret. Jo flere arbejdere, der stod i fagforening, jo bedre stod man i en forhandling med fabrikanterne. Uorganiserede arbejdere trykkede derimod lønnen og gav fabrikanten mulighed for at holde sin fabrik kørende under strejker og lockouts. Derfor havde afdelingen i Herning en interesse i at få organiseret så mange arbejdere som muligt. Den første opgave drejede sig udelukkende om Brdr. Lunds Fabrik, hvor det i april 1909 meddeltes på generalforsamlingen, at samtlige arbejdere her var organiseret. Herefter

---

¹⁷⁸ Privateje: Forhandlingsprotokol, 12/4-1912.

¹⁷⁹ Privateje: Forhandlingsprotokol, 30/9-1905.

¹⁸⁰ Privateje: Forhandlingsprotokol, 14/7-1905.

begyndte fagforeningen for alvor at agitere på andre fabrikker og sågar i andre byer. Allerede i april 1907 var et agitationsmøde arrangeret i nabobyen Hammerum, hvilket betød, at 14 medlemmer fra byen taltes i Herning-afdelingen i 1908.

Afdelingen i Herning havde dog et stort arbejde foran sig, hvis samtlige arbejdere i byen skulle organiseres. Samtidig var der intern modstand mod optagelse af nye medlemmer. I 1918, da en del nye medlemmer blev optaget i fagforeningen, mente nogle af de ”gamle” medlemmer, at det var urimeligt, at nye medlemmer kunne optages og dermed nyde samme rettigheder som de gamle medlemmer i tilfælde af arbejdsløshed. Dette synspunkt blev dog ikke delt af alle. Som Chr. Jensen, der var en af stifterne af fagforeningen, udtrykte det, så var denne modstand ”helt imod vort Formaal og at vi skulde se at faa saa mange Medlemmer som mulig.”¹⁸¹ De nye medlemmer blev da også optaget, og blot få måneder senere indmeldte yderligere 50 trikotagearbejdere fra Truelsen og Søn sig. Organiseringen var for alvor i gang.

4.5 Fagforeningens betydning i arbejderens hverdag

Fagforeningens opgave med at tilkæmpe bedre arbejdsforhold til arbejderne og de resultater, der kom ud af forhandlinger med fabrikanterne, betød i stigende grad, at arbejderne fik mere selvtillid. Arbejderen begyndte at tro på sig selv og turde i højere grad at stille krav om et bedre liv og en bedre økonomisk situation. Man ønskede en hverdag uden den konstante kamp for overlevelse. Før fagforeningen blev oprettet i Herning, levede arbejderne i høj grad på arbejdsgiverens nåde, for uden arbejde havde man ingen indkomst, da offentlig understøttelse, som vi kender det i dag, ikke fandtes. I 1885 kunne Herning Folkeblad meddele, at en fabriksarbejder under sit arbejde havde mistet en tommelfinger.¹⁸² Han blev derfor uarbejdsdygtig i en længere periode, og med kone og tre børn at forsørge var det en svær situation, da familien pludselig stod uden faderens indtægt. Avisen opfordrede byens borgere til at gøre en god gerning og yde familien hjælp. Fabrikken lod mandens plads stå åben, indtil han atter kunne vende tilbage, men ellers var der ingen hjælp at hente fra denne kant. I dette tilfælde betød en simpel ulykke en hård kamp for den udsatte familie, da hovedindtægten, og måske den eneste indtægt, gik tabt i en længere periode. Derfor var det

---

¹⁸¹ Privateje: Forhandlingsprotokol, 10/9-1918.

¹⁸² *Herning Folkeblad*, 13/7-1885.

nødvendigt med godgørenhed, hvis familien skulle klare sig igennem krisen uden at ty til fattighjælp.

På dette tidspunkt fandtes ingen offentlig hjælp, som vi kender det i dag, så fik man brug for en hjælpende hånd, kunne denne kun komme fra arbejdsgiveren, fattigvæsenet eller som en almisse. Modtog man fattighjælp, mistede modtageren visse rettigheder som fx rådigheden over egne ejendele, modtageren blev bundet til forsørgelseskommunen, vedkommende måtte ikke gifte sig uden tilladelse, man mistede sin stemmeret, og adgangen til alderdomsunderstøttelse var betinget af, at ansøgeren ikke havde modtaget fattighjælp de sidste 10 år, før begæringen fremsattes.¹⁸³ På samme måde havde fabrikanten ofte en bagtanke med sin hjælpsomhed, som fx at gøre arbejderen afhængig af sig og på den måde kue ham og afholde ham fra at gøre modstand mod fx arbejdsforholdene. I et brev fra afdelingens formand til forbundet i 1911 skrives der netop, at ”man ikke tidligere altid har forlangt sin Ret...”.¹⁸⁴ Dette afhængighedsforhold har haft en stærk indvirkning på arbejderne og afholdt en del fra at indmelde sig i fagforeningen de første år. Men efterhånden som fagforeningens arbejde begyndte at vise resultater, og selve foreningen blev bæredygtig i byen, blev flere og flere arbejdere uafhængige af arbejdsgiveren og fik dermed en større kontrol over sit eget liv. Fagforeningens økonomiske bistand og kollegaernes støtte og sammenhold gav bedre betingelser for den enkelte arbejders lyst til at kæmpe for et bedre arbejdsliv. Afhængigheden til arbejdsgiveren blev efter fagforeningens oprettelse mindre, hvilket ses i vedtagelsen af en overenskomst i 1897, hvormed fagforeningen viste, at det ikke længere var arbejdsgiveren, der afgjorde alt, men at arbejderen havde sine rettigheder, som fagforeningen kunne hjælpe med at få overholdt. Især i begyndelsen af 1920erne, hvor der var talrige overenskomstforhandlinger med nye fabrikker, begyndte arbejderne for alvor at vise, at de havde lært, hvad deres ret var, og at de selv kunne være med til at bestemme, hvordan deres arbejdsforhold skulle være. Det skulle ikke længere afgøres enerådigt af arbejdsgiveren.

Fagforeningens arbejde med at forbedre arbejderne arbejdsvilkår og i det hele taget det sammenhold og den solidaritet, som fagforeningen arbejdede for, betød at arbejderne i stigende grad identificerede sig med hinanden. Fagforeningen dannede ramme om en arbejderkultur og et arbejderliv, som alle arbejdere, uanset erhverv, havde tilfælles. Udbygningen af politiske, faglige, kooperative, kulturelle og selskabelige arrangementer inden for fagforeningen betød, at arbejderbevægelsen dannede ramme om en ny alternativ

---

¹⁸³ Krieger, 1906, § 1, 16, 38 og 42.

¹⁸⁴ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 22, 8/6-1911.

livsform. Gennem fagforeningen skabtes et fællesskab indadtil, der gav den enkelte arbejder en række identifikationsmuligheder. Den omfattende forenings- og mødeaktivitet førte til, at en særlig ”arbejderbevægelseskultur” opstod, hvortil der knyttede sig en række aktiviteter, værdinormer, politisk-ideologiske udtryk osv.¹⁸⁵ Denne nye ”kultur” sås ganske tydeligt i fagforeningens arbejde.

I Herning ses et tydeligt forsøg på fra både forbundet og afdelingens side at give arbejderne en samhørighed, der skulle binde dem sammen. Det er helt klart, at arbejderne, indtil fagforeningens oprettelse i byen, ikke har praktiseret fællesskabet på arbejdspladsen på samme måde, som fagforeningen gjorde det. En af de vigtigste ideer inden for arbejderbevægelsen var netop solidaritet og fællesskabsfølelse blandt arbejderne i hele landet som en gruppe, der skulle stå i modsætning til kapitalisterne og arbejdsgiverne. Uden solidaritet arbejderne imellem ville fagbevægelsen få det svært, og arbejdsgiverne ville nemmere kunne fastholde deres greb om arbejderne. Derfor forsøgte arbejderbevægelsen i høj grad at lære arbejderne dette. I Herning var det gentagende gange et emne blandt medlemmerne. Især i fagforeningens begyndelse, hvor begrebet var helt nyt for arbejderne. Sætninger, som ”...at staa Ryg mod Ryg og Skulder mod Skulder...”, ”...sluttede os tættere og tættere sammen...” og ”...holde sammen paa Organisationen...”,¹⁸⁶ refereredes ofte i afdelingens forhandlingsprotokol ved møderne de første år, eftersom medlemmerne endnu ikke havde accepteret og forstået den nye arbejderkultur og de normer, der fulgte med. Dette skete dog gradvist, og efter lockouten i 1922 roste formanden i Herning medlemmerne for deres gode sammenhold.¹⁸⁷ Arbejderne lærte at være solidariske både i og uden for kamp. Fx hjalp afdelingen sine kollegaer i Sverige, der var lockoutede, ved at donere 100 kr.¹⁸⁸ Ligeledes hjalp de også finske, norske og engelske arbejdere med pengegaver. Solidariteten sås også i de forskellige kooperative foretagender, afdelingen oprettede gennem perioden.¹⁸⁹

Arbejderbevægelsens opbygning af en specifik arbejderkultur blev desuden manifesteret i bygningen af forsamlingshuse, hvori arbejderkulturen kunne komme til udtryk gennem forskellige arrangementer. I Herning gik tekstilarbejderne i 1918 med i bygningen af et forsamlingshus for byens ca. 700 organiserede arbejdere.¹⁹⁰ Det kostede afdelingen 1,50 kr.

---

¹⁸⁵ Andersen, 1985, s. 33f.

¹⁸⁶ Privateje: Forhandlingsprotokol, 12/5-1905, 13/5-1905 og 2/3-1906.

¹⁸⁷ Privateje: Forhandlingsprotokol, 21/4-1922.

¹⁸⁸ Privateje: Forhandlingsprotokol, 2/8-1909.

¹⁸⁹ Se afsnit 4.8, s. 90.

¹⁹⁰ Privateje: Forhandlingsprotokol, 22/5-1918.

pr. medlem i en 10-årig periode, samt 2 kr. fra hvert medlem det første år. Dermed viste tekstilarbejderne, at en decideret arbejderkultur var begyndt at blomstre i byen i og med, at de var villige til at bruge så mange penge over en lang årrække på et tidspunkt, hvor priserne var høje pga. 1. verdenskrig. De ønskede et sted, hvor de kunne være.

Fagforeningen i Herning opbyggede dermed en række værdinormer blandt tekstilarbejderne, som man ikke tidligere havde dyrket i særlig høj grad, og som bandt arbejderne sammen både i lokalområdet, men som samtidig gav en samhørighed med de øvrige arbejdere i Danmark og i udlandet. Fagforeningen udvidede den herningensiske arbejders horisont og betød et fællesskab, hvor arbejderen tidligere havde stået alene og gav dermed arbejderen en ny identitet. En identitet sammenbundet med tusindvis af andre arbejders.

4.6 Tekstilarbejdernes motiver bag medlemskabet i Dansk Tekstilarbejderforbund

Tekstilarbejderne i Herning dannede deres fagforening i 1896, og i perioden frem til 1930 fik afdelingen mere end 300 medlemmer. Spørgsmålet er, hvilke motiver der lå bag arbejdernes beslutning om at blive medlem af fagforeningen. Fagforeningen blev i perioden aldrig fuldt ud accepteret af alle fabrikanter, og derfor betød medlemskab i fagforeningen et pres på arbejderne, da arbejdsgiveren sjældent var interesseret i dens eksistens og som følge heraf konstant lagde arbejderne hindringer i vejen og gav direkte eller indirekte trusler om afskedigelse. Af den grund er det acceptabelt at tro, at motivet til indmeldelse i fagforeningen først og fremmest var fagligt. Arbejderne har virkelig ønsket en fagforening, der kunne forbedre arbejdsvilkårene, og af den grund har de været villige til at kæmpe for det, også selvom resultatet har været afskedigelse eller forfølgelse fra arbejdsgiverens side. I de følgende afsnit skal arbejdernes mulige bevæggrunde undersøges med det formål at forsøge at klarlægge, hvilket motiv(er) der har styret tekstilarbejderne i Herning til at indmelde sig i den lokale fagforening.

4.6.1 Faglig interesse

Det mest oplagte motiv til indmeldelse i fagforeninger er umiddelbart en simpel faglig interesse. Man forestiller sig i dag, at arbejderen havde en faglig kampgejst og en solidaritet over for arbejderbevægelsen, der gjorde kampen for bedre løn, arbejdstider og –forhold lettere, idet alle arbejderne stod samlet om samme sag med samme bevæggrund. Agitation ville ikke være nødvendig, og medlemmerne ville ikke melde sig ind og ud som forgodtbefindende. Det var denne motivation, forbundet gerne så hos alle tekstilarbejderne, men det lader dog ikke til, at en faglig interesse har ligget bag tekstilarbejdernes beslutning om at indmelde sig i fagforeningen.

Den solidaritet og faglig kampgejst, fagforeningen gerne så hos medlemmerne, var der ikke meget af i Herning. Især ikke i fagforeningens første år, hvor den faglige organisering var forholdsvis svag. For den enkelte arbejder kunne det være mere tillokkende at stå uden for den, af fabrikanterne, så forhadte fagforening. Forhandlingsprotokollen fortæller, at Chr. Jensen klagede over medlemmernes manglede forståelse for fagforeningen og samtidig påpegede nødvendigheden i at respektere hinanden, hvis man ønskede, at fabrikanterne eller andre skulle respektere fagforeningen.¹⁹¹ Solidariteten var manglende blandt medlemmerne, hvilket indikerer, at de først har skullet lære dette efter deres indmeldelse. Samtidig burde fremmødet og interessen for fagforeningen have været stor, hvis motivet bag indmeldelserne har været den faglige interesse og solidariteten med alle arbejdere. Fremmødet gennem perioden var dog langt fra tilfredsstillende ved hvert møde. Ofte påpegedes antallet af fremmødte som værende dårligt, og enkelte gange måtte man endog udskyde afstemninger af denne grund. Det forsøgtes med forskellige tiltag at få flere medlemmer til at deltage i møderne, men det har ikke hjulpet synderligt, da problemet nævnes med jævne mellemrum gennem hele perioden. Det er da også en skrøne at tro, at alle arbejdere på dette tidspunkt var fagligt bevidste. Generelt har der altid været tale om et aktivt mindretal, der varetog arbejdernes interesse i de forskellige fagforeninger. I de tilfælde, hvor der har været tale om massivt fremmøde ved generalforsamlinger eller møder, har der stort set altid været tale om større arbejdskampe eller andet, der har haft arbejdernes interesse. Et eksempel herpå er den ekstraordinære generalforsamling, der afholdtes 27. januar 1916, hvor medlemmerne skulle tage stilling til, hvorvidt forbundet skulle udsende 2. strejkevarsel, eftersom forbundet ikke

---

¹⁹¹ Privateje: Forhandlingsprotokol, ingen datering, da det er første side i protokollen, der er fortsat fra den forrige protokol. Udtalelsen stammer fra mødet, der kom umiddelbart før bestyrelsesmødet den 3/4-1905.

var tilfreds med det overenskomstforslag, der på daværende tidspunkt var fremlagt af Tekstilfabrikantforeningen. Afstemningen viser, at 69 medlemmer afgav deres stemme, hvilket svarer til, at ca. $\frac{3}{4}$ af medlemmerne var mødt op.

Aktive fagligt bevidste medlemmer fandtes dog i afdelingen, men de var også her i mindretal. En af de få, der virkelig lagde mange arbejdstimer og en stor interesse i fagforeningen, var Chr. Jensen, som menes at have været initiativtageren til oprettelsen af fagforeningen.¹⁹² Chr. Jensen var kun 21 år gammel i 1896, og da det har været et dristigt foretagende at stifte en ny fagforening i en lille by som Herning, må det betyde, at han virkelig har brændt for sagen, når han havde modet til at forsøge sig. Dette bekræftes gennem hele perioden, hvor hans store engagement i fagforeningen fortsatte. På grund af manglende kildemateriale fra fagforeningens start er det svært at fastslå hans præcise beskæftigelse i foreningen på dette tidspunkt, men han anses af Gunnar Jespersen for at have været afdelingens første formand, hvilket forekommer sandsynligt, hvis han samtidig har været initiativtageren, og det passer godt sammen med hans senere stærke engagement. Det kan ud fra forhandlingsprotokollen fastslås, at han var medlem af bestyrelsen fra 1912-14 og igen fra 1921-23. Året efter udnævntes han til formand, en post han besad helt frem til 1931.

Herudover har yderligere et par stykker haft et længerevarende engagement i afdelingen. Søren Christensen var kasserer i 6 år, og Julius Hansen besad samme post i 9 år. Posten som kasserer var tidskrævende, hvilket bl.a. ses på den løn, personen på denne post fik i forhold til formanden. I begyndelsen var lønnen stort set den samme for begge poster, men i 1920 steg kassererens løn fra 150 kr. årligt til 350 kr.¹⁹³ Formandens løn blev aldrig lige så høj, idet lønnen her fastsattes i både 1917 og 1923 til 100 kr. årligt.¹⁹⁴

Dermed har der været tale om enkelte medlemmer i afdelingen, der virkelig har haft en stærk faglig interesse. De første 15 medlemmer af fagforeningen har taget en stor chance i og med, at de oprettede fagforeningen, da de ikke vidste, hvordan Brdr. Lund ville reagere på initiativet. Det værste scenario var, at arbejderne blev afskediget på grund af deres indmeldelse og dermed mistede deres levebrød, hvilket var en katastrofe på dette tidspunkt, hvor der ingen offentlig hjælp eller støtte fandtes for arbejdsløse personer. Derfor har der ikke været mange, som har ønsket at risikere noget på grund af en faglig overbevisning, og dermed må der have ligget andre motiver bag arbejderne indmeldelse i fagforeningen.

---

¹⁹² Jespersen, 1976.

¹⁹³ Privateje: Forhandlingsprotokol, 15/10-1920.

¹⁹⁴ Privateje: Forhandlingsprotokol, 7/7-1917 og 20/4-1923.

4.6.2 Økonomisk understøttelse

Et andet motiv til indmeldelse i fagforeningen var arbejdernes økonomiske situation, der gennem hele perioden var usikker. Arbejdere, der blev arbejdsløse, syge eller på anden måde uarbejdsdygtig, havde på dette tidspunkt sjældent muligheden for nogen form for offentlig hjælp og har derfor haft det meget svært i sådanne tilfælde. Den eneste form for hjælp, der var til rådighed, var sygekasserne og fattighjælpen, sidstnævnte blev dog mere betragtet som en almisse, og der var stor skam i at modtage fattighjælpen samtidig med, at modtageren mistede visse rettigheder.¹⁹⁵ Sygekasserne var et frivilligt forsikringssystem, der først ved lov i 1892 fik statstilskud, hvis sygekassen var statsanerkendt. Anerkendelsen var betinget af, at der kun optoges ubemidlede medlemmer.¹⁹⁶ I Herning Folkeblad berettedes det i 1899, at en sygekasse var oprettet for arbejderne på Brdr. Lunds Fabrik,¹⁹⁷ så arbejderne her har haft muligheden for lidt hjælp i tilfælde af sygdom. Sygekassen nævnes dog ikke yderligere i kilderne, og avisen omtaler ikke en sygekasse igen før i 1913, hvor Tekstilarbejdernes Sygekasse søgte om tilskud fra kommunen og fik 100 kr.¹⁹⁸

Fagforeningerne ydede derimod økonomisk hjælp til sine medlemmer i tilfælde af arbejdsløshed, strejke eller andre tilfælde, hvor arbejderen mistede sin indtægt, hvilket sandsynligvis har betydet, at en del medlemmer har indmeldt sig alene af denne grund. Hvis man havde mulighed for at betale kontingentet, fik man samtidig en form for økonomisk sikkerhed. Fagforeningen fungerede på en måde som et lille socialt sikkerhedsnet i de meget usikre tider. Den økonomiske hjælp, fagforeningen kunne tilbyde i tilfælde af uforudsete hændelser, betød meget for arbejderne, der ellers ofte ikke var sikret på nogen måde. Den lokale afdeling var til eksempel solidarisk med sine medlemmer, hvis disse blev syge eller kom til skade. I 1907 blev en kollega syg, og fagforeningen vedtog at hjælpe ham økonomisk med 10 kr. fra kassen.¹⁹⁹ Og i 1905 kom et medlem til skade, hvorefter fagforeningen eftergav ham hans restancer som en hjælp til hans svære økonomiske situation.²⁰⁰

Fagforeningens økonomiske støtte blev ydet efter afdelingens eget skøn i hvert tilfælde, men dette ændredes i oktober 1907, da der under forbundet oprettedes en statsanerkendt

---

¹⁹⁵ Se afsnit 4.5, s. 74.

¹⁹⁶ Hansen, 1974, s. 80ff.

¹⁹⁷ *Herning Folkeblad*, 30/11-1899.

¹⁹⁸ *Herning Folkeblad*, 4/6-1913.

¹⁹⁹ Privateje: Forhandlingsprotokol, 7/12-1907.

²⁰⁰ Privateje: Forhandlingsprotokol, 30/9-1905.

arbejdsløshedskasse, der sikrede medlemmerne bedre økonomisk i tilfælde af arbejdsløshed. Kontingentet var 50 øre for heltbetalende medlemmer og 25 øre for halvtbetalende. Hvorvidt medlemmerne hørte til i den ene eller den anden kasse, bestemtes af vedkommendes indtægtsforhold. Vedtægterne gav medlemmerne mulighed for at få udbetalt dagpenge i forbindelse med arbejdsløshed. Størrelsessummen afhang af det antal år, man havde været medlem af kassen, og om man var helt- eller halvt betalende medlem. Understøttelsen var i 1907 på mellem 50 og 150 øre pr. dag og kunne modtages i 70 sammenhængende dage. Arbejdsløshedskassen var dog ikke blot beregnet på arbejdsløshed. Understøttelsen gjaldt ligeledes rejsepenge, huslejhjælp, flyttehjælp og naturaliehjælp. Dog var det pålagt, at man skulle have været medlem af kassen i mindst et år, før man kunne modtage understøttelse.²⁰¹

Muligheden for at modtage økonomisk støtte i ugunstige tider har motiveret en del tekstilarbejdere til at blive medlem af fagforeningen. Dette ses i det faktum, at medlemmerne i Herning faktisk foreslog oprettelsen af en syge- og arbejdsløshedsunderstøttelseskasse på en generalforsamling i 1906.²⁰² Det har været et ønske fra medlemmerne at få en økonomisk tryghed i tilfælde af sygdom eller arbejdsløshed. Selv om kontingentet blev højere med oprettelsen af arbejdsløshedskassen, har de fleste tekstilarbejdere trods alt set en stor fordel ved at lade sig organisere. I Herning understøttes dette motiv samtidig ved en meget stor medlemstilgang i perioden, hvor arbejdsløshedskassen oprettedes. Medlemstal findes desværre ikke for alle år, men i 1900 var der 23 medlemmer,²⁰³ mens der i 1908 var i alt 100 medlemmer.²⁰⁴ Dette må siges at være en forholdsvis stor tilgang på 8 år, når medlemstallet i 1916 kun var steget til 106.²⁰⁵ Nødvendigheden af en arbejdsløshedskasse ses samtidig i forhandlingsprotokollen, der allerede i 1908 meddeler, at kassen har udbetalt 487,10 kr. til arbejdsløse medlemmer.²⁰⁶ Og nødvendigheden forsvandt ikke, som årene gik. I 1927 udbetalte afdelingen ikke mindre end 22.000 kr. i arbejdsløshedsunderstøttelse.²⁰⁷

Afdelingen i Herning udbetalte ikke kun dagpenge til arbejdsløse medlemmer, men bevilligede også huslejhjælp og flyttehjælp. Især flyttehjælp var efterspurgt af medlemmer, der var blevet arbejdsløse og efterfølgende havde fået beskæftigelse i en anden by. Det kunne være svært at finde penge til at flytte for, når den faste indtægt var væk. Begge former for

---

²⁰¹ Jensen, 1935, s. 399ff.

²⁰² Privateje: Forhandlingsprotokol, 20/3-1906.

²⁰³ Christensen, 1982, s. 33.

²⁰⁴ Privateje: Forhandlingsprotokol, 8/2-1908.

²⁰⁵ *Textilarbejderen*, nr. 8, 1916.

²⁰⁶ Privateje: Forhandlingsprotokol, 8/2-1908.

²⁰⁷ Privateje: Forhandlingsprotokol, 11/5-1927.

understøttelse kom først til med arbejdsløshedskassens oprettelse. Første gang, kilderne nævner det, er i 1908, hvor afdelingen udbetalte et medlem 25 kr. i flyttehjælp, og herefter gik det stærkt. I perioden 1912 til 1923 udbetaltes der hvert år, med undtagelse af 1915 og 1921, flyttehjælp eller huslejhjælp til et eller flere medlemmer. I 1916 udbetales fx 127 kr. i flyttehjælp til 7 forskellige medlemmer. Der er derfor ingen tvivl om, at oprettelsen af arbejdsløshedskassen som forsikring i tilfælde af arbejdsløshed fik en stor betydning for tekstilarbejderne i både Herning og resten af landet.

4.6.3 Socialt samvær

Det sociale samvær kan også have tiltrukket medlemmer. Det har været en fast tradition i fagforeningen med forskellige sociale arrangementer. For det første selvfølgelig 1. maj festen, der har været faglig, men som for mange i lige så høj grad var en festdag med socialt samvær. For det andet den årlige stiftelsesfest, der har trukket mange medlemmer til. Den fandt sted alle år fra 1905 til 1930, og kun i 1908 blev den aflyst pga. for få tilmeldinger. Herudover afholdtes andre festligheder, hvor arbejderne kunne nyde samværet med hinanden. Disse festligheder har bl.a. været brugt til at skubbe den hårde virkelighed fra sig et øjeblik. Tekstilarbejderens dagligdag var præget af usikkerhed. En simpel opgave som det at skaffe mad på bordet var ofte en daglig kamp, da familierne var børnerige og pengene små. Derfor har mange medlemmer deltaget med glæde i diverse fester for på den måde at glemme den barske virkelighed for en enkelt aften.

Det lader imidlertid ikke til, at det sociale samvær har været en direkte motivation til arbejdernes indmeldelse i fagforeningen, da visse arrangementer ikke har haft tilmeldinger nok, hvilket betød aflysninger. Dette var tilfældet med sommerudflugten i både 1907 og 1910. I 1910 fortæller forhandlingsprotokollen, at der ikke var synderlig stemning for en sommerudflugt, og turen blev opgivet dette år.²⁰⁸ I 1908 aflystes også stiftelsesfesten pga. for få tilmeldte, og i både 1911 og 1912 blev maskeradefesten aflyst. Herudover stiftedes en sangforening og et festudvalg. Sangforeningen hører vi ikke mere til efter oprettelsen, og festudvalget fik en levetid på bare et år, før den atter ophævedes.²⁰⁹

---

²⁰⁸ Privateje: Forhandlingsprotokol, 19/7-1910.

²⁰⁹ Privateje: Forhandlingsprotokol, 17/11-1905, 21/4-1922 og 20/4-1923.

Det har især været i starten af perioden, at medlemmerne ikke altid viste den helt store interesse for det sociale samvær, hvilket hang sammen med arbejdernes økonomiske situation. På dette tidspunkt var lønningerne fortsat meget lave, og at betale medlemskontingentet til fagforeningen har været dyrt. Derfor har en stor del ikke været interesseret i, at fagforeningens penge skulle bruges til festligheder. De skulle gemmes, til medlemmerne fik brug for økonomisk hjælp. I forbindelse med aflysningen af maskeradefesten i 1912 berettes der, at et medlem "...var en Modstander af Maskerade alene for at vi skal svare Forlystelsesskat."²¹⁰ Dette udsagn kunne vidne om, at medlemmerne muligvis havde en interesse i det sociale samvær, men endnu ikke følte, at de eller fagforeningen havde økonomien til det. Senere viste det sig som bekendt, at arbejderne gerne ville bruge penge fra kassen til at dække udgifterne til festlige arrangementer.²¹¹

Samtidig viser forhandlingsprotokollen, at de sociale arrangementer i periodens første år havde et økonomisk formål, idet festlighederne skulle rejse penge til foreningens kasse. I 1906 foresloges det at afholde et bal, hvorigennem man kunne få penge i kassen, og i 1908 skulle udgifterne til indkøb af et skab til foreningens bøger dækkes ved afholdelsen af salonskydning med aftenunderholdning og bal.²¹²

Det sociale samvær fandt derfor i mange tilfælde i periodens start kun sted pga. et økonomisk aspekt, og ikke eftersom medlemmerne ønskede fest og samvær. Størstedelen af det sociale samvær, medlemmerne nød, fungerede som indsamling af penge til foreningskassen, hvorimod jo længere op i tiden vi kommer, jo mere villige blev medlemmerne til at lade fagforeningskassen betale for det sociale samvær uden for arbejdstiden, og jo mindre betød det, at festerne gav et økonomisk underskud.

4.6.4 Agitation

Et fjerde motiv har været agitation fra fagforeningens medlemmer. Da fagforeningen indtil 1915 kun havde medlemmer fra Brdr. Lunds Fabrik, med undtagelse af de 14 medlemmer fra Hammerum, der kortvarigt havde været medlem i 1908, betød det, at der lå et større pres på de uorganiserede arbejdere herfra. I 1902 skrives der i et brev til forbundet, at afdelingen nu

---

²¹⁰ Privateje: Forhandlingsprotokol, 13/1-1912.

²¹¹ Se afsnit 4.2, s. 66.

²¹² Privateje: Forhandlingsprotokol, 20/7-1906 og 14/3-1908.

har godt 1/3 af arbejderne hos Brdr. Lund organiseret, men at de ikke kan komme videre, da resten er lærlinge og tyende.²¹³ Arbejderne hos Brdr. Lund var de første mange år efter fabrikkens grundlæggelse ansat i tyndeforhold og dermed underlagt tyndeloven (se kapitel 3). Denne ansættelsesform gjorde det nærmest umuligt for de ansatte at lade sig organisere, så længe dette var imod fabrikanternes ønske.

På trods af dette var det i 1902 lykkedes at få alle de arbejdere med i fagforeningen, som det på dette tidspunkt har været muligt, så en form for agitation eller pres har der været tale om. I forbindelse med oprettelsen af den nye afdeling i nabobyen Hammerum i 1919 berettes det, at nogle uorganiserede havde klaget til en fabrikant, fordi de følte sig forulempet af et medlem af fagforeningen, der bebrejdede dem for ukollegialitet, eftersom de ikke efter opfordring ville indmelde sig i fagforeningen.²¹⁴ Hvis uorganiserede ikke ville tage del i fagforeningen, har en metode været at udstøde vedkommende på arbejdspladsen for på den måde at bringe den pågældende til at indmelde sig i fagforeningen og stille sig solidarisk med sine kollegaer.

En sådan form for agitation foregik reelt på Brdr. Lunds Fabrik, hvilket ses i korrespondancen mellem forbundet og afdelingen. I 1902 var der blevet ansat en mand på fabrikken, der ikke var medlem af Dansk Tekstilarbejderforbund, men derimod Kristeligt dansk Fællesforbund.²¹⁵ Fagforeningen forsøgte at få ham over i Dansk Tekstilarbejderforbund, men det lykkedes ikke. Formanden skrev til forbundet om sagen og meddelte, at de havde tænkt sig "...at gjøre Ham livet saa Sur som mulig om han ikke kan blive Kjed af at Arbejde sammen med os og rejse."²¹⁶ Svaret fra forbundet støttede afdelingen og berettede, at netop foragt var den bedste metode. Desværre nævner hverken korrespondancen eller forhandlingsprotokollen sagen igen, og derfor vides det ikke, hvorvidt den pågældende person rejste væk, modstod kollegaernes foragt eller overgav sig og meldte sig ind i Dansk Tekstilarbejderforbund.

Modsat andre steder, hvor fagforeningen repræsenterede mange fabrikker, må det have været lettere for fagforeningen at agitere for medlemskab på Brdr. Lunds Fabrik, som fagforeningen i første omgang vendte sig mod for at søge at få samtlige arbejdere organiseret.

---

²¹³ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 7, 22/7-1902.

²¹⁴ *Textilarbejderen*, nr. 3, 1919.

²¹⁵ Kristeligt dansk Fællesforbund dannedes i 1899. Denne benægtede nødvendigheden af klassekamp mellem arbejderne og arbejdsgiverne, hvorfor disse to parter skulle stå i samme forening. Forbundet modarbejdede arbejderbevægelsen ved konsekvent at stille med strejkebrydere og løntrykkere. (Tjørnehøj, 1998, s. 122f).

²¹⁶ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 7, 22/7-1902.

Afdelingen har kunnet bruge hele deres opmærksomhed her. Ligeledes må der have været et vist pres på de uorganiserede i og med, at agitationen fremkom fra kollegaer og ikke arbejdere fra andre fabrikker i byen. Det har været svært for uorganiserede at afvise medlemskab, når de skulle møde på fabrikken næste dag og arbejde sammen med agitatoren. I 1909 meddeltes det da også, at samtlige arbejdere hos Brdr. Lund var organiseret.²¹⁷ Ofte foregik agitationen i Herning som en husagitation, dvs. medlemmerne tog hjem til de uorganiserede kollegaer og agiterede for fagforeningen. Dette har formentlig været den bedste metode, hvorpå fagforeningen kunne bringe de uorganiserede ind i fagforeningen. I hvert fald berettes det i 1920, at der efter en husagitation hos arbejderne på Truelson og Søn kun var få uorganiserede tilbage på fabrikken.²¹⁸ Agitationen har dermed haft en vis effekt over for de uorganiserede tekstilarbejdere i Herning og har dermed samtidig været et af motiverne bag en del arbejders indmeldelse i fagforeningen.

4.6.5 Resultater og goder

Endelig har de resultater, som fagforeningen gennem årene opnåede, været en motivation for de uorganiserede til at indmelde sig, for at også de kunne få del i disse. Dette motiv har især været af betydning for medlemmer, der kom til fra andre fabrikker end Brdr. Lunds Fabrik. Disse indmeldte sig først fra 1915 og frem. De har således været vidende om den betydning, fagforeningen fik for denne ene fabrik. De har samtidig set, at selv om Brdr. Lund i starten forsøgte at afskedige de arbejdere, der stod i fagforening, så lykkedes det ikke fabrikanterne at komme uden om fagforeningen i det lange løb. Kampen betalte sig for arbejderne hos Brdr. Lund, hvilket har inspireret de uorganiserede. Fagforeningen bestod efter 19 år, og medlemmerne var fortsat i arbejde, og tilmed var der sket forbedringer på forskellige områder i løbet af de 19 år. I 1915 har fagforeningen vist, at den var kommet for at blive og samtidig, at den gav resultater, som medlemmerne kunne bruge i form af fx lønforhøjelser. Derfor har andre tekstilarbejdere i byen erkendt, at hvis de ønskede forbedringer i deres arbejdsforhold, så var de nødt til at lade sig organisere, hvilket var langt nemmere for dem i slutningen af 1910erne frem for i 1896, hvor fagforeningens fremtid var meget usikker, og resultaterne endnu lod vente på sig.

---

²¹⁷ Privateje: Forhandlingsprotokol, 28/4-1909.

²¹⁸ Privateje: Forhandlingsprotokol, 30/1-1920.

Dette motiv har dog ligeledes haft en betydning for nogle af de første medlemmer, hvilket ses i korrespondancen mellem forbund og afdeling. I 1906, endnu før priskuranten var vedtaget, var en del af medlemmerne utilfredse med afdelingens arbejde. Brdr. Lund havde udarbejdet en priskurant, som arbejderne var villige til at underskrive, hvis ikke fagforeningen snart gjorde noget i denne forbindelse. Formanden skrev til forbundet: ”Ja desværre der er jo enkelte som mener at Forbundet skal staa paa Bagbenene saasnart man fløjter; men dette kan nu engang ikke lade sig gøre og jeg og den øvrige Bestyrelse har sagt til dem at de skulde give Tid...”.²¹⁹ Tydeligvis har nogle medlemmer indmeldt sig for at se hurtige resultater, hvilket ikke altid har været muligt. De var derfor villige til at melde sig ud og i stedet tage imod Brdr. Lunds priskurant, hvilket viser disse medlemmers manglende faglige interesse. Havde de været fagligt interesseret, ville de have væbnet sig med tålmodighed og ikke tage imod noget, som fagforeningen ikke kunne stå inde for eller ikke havde været involveret i. Et andet af formandens breve understøtter yderligere disse resultathungrende medlemmer: ”Og da vi her i Afdelingen indser Nødvendigheden af at vi faar Løn forholdene forbedrede for at vi kan beholde vore Medlemmer i Fagforeningen, da adskillige har truet med at udmelde dem...”.²²⁰ Også her var det resultatorienterede medlemmer, der var klar til at melde sig ud af fagforeningen, hvis denne ikke leverede hurtige resultater. I sådanne tilfælde kan man ikke bebrejde de ”gamle” medlemmer, at de ikke altid har været tilfredse med nye medlemmer, hvis deres motiv har været at få del i de resultater, som de ældre medlemmer havde risikeret job og levestof for.

4.7 Karakteristik af de mest engagerede personer inden for Dansk Tekstilarbejderforbunds afdeling i Herning

Som det ofte er tilfældet med frivillige foreninger, er det ofte de samme få personer, der engagerer sig i arbejdet. Dette var også tilfældet i Dansk Tekstilarbejderforbunds afdeling i Herning. I perioden fra 1905 til 1930 var der 79 forskellige mænd og kvinder involveret i fagforeningen, i denne forbindelse vil det sige personer, der har besat posten som formand, næstformand, sekretær, revisor, kasserer eller været medlem af bestyrelsen. Ud af disse 79 var kun de 17 kvinder. Så på trods af at langt over halvdelen af de potentielle medlemmer var

---

²¹⁹ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 10, 6/2-1906.

²²⁰ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 10, 17/12-1905.

kvinder, udgjorde disse kun 20 % af de personer, der involverede sig i fagforeningen. Det er samtidig kvinderne, der har været sværest at finde i folketællingerne. Kun 4 af de 17 kvinder har det været muligt at opspore. To af dem var beskæftiget som syersker, mens de øvrige to var henholdsvis fabriksarbejder og strikkerske. Det er derfor umuligt at give et billede af de kvinder, der involverede sig i fagforeningen, når der kun foreligger oplysninger om en så lille procentdel.

For mændenes vedkommende kan 41 ud af de 62 mænd findes i folketællingerne. Det er af den grund lettere at give et repræsentativt billede af disse. Det generelle billede viser, at mændenes erhvervsmæssige baggrund var fabriksarbejder, strikker, væver og spinder. De ufaglærte fabriksarbejdere udgjorde kun $\frac{1}{4}$ af mændene, dvs. at langt de fleste poster i afdelingen besattes af faglærte arbejdere. De ufaglærte og kvinderne besad poster i bestyrelsen, som formand og som revisor, mens regnskabsposten som kasserer og skriveposten som sekretær udelukkende blev besat af faglærte mænd. Dette kan tilskrives, at faglærte eventuelt var bedre uddannet i skrivning og regning og derfor i højere grad besatte netop disse poster. Generelt var det de faglærte vævere, der involverede sig mest gennem perioden inden for samtlige poster. Over halvdelen af formændene og kassererne var fx vævere. Dette kan bl.a. skyldes, at det overvejende erhverv blandt mændene gennem hele perioden var væver.

Baggrunden til de faglærtes overlegenhed på fagforeningsposterne kan dog også skyldes, at de tjente en højere løn end de ufaglærte og kvinderne, hvilket har givet dem en lidt større økonomisk frihed, hvormed de skulle tænke mindre på den daglige overlevelse, selvom de dog fortsat har haft et meget stramt budget. Men hvis den økonomiske situation har krævet mindre af deres tid, har de haft muligheden for at bruge fritiden på fagforeningsarbejde i stedet.

Grunden til de faglærtes dominans kunne ligeledes ligge i fortiden. På landsplan var det de faglærte, der først opbyggede fagforeninger, og de dominerede fortsat blandt de sektioner, der var oprettet i 1873 ved Internationales opløsning. Oprettelsen af organisationer har været i overensstemmelse med de faglærtes laugsprægede traditioner. De faglærte har, før fagforeningernes komme, været organiseret i laug og har dermed været vant til en form for organisering, hvorfor det måske har lagt dem nærmere at engagere sig i fagforeningerne.

De ufaglærtes manglende engagement i fagforeningen kan skyldes forskellen mellem de to grupper, faglærte og ufaglærte. På mange områder var der ofte forskel mellem disse grupper

fx mht. løn, arbejdsløshed og boligforhold. Desuden risikerede de ufaglærte at blive behandlet nedladende af deres faglærte kollegaer. Dette forsøgte arbejderbevægelsen at bekæmpe, dog ofte med begrænsede resultater. Modsætningen fandtes inden for De samvirkende Fagforbunds øverste ledelse, hvilket førte til en årelang konflikt mellem arbejdsmandsforbundets formand og smedeforbundets formand.²²¹ Og i afdelingerne kunne modsætningen bl.a. ses i Vejle, hvor afdelingen i 1903 sprængtes pga. konstante gnidninger mellem de to grupper.²²²

Modsætningen mellem faglærte og ufaglærte anes dog ikke meget blandt medlemmerne i Herning. I 1922 blev der på generalforsamlingen foreslået at oprette en klub for vævere og spindere, dvs. en klub for de faglærte. Dette forslag blev dog ikke videreført, da formanden mente, at det var vigtigere, at medlemmerne samledes i fagforeningen i stedet.²²³ Så på den måde har der ikke været den store modsætning mellem faglærte og ufaglærte i Herning-afdelingen. I 1922 var formanden selv væver, og alligevel mente han, solidariteten inden for fagforeningen var vigtigere end solidariteten mellem faglærte.

4.8 Dansk Tekstilarbejderforbund. Forholdet mellem afdeling og forbund

Fagforeningen i Herning var en del af Dansk Tekstilarbejderforbund, der havde afdelinger i hele landet. Disse afdelinger var alle tilknyttet hovedforbundet, der var beliggende i København. Når forbundet afholdt generalforsamlinger, blev repræsentanter fra hver afdeling inviteret med, og når der var problemer eller forhandlinger i gang i afdelingerne, var en repræsentant fra forbundet ofte til stede. Hele tiden var der en interaktion mellem forbund og afdeling.

Ved afdelingens start i Herning i 1896 har denne utvivlsomt nydt godt af andre afdelingers erfaringer vedrørende opstart af en fagforening. Men afdelingen har samtidig nydt godt af forbundets fagkundskab og hjælp. I brevet fra Holst og Larsen til forbundet i 1896, angående oprettelsen af afdelingen, ønskedes fx oplysninger om forbundet.²²⁴ Afdelingen blev oprettet under ordnede forhold med opbakning fra et stærkt fagforbund med meget erfaring, der på

---

²²¹ Agger, 1982, s. 114.

²²² *Bomuldsbyen*, 1989, s. 26.

²²³ Privateje: Forhandlingsprotokol, 28/6-1922.

²²⁴ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 1, 27/8-1896.

dette tidspunkt havde eksisteret i 11 år, og som havde 14 afdelinger (inkl. Herning) rundt om i landet.

Især i de første år nød Herning-afdelingen godt af hjælpen fra forbundet. I forbindelse med den første overenskomst, der ansås for brudt af Brdr. Lund i 1898, overlod afdelingen meget af arbejdet til forbundet. Al korrespondance om nye forhandlinger foregik mellem forbundet og Brdr. Lund. Afdelingen involveredes stort set ikke. Efter et møde, hvor medlemmerne afgjorde, at overenskomsten var blevet brudt, overlod man afgørelsen og nye forhandlinger til forbundet,²²⁵ der efterfølgende korresponderede med fabrikanterne, som efter trussel om voldgift gav sig. I dette tilfælde blev afgørelsen, om hvorvidt overenskomsten overhovedet havde været brudt og de evt. nye forhandlinger, udelukkende truffet af forbundet, og afdelingen afventede blot instrukser. Og ved et møde i fagforeningen i 1905 blev der, i forbindelse med forhandlinger om 1½ times middagspause, gjort opmærksom på, at medlemmerne ikke kunne gøre noget uden forbundets sanktion, hvilket afdelingen overholdt både i denne forhandling og i forbindelse med andre de følgende år.²²⁶ Afdelingen var i begyndelsen meget afhængig af forbundets hjælp og ekspertise, da medlemmerne ikke havde nogen erfaring med fagforeningsarbejde, hvilket ses i korrespondancen mellem forbundet og afdelingen, der i starten var omfangsrig. Mange af forhandlingerne eller problemerne startede mellem Brdr. Lund og arbejderne, men ofte blev forbundet efterfølgende inddraget, der så korresponderede med Brdr. Lund og derefter informerede afdelingen om resultatet.

Med tiden lærte afdelingen at klare de fleste problemer og forhandlinger uden forbundets mægling. I den sidste del af perioden gik afdelingen endda så vidt, at de agerede uden forbundets sanktion. I 1921 havde arbejderne på en lille systue indmeldt sig i fagforeningen, men fabrikanten truede med at trække 25 % i lønningerne. Derfor var formanden parat til at standse arbejdet, hvis fabrikanten gjorde alvor af sin trussel og dette uden forbundets sanktion. Formanden bad dog om forbundets tilladelse, men hvis han ikke nåede at få den, standsedes arbejdet alligevel, hvis det ansås for nødvendigt.²²⁷ I 1923 var der atter problemer med to fabrikanter, hvorefter formanden valgte at standse arbejdet begge steder uden at have forbundets sanktion.²²⁸ På dette tidspunkt var afdelingen så erfaren og havde en tro på sin egen dømmekraft, der gjorde, at man havde modet til at agere uden forbundets tilladelse. I

---

²²⁵ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 2, 1/11-1898.

²²⁶ Privateje: Forhandlingsprotokol, 12/5-1905.

²²⁷ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 53, 20/1-1921.

²²⁸ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 77, 16/4-1923 og læg 82, 15/7-1923.

begge tilfælde, hvor arbejdet nedlagdes, endte det positivt for fagforeningen, idet de to fabrikanter efter kun to dage gik ind på arbejdernes betingelser. Men situationerne kunne være endt med lange strejker, og uden forbundets sanktion kunne det betyde, at strejkeunderstøttelse ikke kunne udbetales, hvilket ville blive katastrofalt for både de strejkende og afdelingens kasse, der i så tilfælde ville være nødsaget til at hjælpe de strejkende alene.

Afdelingen gjorde stor brug af forbundet i begyndelsen, men efterhånden lærte de at klare flere og flere sager i afdelingen. Gradvist begyndte foreningen samtidig at få en række ideer vedrørende sager internt i afdelingen, men også inden for selve forbundet. For det første var der bestyrelsens forslag i 1906 om oprettelsen af en syge- og arbejdsløshedsunderstøttelseskasse under forbundet, der skulle fremlægges på kongressen i Odense samme år.²²⁹ Ifølge forhandlingsprotokollen fra kongressen blev dette forslag dog ikke fremsat af afdelingen, men arbejdsløsheds-kassen blev ikke desto mindre oprettet året efter.²³⁰ Ideen var imidlertid ikke ny, idet spørgsmålet om arbejdsløshedsunderstøttelse allerede var rejst på kongressen i 1904, hvor det forkastedes.²³¹

For det andet valgte afdelingen i Herning, som mange af de øvrige afdelinger, at støtte kooperative foretagender. Det første, der berettes om i kilderne, er et fællesbageri i 1906, hvori fagforeningen opfordredes til at tegne aktier, hvilket de gjorde.²³² Herefter går der en del år, før kilderne atter melder om nye kooperative bedrifter. I 1917 foresloges det at gå sammen om køb af brændsel, kartofler og kød for på den måde at gøre det billigere.²³³ Grunden til dette har været de høje priser, som 1. verdenskrig førte med sig. Ideen om arbejderkooperative foretagender var dog langt fra en enestående ide, som afdelingen i Herning var ene om at udforske. I Odense skete lignende tiltag under krigen, blot var varerne her koks og tørv. Men også her støttede man et fællesbageri og samtidig en mælkecentral.²³⁴

Forholdet mellem afdelingen i Herning og forbundet i København var i det meste af perioden præget af et godt samarbejde og tilfredshed hos begge parter. Enkelte gange kom det dog til sammenstød eller utilfredshed mellem dem. I begyndelsen var afdelingen ikke synderlig god til at underrette forbundet om deres situation. Kun hvis afdelingen havde brug

---

²²⁹ Privateje: Forhandlingsprotokol, 20/3-1906.

²³⁰ *Forhandlingsprotokol*, 1906.

²³¹ *Forhandlingsprotokol*, 1904, punkt 12.

²³² Privateje: Forhandlingsprotokol, 16/3-1906.

²³³ Privateje: Forhandlingsprotokol, 3/2-1917 og 18/8-1917.

²³⁴ Christensen, 1985, s. 41.

for støtte, skete det. Dette klagede forbundets formand over i 1902, da afdelingen spurgte om hjælp til et problem, der var opstået.²³⁵ Den bevarede korrespondance imellem de to parter tyder da også på, at dette har været tilfældet, idet der ingen korrespondance er bevaret fra perioden januar 1900 til juli 1902, hvis dette overhovedet har eksisteret. I den sidste del af perioden var problemet derimod, at afdelingen ikke bad om forbundets sanktionering, inden arbejdsstandsninger blev iværksat. Dette klagede forbundet over i 1923 efter, at afdelingen havde standset arbejdet på en fabrik uden at få tilladelse fra forbundet forinden. De skrev, at afdelingen: "...har en pligt til at meddele forbundet hvorom striden drejer sig forinden arbejdsstandsning foretages, for at forbundet kan faa lejlighed til at søge striden bilagt uden at det er nødvendigt at gribe til saa drastiske midler som arbejdsstandsning."²³⁶ Forbundet mente ikke, afdelingen handlede professionelt, hvilket gav et dårligt billede af forbundet, da afdelingen repræsenterede forbundet ude i landet. Afdelingen burde handle i overensstemmelse med forbundets love og bestemmelser, som i dette tilfælde handlede om, at så få konflikter som muligt skulle løses vha. strejker, da dette ansås for at være den mest drastiske metode at anvende over for arbejdsgiveren.

Omvendt var afdelingen ikke altid tilfreds med forbundets arbejde. I 1910 havde afdelingen udarbejdet et forslag til en ny priskurant, men denne blev fra forbundets side kasseret pga., at den var højere i denne afdeling end andre steder. Afdelingen afholdt en ekstra generalforsamling om emnet og vedtog at udtale en skarp misbilligelse af forbundet i denne sag. Samtidig fastholdt afdelingen sit oprindelige forslag ang. priskuranten, idet hensigten med at organisere sig var at forbedre sine vilkår. Det endte senere med, at forbundet rent faktisk godkendte afdelingens forslag.²³⁷

Igen i 1912 var der utilfredshed fra afdelingens side med forbundets håndtering eller mangel på samme i en sag om lærlingenes løn. Der foregik en del korrespondance frem og tilbage om emnet, og efter to måneder skrev formanden i afdelingen en længere skrivelse til forbundet og beklagede sig over forbundets manglende indsigt i sagen samt deres håndtering af den. I forbundets første svar var afdelingen blevet lovet, at de kunne lade sagen gå videre til Tekstilfabrikantforeningen, hvis Brdr. Lund nægtede at betale lærlingene korrekt. Dette var ikke sket, og derfor havde afdelingen bebudet Brdr. Lund, at de lod sagen gå videre. Men

---

²³⁵ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 7, 17/7-1902.

²³⁶ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 82, 16/7-1923.

²³⁷ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 19, 11/9-1910. Privateje: Forhandlingsprotokol, 10/9-1910.

efter den længere korrespondance mellem forbund og afdeling var der intet sket i den retning, og afdelingen følte sig snydt af forbundet. Afdelingens formand skrev: "...da burde Møller have undersøgt vor Priskurant først, førend vi havde bebudet Fabrikanten her, at vi lod Sagen gaa til Fabrikantforeningen paa denne Maade. Her da bliver det Afdelingen der kommer til at staa som en Nar overfor Fabrikanten og giver ham Blod paa Tanden til næste Gang at der bliver noget vi ikke kan enes med ham om."²³⁸ Forbundet tog ikke til gensvar, men meddelte blot, at den ene af de tre lærlinge, der var tale om, blev betalt forkert, hvorfor sagen blev sendt videre til Tekstilfabrikantforeningen, som gav afdelingen medhold. Det endte derfor med, at sagen alligevel gik videre til Tekstilfabrikantforeningen, og måske var det derfor, afdelingen ikke senere tog deres utilfredshed med forbundet op igen. Efter skrivelsen ovenfor hører vi ikke mere til sagen.

De ganske få gange, hvor parterne var utilfredse med hinandens fremgangsmåder, gaves der udtryk for det. Afdelingen har ikke været bange for at give udtryk for sin misfornøjelse med forbundet, hvilket tyder på, at afdelingen har fungeret selvstændigt og efterhånden dannede sig meninger, der ikke nødvendigvis passede sammen med forbundets. Afdelingen har været meget afhængig af forbundet og andre afdelinger i begyndelsen, men efterhånden udvikledes en større selvstændighed, der gav forbundet en mere underordnet stilling. En udvikling, der i øvrigt ligner de øvrige afdelingers under Dansk Tekstilarbejderforbund.

Udviklingen står i øvrigt i kontrast til forbundets egen udvikling gennem perioden. I forbundets begyndelse og frem til midten af 1890erne var strejkerne det vigtigste redskab for arbejderne i forbindelse med opfyldelse af deres krav over for arbejdsgiverne. Disse tidlige strejker var mange gange uorganiserede, og fagforeningen underrettedes ofte først efter, at arbejderne havde nedlagt arbejdet.²³⁹ Her var tale om selvstændige initiativer fra arbejdernes side. Senere blev forbundet mere centraliseret, fx vedtoges det på Tekstilarbejderforbundets kongres i 1910, at "Afdelinger maa ikke paabegynde Forhandlinger om nye Løntariffer, uden at Forbundets Sanktion er indhentet og Forslaget godkendt."²⁴⁰ Hermed mistede arbejderne og de individuelle afdelinger retten til selv at tage en række initiativer, men som det ses i Herning, forblev afdelingen ikke afhængig af forbundet, tværtimod ses det, at afdelingen blev mere selvstændiggjort på trods af forbundets forsøg på at centralisere beslutninger m.v.

---

²³⁸ ABA: Dansk Tekstilarbejderforbund, kasse 75, læg 27, 22/3-1912.

²³⁹ Møller, 1924, s. 114 og 132.

²⁴⁰ *Forhandlingsprotokol*, 1910, s. 42.

4.9 Afdelingen i Herning set i forhold til andre afdelinger

På mange områder var afdelingen i Herning en typisk fagforening. Den oprettedes i samme periode som langt de fleste øvrige afdelinger under Dansk Tekstilarbejderforbund, dvs. mellem 1893 og 1898, og var derfor hverken den første eller den sidste afdeling, der blev oprettet. Det var en typisk fagforening i den forstand, at den i de første år lændede sig en del op af forbundet, når der klagedes over fabrikanten, eller forhandlinger gik i stå, hvor den i den sidste del af perioden i højere grad klarede sig selv uden forbundets involvering. Desuden samarbejdede afdelingen med Socialdemokratiet. Dette var dog ikke udbredt i de første mange år ifølge forhandlingsprotokollen. Heri omtales deltagelse i repræsentantskabsmødet for Herning Social-Demokrat ikke før 1908,²⁴¹ og en decideret valgagitation og støtte til partiet behandlede først i 1920,²⁴² hvor afdelingen støttede partiet økonomisk. Dette kan tilskrives begyndervanskelighederne, hvor bestyrelsen skulle lære at føre en fagforening og medlemmerne lære at være solidariske. Det administrative arbejde måtte komme i første række, hvilket betød, at andet samarbejde måtte vente, til foreningen stod solidt plantet i jorden.

Derimod var afdelingen på et punkt en atypisk fagforening de første mange år af den grund, at man udelukkende kæmpede mod én fabrik, idet samtlige medlemmer kom fra Brdr. Lunds Fabrik. Et sådant tilfælde har jeg ikke fundet i andre afdelinger. Hvorvidt det har haft en betydning, er dog svært at fastslå. Det har ganske sikkert haft sine fordele, da bestyrelsen udelukkende skulle rette blikket en vej. Det kan samtidig have samlet foreningen, når alle forhandlinger og håndtering af klager kom samtlige medlemmer til gode. På den anden side kan det have gjort det vanskeligere for fagforeningen, idet enhver anden fabrik i byen ikke har haft nogen medlemmer i fagforeningen, hvilket kan have været med til at trykke lønningerne og holde en forbedring af arbejdsforholdene tilbage for arbejderne hos Brdr. Lund. Dette ses i de besværligheder, fagforeningen fx havde med at få lavet en priskurant med Brdr. Lund. Først 10 år efter fagforeningens oprettelse fik arbejderne vedtaget en sådan.²⁴³

Afdelingen i Herning tilsidesatte i begyndelsen sine kvindelige medlemmers ret til ligeledes at få bedre arbejdsforhold. I overenskomsten med Brdr. Lund fra 1897 aftaltes udelukkende mændenes lønninger, hvorimod kvindernes fortsat kunne fastsættes af Brdr.

---

²⁴¹ Privateje: Forhandlingsprotokol, 14/3-1908.

²⁴² Privateje: Forhandlingsprotokol, 23/4-1920.

²⁴³ Privateje: Forhandlingsprotokol, 25/5-1906.

Lund uden indblanding fra fagforeningen. Dette forhold passer ind i den øvrige udvikling inden for arbejderbevægelsen. Det var ikke kvinderne, der oprettede de første fagforeninger, og langt de fleste mænd i fagforeningerne var ikke opmærksomme på kvindernes undertrykte stilling. Ofte ønskede mændene ikke kvinderne organiseret, da de blev anset for værende en trussel mod mændene, da de var med til at trykke lønningerne. Denne holdning fandtes ikke blot nogle få steder i landet eller inden for nogle enkelte fag. Også inden for Dansk Tekstilarbejderforbund opfattede nogle mænd kvinderne som en trussel i fagforeningen. I 1898 var de mandlige tekstilarbejdere i Odense utilfredse med de dårlige forhold på en af fabrikkerne, og ved et medlemsmøde gav de udtryk for, at det var kvinderne, der fremkaldte de dårlige forhold, idet nogle kvinder havde tilbudt fabrikanten at arbejde billigere end andre.²⁴⁴ En så kraftig agitation mod kvindelige arbejdere lader dog ikke til at have fundet sted i Herning. Det nærmeste, vi kommer, er en episode fra 1905, hvor væverne tog tøjet med hjem til pudsning, hvorved fabrikanten undgik at betale kvinderne overarbejds løn og i den sidste ende kunne risikere at måtte afskedige enkelte kvinder pga. manglende arbejde til dem, eftersom væverne tog kvindernes arbejde med hjem. Enkelte af de mandlige medlemmer udtalte sig for, at dette måtte finde sted, men i det hele vedtog afdelingen, at forekom der afskedigelser af denne grund, måtte al hjemmearbejde straks ophøre.²⁴⁵

De herningensiske arbejderes motiver til at indmelde sig i fagforeningen var meget lig de generelle tendenser inden for Dansk Tekstilarbejderforbund. Agitationen, der i visse eksempler fra Herning, viste sig at være meget skrap, blev samtidig udbredt til alle tekstilarbejdere gennem fagbladet, hvor man ikke var bange for at bruge hårde ord over for de uorganiserede: "...thi du vil ikke være en Tyrann mod dit Hjem eller en Forræder mod dine Kammerater."²⁴⁶ Men også det økonomiske aspekt kunne trække medlemmer til på landsplan, hvilket ses i et opråb, som de københavnske afdelinger udsendte i 1908 til de uorganiserede, hvori de bl.a. brugte den nyoprettede arbejdsløshedskasse som motiv for indmeldelse.²⁴⁷

---

²⁴⁴ Rostgaard, 1997, s. 44f.

²⁴⁵ Privateje: Forhandlingsprotokol, 17/11-1905.

²⁴⁶ Jensen, 1935, s. 141.

²⁴⁷ Jensen, 1935, s. 142.

4.10 Delkonklusion

Tekstilarbejdernes fagforening i Herning har i perioden 1896 til 1930 haft et større antal engagerede medlemmer, der har brugt deres i forvejen sparsomme fritid på at drive fagforeningen frem som et stærkt forsvar mod arbejdsgiverne og de dårlige arbejdsvilkår, mange arbejdede under. De fleste poster i fagforeningen var gennem perioden besat af mandlige medlemmer, kun få kvinder lod sig engagere. Af mændene var langt størstedelen faglærte, hvilket kunne skyldes den højere løn, disse fik, hvilket gav dem en større økonomisk sikkerhed og dermed også mere tid og lyst til at engagere sig i fagforeningsarbejde. Dertil kommer, at de faglærte helt tilbage i laugstiden var vant til at organisere sig. Det har været en del af deres tradition, hvilket ses i det faktum, at faglærte var de første til at danne fagforeninger.

Fagforeningens betydning for tekstilarbejderne blev meget stor, idet oprettelsen betød, at forholdet mellem arbejdsgiver og arbejder forandredes. Før fagforeningen levede arbejderen i høj grad på arbejdsgiverens nåde. Arbejdsgiveren kunne vælge at fyre sine arbejdere efter forgodtbefindende, og efterfølgende var der sjældent nogen økonomisk støtte til den afskedigede. Men med fagforeningens oprettelse kom der fokus på arbejderen og hans rettigheder til bedre løn og arbejdsvilkår, og i tilfælde af afskedigelse var der mulighed for økonomisk hjælp fra fagforeningen, hvilket betød, at arbejderen ikke længere var tvunget til at gå til fattigvæsenet efter hjælp.

Tekstilarbejderne har haft forskellige motiver til at indmelde sig i fagforeningen. Nogle har dog været stærkere end andre. Det sociale samvær alene har ikke trukket mange medlemmer, men har i stedet fungeret som en sidegevinst for medlemmerne, hvorimod økonomiske og arbejdsrelaterede goder har tiltrukket tekstilarbejderne. Den faglige interesse har været gældende for et mindretal, men især de første medlemmer og de som var med til at oprette fagforeningen, har haft et stærkt fagligt motiv, eftersom de turde være med. Meget hurtigt blev bevæggrunden dog også økonomisk. For det første pga. arbejdsløsheds-kassen, der oprettes i 1907 og for det andet pga. de økonomiske goder og resultater, der efterhånden dukkede op i forbindelse med forhandlingerne med fabrikkerne. Slutteligt har agitation over for kollegaer og andre tekstilarbejdere virket som motiv for nogle. Især for de sidste uorganiserede hos Brdr. Lund har der ligget et stort pres og været udøvet en del agitation, eftersom en af fagforeningens vigtigste opgaver var at få alle organiseret, hvilket betyder, at

de sidste uden for fagforeningen er blevet presset og forsøgt overtalt på alle mulige måder. Uanset motivet så lykkedes det i perioden for fagforeningen at få alle arbejderne organiseret hos Brdr. Lund og efterhånden en del på de øvrige tekstilfabrikker i byen.

Afdelingen var i begyndelsen forholdsvis afhængig af hovedforbundet i København, hvilket i høj grad skyldtes medlemmernes uerfarenhed med fagforeningsarbejde. Men efterhånden som årene gik, og afdelingens ledelse lærte, hvordan arbejdet skulle håndteres, blev afdelingen mere uafhængig af forbundet. I slutningen af perioden begyndte afdelingen tilmed at agere uden forbundets sanktion, hvilket forbundet ikke var tilfreds med. Modsat skete det enkelte gange, at afdelingen ikke var tilfreds med forbundets håndtering af afdelingens anliggender. Generelt var forholdet mellem forbundet og afdelingen i Herning dog ganske godt gennem hele perioden og styret af et godt samarbejde.

5.0 Konklusion

Perioden 1876 til 1930 viser en klar udvikling i den herningensiske tekstilarbejders arbejderliv. Tekstilarbejderen i 1930 kæmpede i princippet for det samme som tekstilarbejderen i 1876; nemlig et bedre liv. Men i og med at der skete en positiv udvikling i arbejderlivet, betyder det samtidig, at tekstilarbejderen i 1930 havde et langt bedre udgangspunkt i sin kamp. Et udgangspunkt som de tidligere generationer af tekstilarbejdere havde skabt gennem deres kampe.

Karakteristikken af tekstilarbejderne viser, at deres baggrund ikke var den samme gennem hele perioden. Analysen af folketællingerne viser en klar udvikling på flere punkter. For det første ændrede den geografiske rekruttering sig. I begyndelsen af perioden kom størstedelen af arbejderne fra Herning, men efterhånden rekrutteredes flere fra områder længere væk. Tekstilindustrien voksede, hvilket har betydet, at byen ikke fortsat har kunnet levere den nødvendige arbejdskraft.

For det andet ses i 1921 langt flere gengangere blandt arbejderne, hvilket indikerer, at arbejderne i højere grad forblev boende i byen og ikke længere rejste derfra efter en kortere periode. Industrien var for alvor blevet en betydningsfuld faktor i byen.

For det tredje skete der en udvikling i arbejdernes alder. Fra en brug af mere modne mænd og unge kvinder gøres der i den senere periode en større brug af kvinder over 30 år og mænd under de 40 år. Tendensen fra 1880 og 1890 viser sig dog atter i 1921, hvor mændene bliver ældre og kvinderne yngre. En tendens, der sandsynligvis har sin baggrund i tekstilindustriens krise i 1920'erne, hvor arbejdsløsheden blandt arbejderne var stor, og fabrikkerne derfor beholdt de ældre og mere erfarne mænd og erstattede de yngre mænd med ufaglærte kvinder, der kunne betales en lavere løn.

Teorien om en kønsarbejdsdeling i tekstilindustrien i Herning passer til dels. Analysen viser en klar stigning i antallet af kvinder, som i høj grad ansattes til det ukvalificerede hjælpearbejde. Samtidig ses gennem hele perioden en meget skarp kønsopdeling i de forskellige erhverv. Visse erhverv som fx væver, spinder og syerske forbliver gennem hele perioden domineret af et køn. En udvikling mod en mere ligelig kønsarbejdsdeling ses ikke. Dog skal det påpeges, at kønsarbejdsdelingen ikke, som teorien antager det, sker i forbindelse med den øgede mekanisering inden for industrien, eftersom kvinderne netop ikke overtager de tidligere overvejende mandefag, der mekaniseres.

De tidlige tekstilarbejderes arbejdsforhold var i høj grad bestemt af deres arbejdsgiver, især var dette gældende hos Brdr. Lund, hvor en del af arbejderne helt op til århundredeskiftet var ansat i et tyendeforhold, der gjorde, at de hørte ind under tyendelovens bestemmelser og dermed ikke kunne lade sig organisere eller få del i den overenskomst, som fagforeningen fik i stand med fabrikanterne i 1897. Fagforeningens oprettelse skulle dog komme til at føre en positiv udvikling med sig for alle arbejderne i den sidste ende. For det første forkortedes arbejdstiden fra 11 timer dagligt til 8 timer dagligt. For det andet ses en stigning i nominallønnen på over 200 % for fag- og ufaglærte mænd. Reallønsudviklingen er dog mere moderat, men viser alligevel en samlet stigning på over 50 %. For det tredje sker der forbedringer inden for arbejdsmiljøet i form af bl.a. opvarmning, lys og ventilation i arbejdslokalerne. Dog viser det sig samtidig, at helt op til i hvert fald 1919 er et godt arbejdsmiljø ingen selvfølge for arbejdsgiveren, idet arbejderne fortsat påpeger mangler i nybygninger.

Den øgede mekanisering, der samtidig sker i perioden, omtales ofte både negativt og positivt, men for arbejderne i Herning lader udviklingen til at have været overvejende positiv. Fabriksarbejderne nævner intet om problemer med monotont arbejde eller et øget arbejdstempo, selvom det sikkert har fundet sted.

Sidst men ikke mindst blev fagforeningen af rigtig stor betydning for tekstilarbejderne i Herning. Ikke blot i deres arbejde med at varetage arbejdnernes interesser, men også i form af en ny ”arbejderbevægelseskultur”, der fastsatte forskellige værdinormer, aktiviteter m.v. De introducerede bl.a. solidaritetsbegrebet for arbejderne, var med i opførelsen af et forsamlingshus, gav et fællesskab og udvidede i høj grad arbejdnernes horisont. At ”arbejderbevægelseskulturen” var ny for arbejderne, ses i det faktum, at langt størstedelen af arbejdnernes motiver til at lade sig organisere var økonomiske, resultatorienterede eller skete under pres fra organiserede kollegaer. Først efter at være blevet medlem lærte arbejderne solidaritetsfølelsen og fællesskabet at kende. Karakteristisk for de mest engagerede medlemmer var, at størstedelen var faglærte og mænd, mens kvinder og ufaglærte ikke nær så ofte var repræsenteret i bestyrelsen.

Oprettelsen og udviklingen af fagforeningen skete i høj grad i forlængelse af de øvrige afdelinger, der oprettedes under Dansk Tekstilarbejderforbund. I begyndelsen var man afhængig af forbundet og de øvrige afdelingers erfaring pga. den manglende erfaring med

fagforeningsarbejde blandt medlemmerne, men efterhånden viste afdelingen en langt større selvstændighed.

De undersøgte forhold i arbejderlivet viser dermed en klar og positiv udvikling for tekstilarbejderne i Herning. Selvom der selvfølgelig også fulgte negative sider med udviklingen, er det alligevel overvejende de positive sider, der har betydet mest for arbejderne i perioden. Man kæmpede for et bedre liv, og de første generationer af tekstilarbejdere sørgede for, at dette mål i højere grad blev muligt for de senere generationer.

6.0 English summary

Throughout the 20th century, Herning has been a centre of textile manufacture, and even though there is not produced many textiles here anymore, the town remains a centre for design, product development, trends and education. The development within the textile industries started as far back as 1741, when the region obtained the royal privilege to trade with the linen and woollen cloth, which was produced at home. Industrial production only started in 1876, when the first textile factory was founded, and the first textile workers employed in the town.

These first few generations of textile workers are the theme of this master's thesis. My research deals with three main subjects, all of them limited to the timeframe 1876-1930. First of all an analysis of the socio-geographic background of the workers, secondly their work conditions and finally the development of their trade union.

Within the socio-geographical sphere several changes can be noted – first and foremost in the geographical recruitment as well as the age of the workers. In other areas no change occurs – especially within the strict separation of the sexes within the work processes. Most women were employed as seamstresses in factories or at home or had the unqualified work, while the men were spinners or weavers.

Within the areas of work hours, wages and work environment a positive development can be noted, as work hours went down, wages went up and the work environment was improved through better ventilation, heating, more light etc.

The textile workers were organised into a labour union in 1896. It was only then that working conditions improved, as the labour union fought for the demands and rights of the workers against the employers. The survey shows however that the workers had multiple reasons for joining the labour union. A minority did so because of professional interest, while others had economic reasons or felt pressured to do so by their already organised colleagues. Regardless of the motif, the labour union developed from a small union with 15 members from just one factory to become a major factor in the economic life of the town with 300 members from the majority of factories in town.

The textile workers of Herning thus experienced a positive development in the period 1876-1930 with notable improvements in their work conditions, and creation of a trade union,

which fought for their rights, thereby giving future generations of textile workers a better starting point for their work life.

7.0 Anvendte kilder og litteratur

Utrykte kilder

ABA: Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv:

Dansk Tekstilarbejderforbunds arkiv, arkiv nr. 548:

Kasse 75: Korrespondance/Herning afd. 1896-1930.

Kasse 210: Overenskomster/lønbevægelser 1922.

Erhvervsarkivet:

Dansk Arbejdsgiverforening:

Tekstilfabrikantforeningen, nr. 213 1899-1912.

Dansk Tarifforening:

Risiko nr. 1891: Brødrene Lunds Uldspinderi, inspektioner 1905, 1907, 1911, 1919.

Risiko nr. 1224: Truelson og Søns Uldvarefabrik, inspektioner 1901, 1909, 1913, 1924.

Tekstilfabrikantforeningen:

Bøger over indbetalte præmier til Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring 1917-19.

Forhandlingsprotokol for overenskomster med Dansk Tekstilarbejderforbund 1911.

Industrifagene:

Journaler I, nr. 116 1911.

Lokalhistorisk Arkiv, Herning:

Folketællinger for Herning Sogn 1870, 1880, 1890, 1901, 1911, 1921.

Privateje:

Forhandlingsprotokol 1905-30 for Tekstilarbejdernes Fagforening i Herning. 3F, Herning.

Rigsarkivet:

Arbejdstilsynet:

2. Fabriksinspektoret. Korrespondancesager 1899-1901.

Textilforum, Herning:

Lønningsbøger 1917-1925 for Brdr. Lunds Fabrik.

Trykte kilder

Agger, Gunhild, og Anker Gemzøe: *Arbejderkultur bd. 1. 1870-1924*. Kbh. 1982.

Andersen, Svend Aage: *Salt og brød gør kinden rød: Arbejderliv i Århus 1870-1940*. Århus 1985.

Beretning om Dansk Tekstilarbejderforbunds virksomhed: 1924-1927. Kbh. 1927.

Beretning om Dansk Tekstilarbejderforbunds virksomhed: 1927-1931. Kbh. 1931.

Bomuldsbyen. Tekstilarbejder i Vejle gennem 100 år. Projekt Arbejdslivets Historie. Vejle Byhistoriske Arkiv 1989.

Bruun, Henry: *Den faglige Arbejderbevægelse i Danmark indtil Aar 1900: første Del, til ca. 1880*. Kbh. 1977 [1938].

Christensen, Jacob: *Arbejdernes textileventyr*. Herning 1982.

Christensen, Jacob, og Dansk Beklædnings- og Textilarbejderforbund: *1885-1985, Textilarbejdernes Fagforening, Odense*. Odense 1985.

Christensen, Jørgen Peter: *Lønudviklingen inden for dansk håndværk og industri 1870-1914*. København 1975.

Christensen, L. B.: *Textilfabrikantforeningens Historie i de første 50 Aar: 1895-17. april - 1945*. Kbh. 1945.

Christensen, Lars K.: *Det moderne arbejde: Kulturelle og institutionelle forandringer af arbejdet i den danske tekstilindustri 1895-1940*. Kbh. 1998.

Christiansen, Niels F.: *Arbejderbevægelsens forhistorie. Træk af den tidlige danske arbejderbevægelses politiske og sociale udvikling 1848 til 1880*. Selskabet til forskning i arbejderbevægelsens historie. Kbh. 1986.

Dejn, Ole: *Alle skrives i mandtal. Folketællinger og deres brug*. Kbh. 1991.

Forhandlingsprotokoller for Dansk Tekstilarbejderforbunds kongresser: 1904-1927.

Geisler, Birgitte m.fl.: *Analyse af et forbunds varetagelse af kvinders interesser i produktion og reproduktion fra århundredskiftet til 30'ernes krise.* Ålborg 1979.

Geisler, Birgitte, Jane Helverskov Larsen, og Knud Sehested: *Fagbevægelse og kvindeliv. Analyse af et forbunds varetagelse af kvinders interesser i produktion og reproduktion fra århundredskiftet til 30'ernes krise belyst gennem Dansk Textilarbejderforbund.* Ålborg 1981.

Hannover, H.I.: *Tekstilindustri, bd. I-III,* Kbh. 1924-38.

Hansen, H.C.: *Historien om Sygekasserne,* Ålborg 1974.

Herning Folkeblad: 1876-1930.

Herning Købstad Aar 1913. Herning 1988 [1913].

Herning Social-Demokrat: 1905-1930.

Hyldtoft, Ole: *Københavns industrialisering 1840-1914,* Herning 1984.

Ibsen, Flemming og Henning Jørgensen: *Fagbevægelse og stat bd. I-II,* Ålborg 1978.

Jensen, Otto: *Dansk Tekstilarbejderforbund gennem et halvt Aarhundrede. 1885-1935.* Kbh. 1935.

Jespersen, Gunnar: *Hundrede års Herning-spind: En jubilæums-collage omkring uldspinderiet og klædefabrikken i Herning.* Herning 1976.

Hansen, John Juhler, og Dansk Beklædnings- og Textilarbejderforbund: *Vejle - et tekstileventyr: Vejles tekstilindustri gennem 200 år og tekstilarbejdernes fagforening i Vejle gennem 100 år.* Dansk Beklædnings- og Textilarbejderforbund, Vejle 1996.

Knudsen, Knud og Selskabet til Forskning i Arbejderbevægelsens Historie: *Arbejdskonflikternes historie i Danmark: Arbejdskampe og arbejderbevægelse 1870-1940*. Kbh. 1999.

Knudsen, Laurids: *Efter hosebinderne: Sådan begyndte det*. Herning 1979.

Kolorittens lokalhistoriegruppe: *Derude vestpå - hvor byen endte*. Herning 2000.

Krieger, A. og V. Haarløv: *Lov Nr. 67 af 9. April 1891 om det offentlige Fattigvæsen og Lov om Underholdsbidrag Nr. 75 af 3. April 1900: Tekstudgave med Bemærkninger*. Kbh. 1906.

Lov nr. 74 af 23. maj 1873 om unge Menneskers Arbejde i Fabrikker og fabrikmæssig drevne Værksteder samt det Offentliges Tilsyn med disse i *Lovtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1873*. Kbh. 1874.

Lov nr. 56 af 12. april 1889 om Foranstaltninger til Forebyggelse af Ulykkestilfælde ved Brug af Maskiner m.m. i *Lovtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1889*. Kbh. 1889.

Lov nr. 71 af 11. april 1901 om Arbejde i Fabrikker og dermed ligestillede Virksomheder samt det offentliges Tilsyn dermed i *Lovtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1901*. Kbh. 1901.

Lov nr. 143 af 29. april 1913 om Arbejde i Fabrikker m.v. samt det offentliges Tilsyn dermed i *Lovtidende for Kongeriget Danmark for Aaret 1913*. Kbh. 1914.

Lütken, A., and H. Holst: *Opfindelsernes bog. - 3: Med værktøj og maskiner, fra runesten til hurtigpresse, med kikkert og kamera*. Kbh. 1913.

Marstrand, Even: *Arbejderorganisation og arbejderkaar i Danmark fra 1848 til nutiden*. Kbh. 1934.

Møller, J.J.: *Tekstilindustriens Udvikling i Danmark gennem Aarhundreder samt Dansk Tekstilarbejderforbunds Historie: fra Forbundets Stiftelse til 1918*. Kbh. 1924.

Nielsen, Orla, Mary Eriksen, og Jørn Overgård: *Textilarbejdere gennem hundrede år - 1896-1996*. Herning 1996.

Nielsen, Poul V.: *De tog, de fik, de otte timer. Arbejdsgivere og arbejdere, socialdemokrater og syndikalister i kampen om 8 timers arbejdsdagen*. Kbh. 1991.

Nørregård, Georg: *Arbejdsforhold indenfor dansk Haandværk og Industri 1857-1899*. Kbh. 1943.

Rostgaard, Marianne: *Teknologiudvikling og kønsarbejdsdeling indenfor tekstilindustrien i Danmark ca. 1830-1915. Hvordan kvinders arbejde blev til kvindearbejde*. Ålborg, 1991.

Rostgaard, Marianne: Konstruktion af en kønsarbejdsdeling i dansk tekstilindustri i Hans Buhl (red.): *Made in Denmark?: nye studier i dansk teknologihistorie*. Århus 1994.

Rostgaard, Marianne: Fagbevægelsen og de kvindelige industriarbejdere i *Arbejderhistorie*, 1997, s. 36-53.

Statistisk Tabelværk: *Erhvervstællingen 1925*. VA, nr. 18, 5. række, litra A. Kbh. 1929.

Textilarbejderen: 1910-1930.

Dansk Textilarbejderforbunds Fagblad: 1898-1909.

Thyrring, Ulla: Tekstilindustrien på Herning-egnen indtil 1930'erne i Flemming Just (red.): *Arbejdsrapport om Vestjyllands udviklingshistorie ca. 1750-1914*. Esbjerg 1984.

Thyrring, Ulla, Hans Rostholm, og Søren Toftgaard Poulsen: *Fortællinger og billeder fra Herning Museum*. Herning 1993.

Tjørnehøj, Henning: *Fremad og atter fremad -: LOs historie 1871-1960*. Kbh. 1998.

Tyende-loven, stadfæstet den 10. maj 1854, og lov om nogle ændringer i tyendeloven af 10. maj 1854, § 59, stadfæstet den 29. marts 1867; samt lov om fæstevirksomhedens ordning, stadfæstet den 1. april 1891, med tillæg af 23. februar 1894. Kbh. 1918.

Tønsberg, Jeppe: *Brede Klædefabrik: I.C. Modeweg & Søn A/S 1810-1956 : Den danske klædeindustri i international belysning*. Århus 2004.

Internettet

http://da.wikipedia.org/wiki/Hammerum_Herre, (01/06-07)

Bilag II:

Lønskalaer gældende for provinsen 1911:

Lønskala for arbejdsmænd fra 20-60 år:

Uøvede.....	17,5 kr. pr. uge
Efter ¼ år.....	18,5 kr. pr. uge
Efter ½ år.....	19 kr. pr. uge

Lønskala for unge mænd fra 14-20 år:

14-15 år.....	7,5 kr. pr. uge
15-16 år.....	9 kr. pr. uge
16-17 år.....	11 kr. pr. uge
17-18 år.....	13 kr. pr. uge
18-19 år.....	15 kr. pr. uge
19-20 år.....	17 kr. pr. uge

Lønskala for kvinder fra 14-18 år:

Ved antagelsen (uøvede).....	7,5 kr. pr. uge
Efter ¼ år.....	8 kr. pr. uge
Efter ½ år.....	8,5 kr. pr. uge
Efter ¾ år.....	9 kr. pr. uge
Efter 1 år.....	9,5 kr. pr. uge
Efter 2 år.....	10,5 kr. pr. uge
Efter 3 år.....	11,5 kr. pr. uge

Lønskala for kvinder over 18 år:

Ved antagelsen (uøvede).....	9,5 kr. pr. uge
Efter ¼ år.....	10 kr. pr. uge
Efter 1 år.....	11 kr. pr. uge
Efter 2 år.....	12 kr. pr. uge
Efter 3 år.....	12,5 kr. pr. uge

Kilde: Erhvervsarkivet: Dansk Arbejdsgiverforening.

Bilag III:

Udbetalt løn på Brdr. Lunds Fabrik i perioden 1917-1922

Spinderiet juli 1917:

Kvinder.....	13,65 kr. pr. uge
Faglærte mænd.....	32,12 kr. pr. uge
Ufaglærte mænd.....	20,32 kr. pr. uge

Spinderiet juli 1918:

Kvinder.....	18,56 kr. pr. uge
Faglærte mænd.....	32,48 kr. pr. uge
Ufaglærte mænd.....	27,26 kr. pr. uge

Spinderiet juli 1920:

Kvinder.....	46,56 kr. pr. uge
Faglærte mænd.....	75,60 kr. pr. uge
Ufaglærte mænd.....	69,60 kr. pr. uge

Væveriet juli 1922:

Kvinder.....	32,16 kr. pr. uge
Faglærte mænd.....	73,68 kr. pr. uge
Ufaglærte mænd.....	67,10 kr. pr. uge

Kilde: Textilforum: Lønningsbøger fra Brdr. Lunds Fabrik 1917-1922.

Bilag IV:

Lønskalaer på Brdr. Lunds Fabrik 1925.

Lønskala for unge mænd fra 14-18 år:

14-15 år.....	14,88 kr. pr. uge
15-16 år.....	18,24 kr. pr. uge
16-17 år.....	23,52 kr. pr. uge
17-18 år.....	27,84 kr. pr. uge
18-19 år (de første 3 måneder).....	46,56 kr. pr. uge
18-19 (efter 3 måneder).....	48,48 kr. pr. uge
19-20 år (de første 3 måneder).....	48,48 kr. pr. uge
19-20 år (efter 3 måneder).....	50,40 kr. pr. uge

Lønskala for unge kvinder fra 14-18 år:

14-15 år.....	14,88 kr. pr. uge
15-16 år.....	17,76 kr. pr. uge
16-17 år.....	21,60 kr. pr. uge
17-18 år.....	25,92 kr. pr. uge
18-19 år (de første 3 måneder).....	28,80 kr. pr. uge
18-19 (efter 3 måneder).....	30,72 kr. pr. uge
19-20 år (de første 3 måneder).....	29,28 kr. pr. uge
19-20 år (efter 3 måneder).....	31,20 kr. pr. uge

Lønskala for mænd over 20 år:

Appreturen:

Ved antagelsen (uøvede).....	49,92 kr. pr. uge
Efter 3 måneder.....	55,20 kr. pr. uge

Væveriet:

Ved antagelsen (uøvede).....	49,92 kr. pr. uge
Efter 3 måneder.....	51,84 kr. pr. uge

Spinderiet:

Ved antagelsen (uøvede).....49,92 kr. pr. uge

Efter 3 måneder.....55,20 kr. pr. uge

Lønskala for kvinder over 20 år:

Væveriet og spinderiet:

Ved antagelsen (uøvede).....30,24 kr. pr. uge

Efter 3 måneder.....34,08 kr. pr. uge

Kilde: Textilforum: Lønningsbog fra Brdr. Lunds Fabrik 1925.

Bilag V:

Reallønnen for perioden 1897-1929.

1897	90
1898	91
1899	93
1900	92
1901	91
1902	91
1903	95
1904	96
1905	96
1906	97
1907	96
1908	96
1909	100
1910	102
1911	105
1912	102
1913	101
1914	100
1915	88
1916	86
1917	85
1918	95
1919	137
1920	148
1921	157
1922	142 ²⁴⁸
1923	132
1924	133
1925	142
1926	148
1927	144
1928	147
1929	151

Kilde: Christensen, 1975, s. 212. Ibsen, 1978, s. 323 og 337.

---

²⁴⁸ For årene 1922-29 er det egne beregninger på grundlag af Ibsen, 1978, s. 337.

